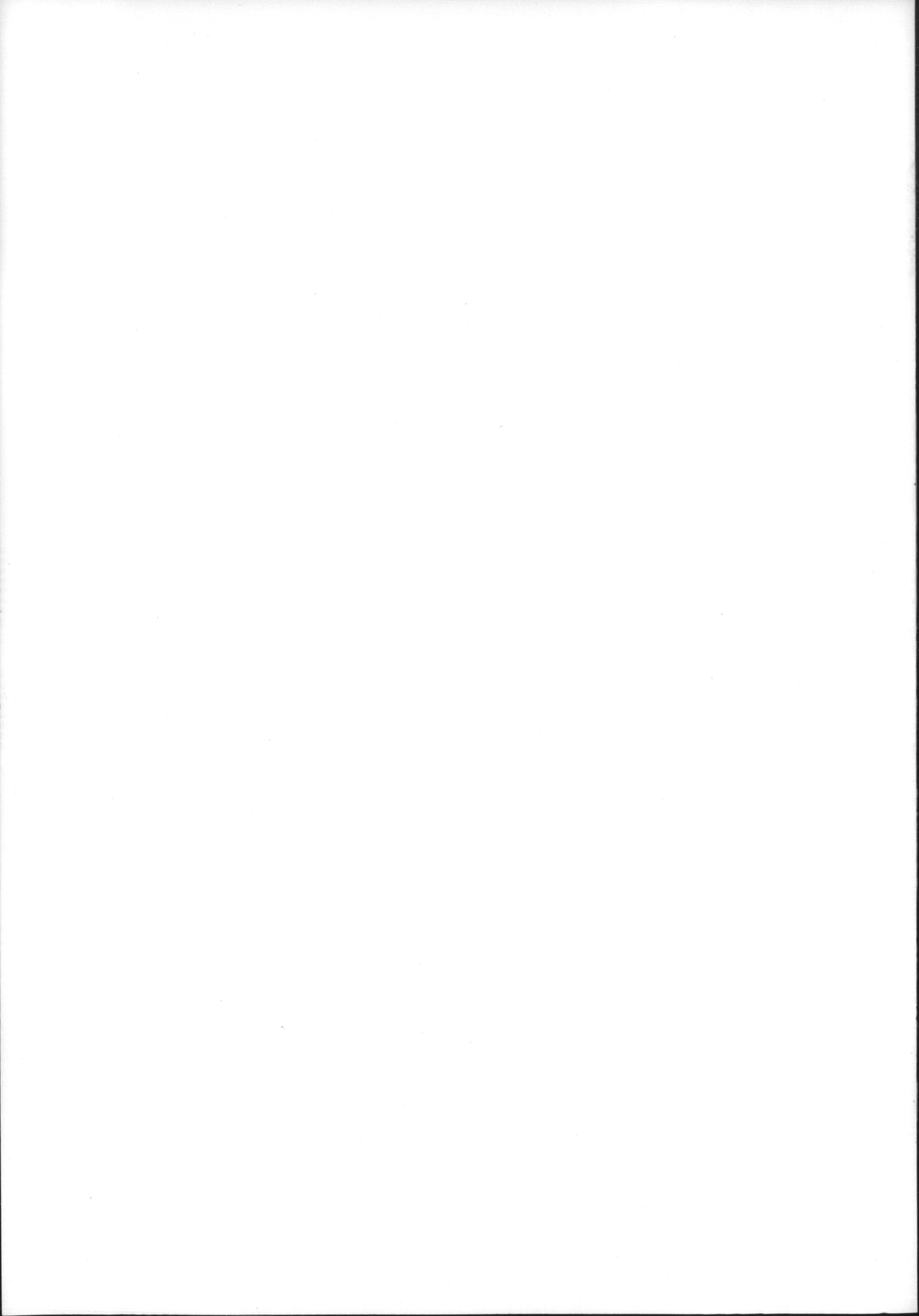

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1968

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

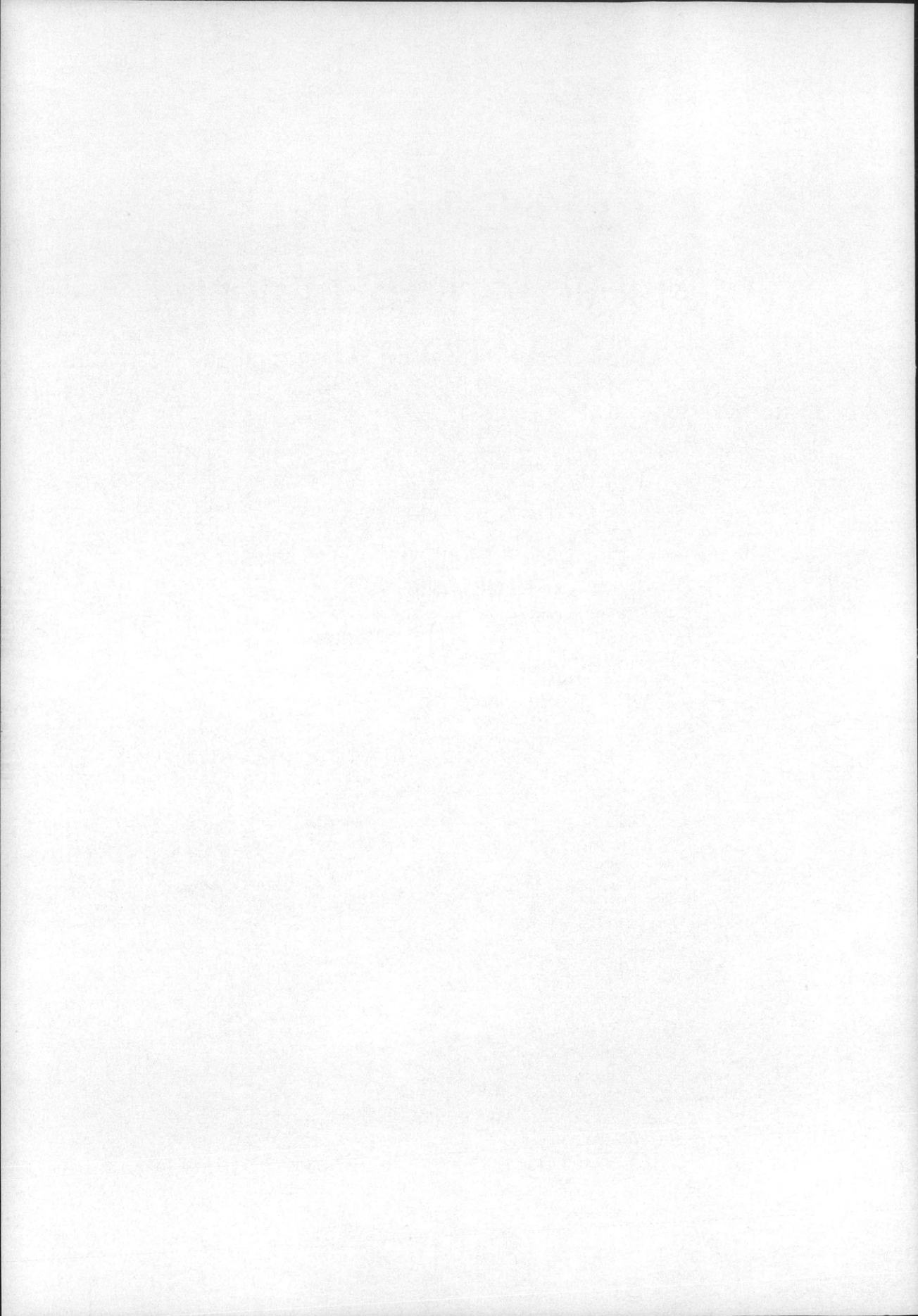
ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1969

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1968

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1969

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παρά τὰ δεινὰ πλήγματα, ἅτινα ὑπέστη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη διὰ τοῦ θανάτου ἀφ' ἑνὸς μὲν διαπρεποῦς ἀρχαιολόγου, μέλους τοῦ Συμβουλίου της, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ ὑπερόχου Προέδρου αὐτῆς, ὅμως συνέχισεν ἀπαρεγκλίτως καὶ κατὰ τὸ 1968 τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς δρασίαν, ἣν ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς πάντοτε ἤσκησεν.

Οὕτω διὰ τῆς κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ Κράτους παρεχομένης αὐτῇ χορηγίας — μὴ ἐλαττωθείσης εὐτυχῶς ἐφέτος — ὡς καὶ δι' ἰδίων αὐτῆς πόρων, ἐνήργησε κατὰ τὸ 1968 ἡ Ἑταιρεία 16 ἐν ὄλῳ ἀρχαιολογικὰς σκαφικὰς ἐρεῦνας, εἰς Πελοπόννησον, Στερεὰν Ἑλλάδα, Ἡπειρον, Μακεδονίαν, Θράκην, Κυκλάδας καὶ Κρήτην, δι' ὧν ἤλθον εἰς φῶς ἀξιόλογα εὐρήματα μεγάλως πλουτίσαντα τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην.

Ἐρχομένη ἐπίκουρος εἰς τὸ Κράτος ἐπελήφθη ἐπίσης ἐφέτος ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία καὶ ἐργασιῶν συντηρήσεως καὶ ἐπισκευῆς ἀρχαίων μνημείων, ὡς καὶ συγκολλήσεως ἀγγείων, διὰ τε μονίμων αὐτῆς καὶ ἐπὶ συμβάσει προσληφθέντων εἰδικῶν τεχνιτῶν, προέβη δ' ἐσχάτως καὶ εἰς τὴν δι' ἰδίων μέσων κατασκευὴν τοῦ ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος σκελετοῦ μεγάλου Μουσείου ἐν ἀρχαίᾳ Μεσσήνῃ, μέλλοντος νὰ στεγάσῃ τὰ προελθόντα ἐκ τῶν αὐτόθι ἀνασκαφῶν αὐτῆς σημαντικὰ γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφικὰ εὐρήματα, ἅτινα ἀπέκειντο μέχρι τοῦδε σεσωρευμένα καὶ ἀπόροισι ἐντὸς μικρᾶς ἀποθήκης.

Χάριν διευκολύνσεως περαιτέρω ἀνασκαφῶν αὐτῆς προῆλθεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία καὶ εἰς ἀγορὰν ἀγρῶν ἐντὸς τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων Σικυῶνος, Μεσσήνης, Μεσολογγίου, Ναούσης καὶ Θήρας.

Οὐδ' ὑστέρησε καὶ ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία εἰς τὴν μορφωτικὴν αὐτῆς δρασίαν δημοσιεύσασα, πλὴν τῶν τακτικῶν αὐτῆς ἐκδόσεων, τῶν Πρακτικῶν καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, καὶ πέντε ἄλλα ὀγκώδη ἐπιστημονικὰ ἀρχαιολογικὰ συγγράμματα εἰς τὴν σειρὰν τῆς Βιβλιοθήκης της.

Ἦλθε τέλος ἡ Ἐταιρεία καὶ οἰκονομικῶς ἀρωγὸς εἰς ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων πρὸς ἐπίσκεψιν ἀρχαιολογικῶν μουσείων τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς.

Λεπτομερείας περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων στοιχείων δράσεως τῆς Ἐταιρείας θὰ εὔρη ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰς ἀκολουθούσας σελίδας τοῦ ἀνὰ χεῖρας τεύχους τοῦ Ἔργου.

Γ Ν Ω Σ Τ Ο Π Ο Ι Η Σ Ι Σ

Ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας ἡ σύνταξις τοῦ Ἔργου ὑπενθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ Ἔργῳ δημοσιευμένων εὔρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι π ρ ο σ ω ρ ι ν ὄ ς, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφέως ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὔρημάτων του.

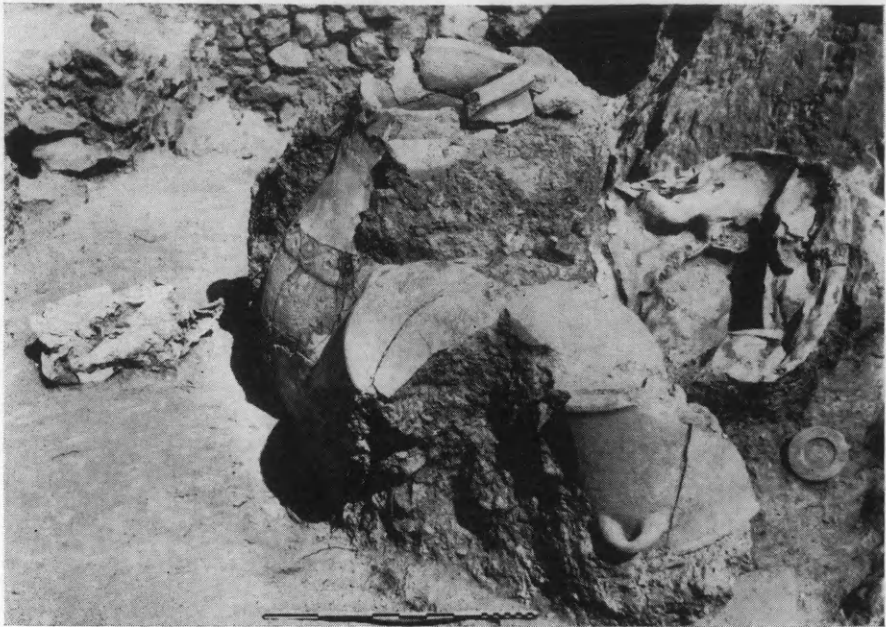
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄: ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΜΥΚΗΝΑΙ

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργ. Μυλωνᾶ ἐνεργηθεῖσα ἐφέτος ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφὴ περιορίσθη καὶ πάλιν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς δύο τομεῖς. Εἰς τὸν τομέα Α, τῆς βορείου κλιτύος τοῦ λόφου, ἀνεσκάφησαν 4 δωμάτια καὶ μικρὰ ἀποθήκη με πρόσοψιν καὶ εἴσοδον πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς δρόμον, μέσου πλάτους 2.50 μ., καλῶς ἐπεστρωμένον διὰ χαλίκων. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν δωματίων εἶναι πίθοι στερεωμένοι εἰς τὰ δάπεδα. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῶν πίθων καὶ περὶ αὐτοὺς εὐρέθησαν πολλὰ ἀγγεῖα καὶ ἀντικείμενα, μερικὰ τῶν ὁποίων προφανῶς εἶχον καταπέσει ἀπὸ ὑπερκείμενα διαμερίσματα (εἰκ. 1). Εἰς τὴν μικρὰν ἀποθήκην εὐρέθησαν τετρασμένα περὶ τὰ 24 ἀγγεῖα καὶ πίθοι (εἰκ. 2).

Τὰ ἀγγεῖα ἀποτελοῦν τὴν πολυαριθμοτέραν τάξιν τῶν εὐρημάτων. Ἐξ αὐτῶν ἄγραφοι ὑψίποδες κύλικες καὶ γραπτοὶ καὶ ἄγραφοι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς εἶναι τὰ συνηθέστερα σχήματα. Ἄλλοι τῶν ψευδοστόμων φέρουν ἀπλῆν ἐκ ταινιῶν καὶ λεπτῶν γραμμῶν διακόσμησιν (εἰκ. 3) καὶ ἄλλοι, πλὴν τῶν ταινιῶν, φέρουν ἐπὶ τοῦ ὄμου γραπτὰ στοιχεῖα, χαρακτηριστικὰ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ΥΕ ΠΙΒ ἐποχῆς (εἰκ. 4 γ, δ). Δίωτοι βαθεῖς σκύφοι, ὡς ὁ «α» τῆς εἰκόνης 4 μετὴν ἐκ πλοχοῦ γραπτὴν διακόσμησιν, ἦσαν συνήθεις, σπανιώτεροι δὲ τρίωτοι ἀμφορίσκοι γραπτοί, ὡς ὁ τῆς εἰκόνης 4, β, ἢ ἄγραφοι. Κυπελλόσχημοι, βαθεῖς σκύφοι ἀντιπροσωπεύονται διὰ πολλῶν δειγμάτων (εἰκ. 5, β, γ)· τὸ ἀγγεῖον «α» τῆς αὐτῆς εἰκόνης ἀνάγεται εἰς ΥΕ ΠΙΓ χρόνους καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ἐπίχωσιν, ἣ ὁποία εὐρέθη ἀμέσως ἄνωθεν τοῦ ΥΕ ΠΙΒ στρώματος.

Πλὴν τῶν ἀγγείων εὐρέθησαν καὶ πολυάριθμα ὄστρακα, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ κρατῆρος (εἰκ. 6), τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ΥΕ ΠΙΒ ἐποχῆς. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ πολλὰ ἀντικείμενα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ (εἰκ. 7), ὁστῆναι βελόνας, λίθινα ἐργαλεῖα, μέρος λι-

Είκ. 1. Τὰ περὶ τὸν πίθον τοῦ δευτέρου δωματίου εὐρεθέντα ἀντικείμενα.

Είκ. 2. Πίθοι καὶ ἀγγεῖα τῆς μικρᾶς ἀποθήκης ὡς εὐρέθησαν.

Είκ. 3. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 δωματίου.

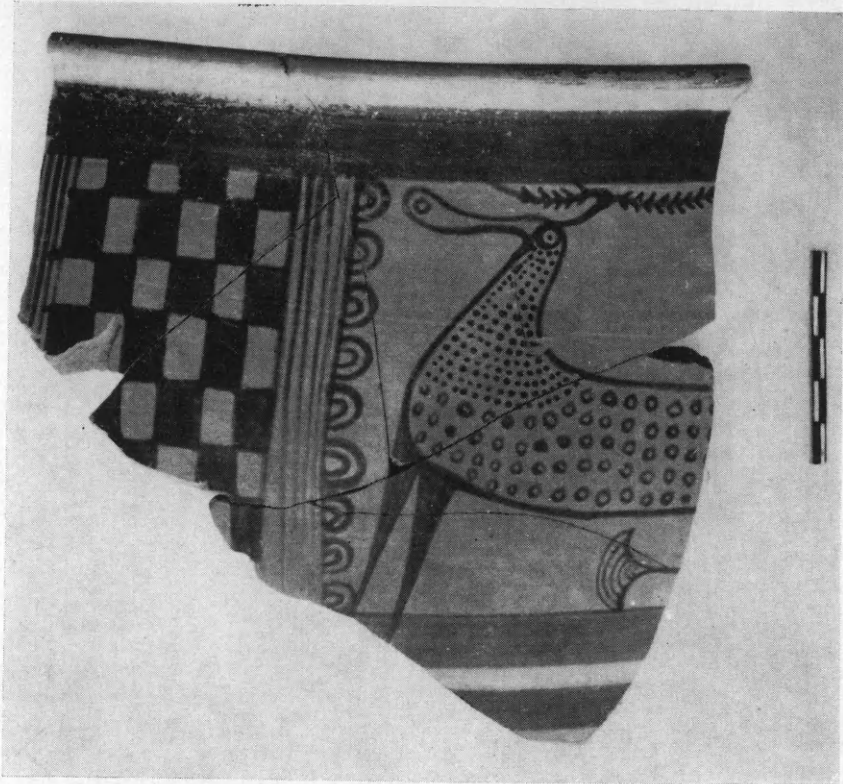
Είκ. 4. Γραπτὰ ἀγγεῖα ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθ. 2 (α, β, γ) καὶ 4 (δ) δωματίων.

Είκ. 5. Κυπελλόσχημοι σκύφοι τῆς I ΥΕΙΒ2 (β, γ) καὶ τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ' (α) περιόδου.

θίνου ἀγγείου καὶ δύο ψηφίδες διάτρητοι φέρουσαι ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ὡς καὶ ἀκέφαλον ἐκ λίθου εἰδώλιον, ὕψους 0.052 μ.

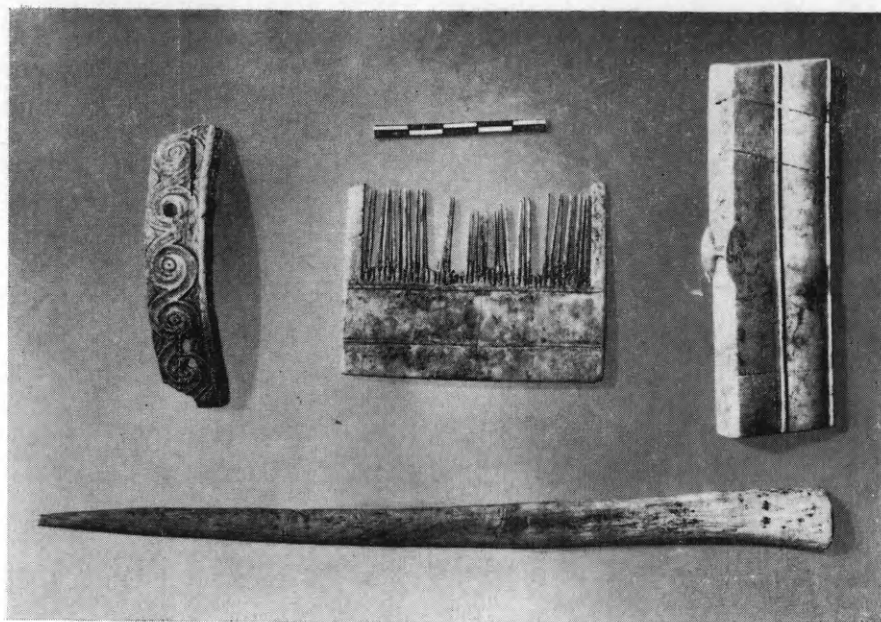
Μεγαλύτερον βεβαίως ἐνδιαφέρον καὶ σημασίαν παρουσιάζουν δύο μικρὰ τεμάχια, ἀποτελοῦντα μέρος μόνον ἐνεπιγράφου

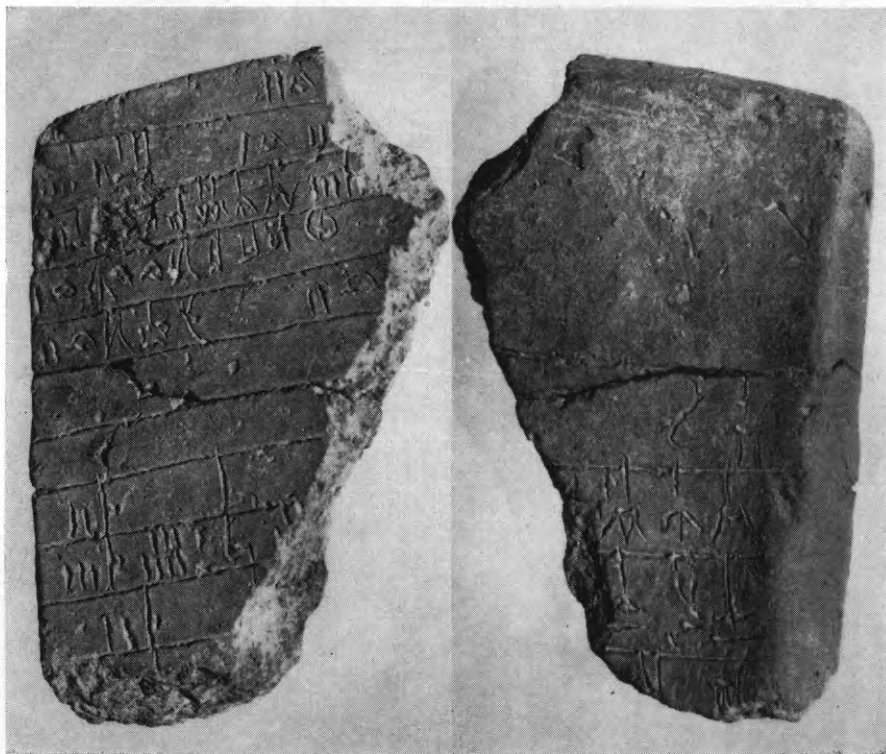
Εἰκ. 6. Τμήμα κρατήρος ἐκ τοῦ δωματίου ὑπ' ἀριθ. 3.

πινακίδος· τὰ διασωθέντα δύο τεμάχια, μεγίστου μήκους 0.075 μ. καὶ μεγίστου πλάτους 0.05 μ., θὰ ἀπετέλουν τὸ τρίτον ἴσως μέρος μεγάλης τετραπλεύρου πινακίδος, ἡ ὁποία ἔφερεν ἐγχάρακτα στοιχεῖα ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων (εἰκ. 8).

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ τομέως Α, συμπληρώνουσα τὴν ἔρευναν τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ λόφου, παρέσχε σπουδαιότατα στοιχεῖα σχετικὰ πρὸς τοὺς χρόνους τῆς καταστροφῆς τῶν κτισμάτων τῆς ἀκροπόλεως τοῦ τέλους τῆς ΥΕ ΠΙΒ ἐποχῆς. Ἡ ἔρευνα τοῦ τομέως Β παρέσχεν ἐξ ἴσου σπουδαῖα καὶ πολύτιμα στοιχεῖα διὰ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Εἰκ. 7. Ὀστεῖνη βελόνη καὶ διάφορα ἀντικείμενα ἐξ ἔλεφαντοστοῦ.

Εἰκ. 8. Ἐνεπίγραφος πινακὶς ἐκ τῆς βορείου κλιτύος.

Κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐλληνιστικοῦ πύργου τοῦ δυτικοῦ κυκλωπέιου τείχους διασώζεται ὄγκος χωμάτων πλάτους περίπου 5 μέτρων. Ἡ διὰ σκαφῆς ἔρευνα τοῦ βορειοανατολικοῦ ἄκρου τοῦ ὄγκου τούτου ἀπέδειξεν, ὅτι ὑπὸ ἐλληνιστικὴν ἐπιφάνειαν διατηρεῖ ἀμιγῆ μυκηναϊκὴν ἐπίχωσησιν, βάρους 3 περίπου μέτρων, ἀνήκουσαν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδον.

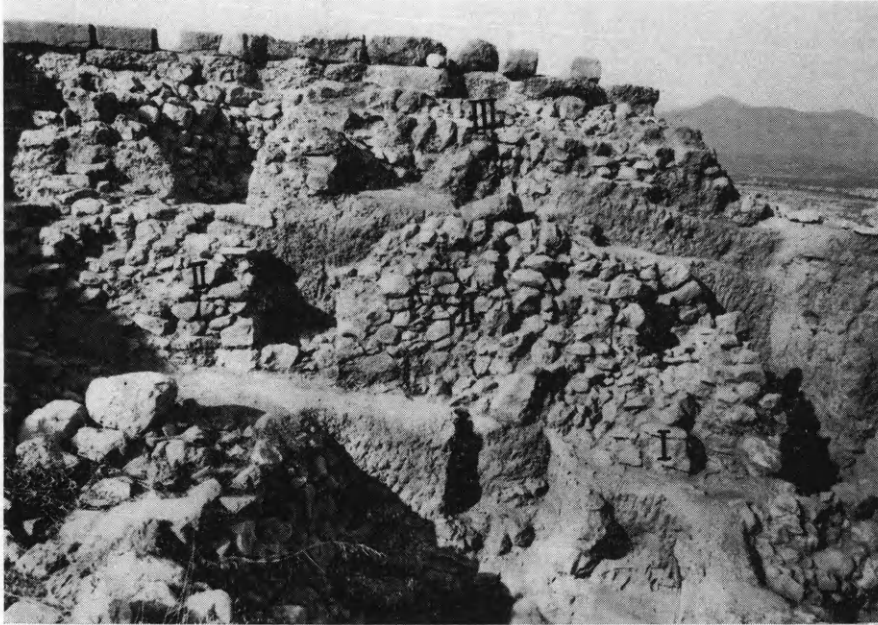

Εἰκ. 9. Ὑδρία καὶ οἰνοχόη τῶν ὑσάτων χρόνων τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου.

Εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθησαν δάπεδον, φέρον καταφανῆ ἴχνη πυρακτώσεως, καὶ δύο τοῖχοι ὄριζοντες τὸ πλάτος τοῦ δωματίου, εἰς ὃ ἀνῆκε τὸ δάπεδον. Οἱ τοῖχοι αὐτοὶ ἀποτελοῦν, ὡς ἀπεδείχθη, τὴν τελευταίαν οἰκοδομικὴν φάσιν τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν 7 ἀγγεῖα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου, ἐν οἷς καὶ ἡ ὕδρια καὶ ἡ οἰνοχόη τῆς εἰκόνας 9. Τὰ ἀγγεῖα αὐτά, ἀποτελοῦντα τὰ ἐπὶ «δαπέδου κατάλοιπα», παρέχουν ἀσφαλῆ χρονολογικὰ δεδομένα διὰ τὴν τελικὴν καταστροφὴν τῶν Μυκηνῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ.

Εἰς βάθος 2.35 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας εὐρέθη δάπεδον, μὲ τὸ ὁποῖον ταυτίζονται τμήματα κτηρίου καὶ τοῖχοι καλῶς διατηρούμενοι (εἰκ. 10, Β): οἱ τοῖχοι αὐτοὶ ἀνήκουν εἰς τὴν δευτέραν οἰκοδομικὴν φάσιν τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ κτηρίου

τῆς δευτέρας φάσεως εὐρέθη τὸ μεγαλύτερον τμήμα κυκλικῆς ἐστίας, περικλειομένης ὑπὸ πλαίσιας καὶ ἐπεστρωμένης δι' ὀστράκων (εἰκ. 11, ε). Ἡ ἐστία αὕτη ἀνενεώθη δύο ἀκόμη φορὰς, τὰ νέα δ' ἐκάστοτε δάπεδα ἐκαλύπτοντο δι' ὀστράκων.

Εἰκ. 10. Τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀρχαιότεραν (I), εἰς τὴν δευτέραν (II) καὶ εἰς τὴν τρίτην (III) οἰκοδομικὴν φάσιν τῆς ΥΕ IIIΓ περιόδου.

Ἐν μέτρον κάτωθεν τῆς ἐστίας εὐρέθη ἀρχαιότερον δάπεδον (εἰκ. 11, δ) ἀνήκον εἰς δωμάτιον, οἱ τοῖχοι τοῦ ὁποίου (εἰκ. 11, β, β) ἐδράζονται ἐπὶ τῶν πυρακτωμένων καταλοίπων τῆς λεγομένης οἰκίας Τσοῦντα (εἰκ. 11, γ). Τὸ δωμάτιον αὐτὸ ἀποτελεῖ μέρος τῆς πρώτης καὶ ἀρχαιότερας οἰκοδομικῆς φάσεως τῆς ΥΕ IIIΓ περιόδου.

Ἐπιστεύετο μέχρι τοῦδε ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ΥΕ IIIΓ περιόδου ἦτο μικρὰ καὶ τὸ τέλος τῆς ἐτίθετο συνήθως περὶ τὸ 1150 π.Χ. Ἡ ἐπίχωσις τῶν τριῶν περίπου μέτρων καὶ αἱ τρεῖς ἐπάλληλοι οἰκοδομικαὶ φάσεις, μία τῶν ὁποίων θὰ ἦτο μακροχρόνιος, ἀφ' οὔ ἢ εἰς αὐτὴν ἀνήκουσα ἐστία ἀνενεώθη δύο φορὰς, ἀποδεικνύουν, ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ΥΕ IIIΓ περιόδου, εἰς τὰς Μυκῆνας τοῦλάχιστον, ἦτο μακρὰ. Ἀφ' οὔ δὲ ὅλα τὰ κατάλοιπά της

ἀκολουθοῦν τὴν διὰ πυρὸς καταστροφὴν τῆς «Οἰκίας Τσουντα» τοῦ τέλους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ΥΕ ΙΙΓ περίοδος διήρκεσε τοῦλάχιστον δύο ἢ καὶ τρεῖς γενεάς

Εἰκ. 11. β, β. Τοῖχοι τῆς ἀρχαιοτέρας οἰκοδομικῆς φάσεως τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου.
γ. θεμέλιον καὶ πυρακτωθὲν τμήμα πλινθοδομῆς τῆς Οἰκίας Τσουντα.
δ. δάπεδον τοῦ δωματίου ββ. ε. ἐστία τῆς δευτέρας οἰκοδομικῆς φάσεως.

μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ τέλος τῆς καὶ ἡ τελικὴ καταστροφὴ τῶν Μυκηναίων τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ δὲν δύναται νὰ τεθῆ πρὸ τοῦ 1120 π.Χ. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ ἔρευνα τῆς διασωθείσης ἐπιχώσεως τοῦ τομέως τούτου θὰ συμπληρωθῆ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον.

2. ΓΟΡΤΥΝΙΑ

Εἰς τὴν Β. Γορτυνίαν καὶ ἐντὸς τοῦ Ἐφροδισίου δρυμοῦ, ἐπὶ ράχεως τῶν Ἐφροδισίων ὄρεων, ἐπὶ τῆς ὁποίας δεσπόζει σήμερον ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Πέτρου, διενηργήθη κατ' Αὔγουστον τοῦ 1968 δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ὑπὸ τῆς ὑφηγητρίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δ. Χρυσούλας Π. Καρδαρά, βοηθουμένης ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου Γεωργίας Παπαδάκη.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην διεπιστώθη ὀλόκληρον ἀρχαῖον ἱερόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐταυτίσθη πρὸς τὸ Ἱερόν τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης τῆς πόλεως Ψωφίδος (κειμένης παρὰ τὴν σημερινὴν κωμόπολιν Τριπόταμα), τῆς ὁποίας ἦτο ἡ κυρία θεότης.

Εἰκ. 12. Ν. πλευρὰ θεμελιώσεως (βάθρου) τοῦ ναοῦ.

Τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀπεκαλύφθησαν ὀλικῶς ἢ μερικῶς τὰ ἀκόλουθα κτίσματα :

1ον. Ν α ό ς. Τούτου σφύζεται κατὰ χώραν σήμερον μέρος μόνον τῆς θεμελιώσεως, ἣτις κατὰ τὸ Ν. τμήμα τῆς ἐσχημάτιζεν ὑψηλὸν βᾶθρον ἐξ ἐπαλλήλων σειρῶν πλίνθων τοπικοῦ τιτανολίθου. Τοῦ βᾶθρου τούτου (εἰκ. 12) τὸ πλάτος εἶναι 2.50 μ. τὸ δὲ σφύζομενον μέγιστον ὕψος (κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν) 4.50 μ. Τῆς ἀνωδομίας τοῦ ναοῦ οὐδὲν μέλος κατὰ χώραν ὑπάρχει, σφύζονται ὅμως κατεσπαρμέναι λιθόπλινθοι αὐτῆς, πέριξ τοῦ νοτίου τμήματος ἰδίως τῆς θεμελιώσεως. Μεταξὺ αὐτῶν ἐν τούτοις οὐδὲν τμήμα κίονος διεπιστώθη.

Ὁ ναὸς οὗτος, καθ' ἃ προκύπτει, ἦτο οἰκόσχημος, στενομήκης, μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., εἶχε δὲ ἰδρυθῆ ἐπὶ τῆς ὀφρύος τοῦ ὑψώματος, δι' ὃ καὶ ἦτο μερικῶς ἐπὶ βᾶθρου, παρου-

σίαζε δηλαδή τὰς πλείστας τῶν ἰδιομορφιῶν τῶν ἀρχαδικῶν ναῶν.

Τὰ κυριώτερα τῶν κινητῶν εὐρημάτων τοῦ ναοῦ τούτου ὑπῆρξαν πῆλινα, γυναικεῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰδώλια, κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἐν οἷς καὶ ζῶων εἰς φυσικὸν μέγεθος, καθὼς καὶ χαλκᾶ ἐλάσματα, δακτύλιοι χαλκοῖ καὶ περόναι χαλκαῖ.

Εἰκ. 13. Τελεστήριον. Α. πλευρά.

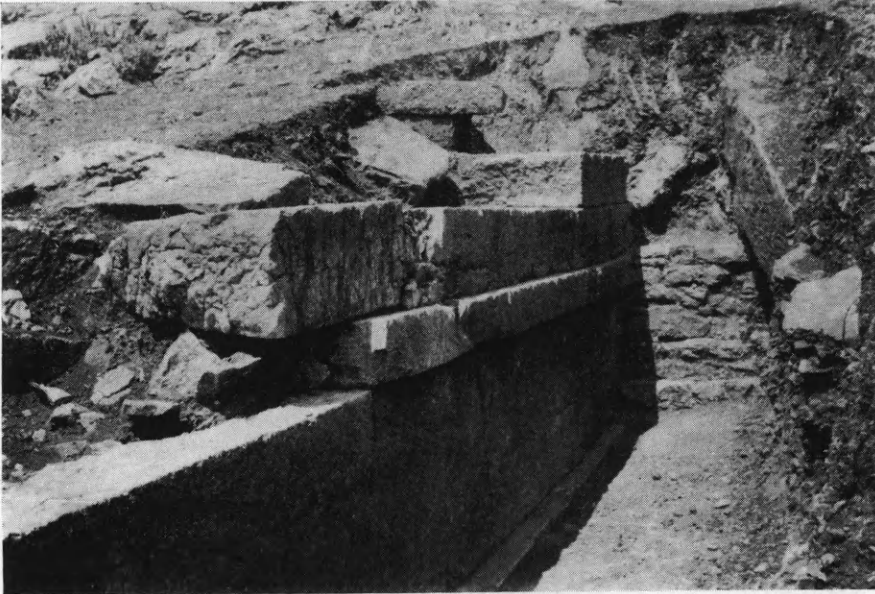
Σημαντικὰ διὰ τὴν ταύτισιν τοῦ ναοῦ τούτου ἦσαν πῆλινα εἰδώλια περιστερῶν καὶ μεγάλαι σιδηραῖ πυράγραι, ἐκ τῶν ὁποίων ἐμφαίνεται, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἦτο ἀφιερωμένος εἰς κοινὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἡφαίστου. Ὡς γνωστὸν δὲ ἢ Ἀφροδίτη, ὑπὸ τὸ ἐπίθετον Ἐρσκήνη, ἐλατρεύετο ὡς κυρία θεότης εἰς τὴν γειτονικὴν πόλιν Ψωφίδα, ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης δ' ὠνομάσθησαν καὶ τὰ Ἀφροδίσια ὄρη καὶ ὁ δρυμός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ Ἱερόν.

2ον. Τελεστήριον.

Τοῦ κτηρίου τούτου, κειμένου πρὸς Δ. τοῦ ναοῦ, ἀπεκαλύφθη ἡ ἐξωτερικὴ παρειὰ τῶν δύο ἐκ τῶν συνεχομένων πλευρῶν του, τῆς Α. ἀφ' ἑνὸς (εἰκ. 13) καὶ τῆς Β. ἀφ' ἑτέρου (εἰκ. 14), διεπιστώθη δὲ ὅτι ἀμφότεραι εἶχον τὸ αὐτὸ μῆκος 11 μέτρων. Ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ αὗται σφύζουν καὶ μέρος τῆς ἀρχαίας τοιχοδομίας των, ἢ ὁποία ἦτο ἐκ τοπικοῦ τιτανολίθου. Ἡ μὴ ἀποκαλυφθεῖσα Α. πλευρὰ φαίνεται ὅτι εἶχε κτισθῆ ἐπὶ τῆς παρειᾶς τοῦ φυσικοῦ βράχου, τῆς ἀνωδομίας της δὲ τὸ ΒΑ. ἄκρον φαίνεται, ὅτι σφύζεται εἰς ὕψος σχεδὸν 3 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέ-

δου. Ἡ Ν. πλευρὰ ἦτο ἡ πλευρὰ τῆς εἰσόδου τοῦ κτηρίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παραστάδα, ἡ ὁποία εὐρέθη κατὰ τὸ Ν. ἄκρον τῆς Α. πλευρᾶς.

Τμήμα κίονος, ἄνευ ραβδώσεων, εὐρεθὲν ὄχι μακρὰν τῆς ἐσωτερικῆς γωνίας τῆς Α. καὶ τῆς Β. πλευρᾶς, ἐνισχύει τὴν εἰ-

Εἰκ. 14. Τελεστήριον. Β. πλευρά.

κασίαν ὅτι τὸ τετράγωνον τοῦτο κτήριον ἦτο ὑπόστυλον καὶ δὴ πιθανῶς Τελεστήριον.

Τὰ κυριώτερα τῶν κινητῶν εὐρημάτων τοῦ «Τελεστηρίου» ὑπῆρξαν: α) ἀρχαῖκόν πλήρινον γυναικεῖον πρόσωπον, μικρότερον τοῦ φυσικοῦ, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς ἀκρωτήριον· β) πηλίνη πλάξ μικρῶν διαστάσεων μὲ ἀνάγλυφον ἀκέφαλον σῶμα «κούρου» καὶ γ) συμπαγῆς ἀμφίστομος χαλκοῦς πέλεκυς, λατρευτικός. Ὁ πέλεκυς οὗτος ἀποτελεῖ τεκμήριον, ὅτι ἐντὸς τοῦ «Τελεστηρίου» μετὰ τῆς Ἀφροδίτης ἐλατρεύετο καὶ ὁ Ἡφαιστος.

3ον. Ἰε ρ ἂ Ὀ δ ὅ ς. Αὕτη σφίζεται εἰς μῆκος 7 μ., τὸ δὲ πλάτος τῆς εἶναι 1.20 μ., ἀποτελεῖται δ' ἐκ διπλῆς σειρᾶς λιθοπλίνθων τοπικοῦ τιτανολίθου (εἰκ. 15). Ἡ ὁδὸς αὕτη κατὰ τὸ Ν. ἄκρον τῆς ἐκάμπτετο κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ἐσχημάτιζε δηλαδὴ

ἐν Γ. Καὶ τὸ μὲν βόρειον ἄκρον τοῦ μακροῦ σκέλους της ἀπετέλει εἴσοδον εἰς τὸ Ἱερόν, ἐκ τῆς βορείως κειμένης Ψωφίδος, τὸ δὲ ἔναντι νότιον ἄκρον τοῦ αὐτοῦ σκέλους ὠδήγει εἰς τὸν νοτίως αὐτῆς κείμενον ναόν. Ἐξ ἄλλου τὸ πρὸς Δ. βραχὺ σκέλος της ἔφερον εἰς τὸ δυτικῶς κείμενον «Τελεστήριον»

Εἰκ. 15. Ἱερά ὁδός.

4ον. Ἐργαστήρια. Πρὸς Α. τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ καὶ τοῦ ναοῦ ὁ χῶρος παρουσιάζει ἀριθμὸν ὄρατῶν τοίχων, πρόχειρος δὲ ἔρευνα εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐκεῖ διαπίστωσιν ἐγκαταστάσεων ἀρχαίων μεταλλουργείων, εἰς τὰ ὅποια ἔφερον κτιστοὶ ἀγωγοὶ ἀρχαίου ὑδραγωγείου ἐκ τῆς ὑπερθεν κειμένης πηγῆς, γνωστῆς σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα «Πλάκα», ὀνομασθείσης δ' οὕτω ἐξ ὀγκώδους πλακὸς καλυ-

πτύσεως τὸ ἀρχαῖον καὶ μὴ ἐν χρήσει σήμερον στόμιόν της.

Ποσότης μολύβδου εὐρεθείσα εἰς τὰ κτήρια ταῦτα καὶ εἰς τὴν ἐγγὺς αὐτῶν περιοχὴν ἄγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ κτήρια, ἦσαν ἐργαστήρια μεταλλουργῶν, τῶν ὁποίων θεῖος ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον προστάτης ἦτο, ὡς γνωστόν, ὁ Ἡφαιστος.

3. ΛΕΥΚΑΣ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέλαβεν ἐφέτος νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Πάλλα τὸ ἀπὸ ἐτῶν παρὰ τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ὑπηρεσίᾳ ἐκκρεμοῦν αἴτημα τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως καὶ συντηρήσεως τῶν σπουδαίων τοιχογραφιῶν τῆς ἐπι-

κινδύνως έτοιμορρόπου έκκλησίας τής άλλοτε Μονής 'Οδηγητριάς παρὰ τήν 'Απόλπεναν τής Λευκάδος. 'Η 'Οδηγήτρια, χρονολογούμενη εἰς τοὺς περὶ τοὺς 1450 χρόνους, εἶναι τὸ μόνον ἱστάμενον εἰσέτι βυζαντινῶν χρόνων — τής ἐποχῆς τῶν Τόκκων — μνημεῖον ἐν Λευκάδι, ἐξ ὧσων τοῦλάχιστον εἶναι μέχρι τοῦδε γνωστά. 'Ανήκει εἰς τὸν τύπον τής μονοκλίτου ξυλοστέ-

Εἰκ. 16. Λευκάς, ἐκκλησία 'Οδηγητριάς. 'Ανατολική ὄψις.

γου βασιλικῆς (εἰκ. 16). Τὸ μνημεῖον ἔχει ὑποστῆ μεγάλας ζημίας ἐκ βανδαλισμῶν κατὰ τήν κατοχήν τής νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐκ τῶν σεισμῶν. 'Απὸ ἐτῶν ἔχει ἐκπονηθῆ ὑπὸ τής 'Υπηρεσίας 'Αναστηλώσεως μελέτη στερεώσεως τοῦ μνημείου, ἐκρίθη ὅμως ἀναγκαῖον πρὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας νὰ ἀποτειχισθοῦν αἱ τοιχογραφίαι του.

Αἱ τοιχογραφίαι εἶναι πολὺ κακοποιημέναι καὶ ἐφθαρμέναι· τὰ καλύτερα διατηρούμενα μέρη των διασώζονται εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον (εἰκ. 17). Φαίνονται ὅμως ἔργα ἐξαιρετικῶς ἱκανοῦ βυζαντινοῦ τεχνίτου, τὸ ἰδιαιτέρον δὲ ἐνδιαφέρον των ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἀντιπροσωπεύουν αὗται τάσιν ἀνανεώσεως τῶν ἐκφραστικῶν τρόπων τής βυζαντινῆς ζωγραφικῆς διὰ συνειδητῆς

Είκ. 17. Λευκάς, ἐκκλησία Ὁδηγητρίας. Τοιχογραφία τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου.

Είκ. 18. Λευκάς, ἐκκλησία Ὁδηγητρίας. Τοιχογραφία Ἀναλήψεως. Λεπτομέρεια (ὄμιλος Ἀποστόλων).

Εικ. 19. Λευκάς, ἐκκλησία Ὁδηγητρίας. Τοιχογραφία Ἀναλήψεως. Λεπτομέρεια (ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Ἄγγελος).

Εικ. 20. Λευκάς, ἐκκλησία Ὁδηγητρίας. Τοιχογραφία Ἀναλήψεως. Λεπτομέρεια (Ἄγγελος ἰπάμενος).

στροφῆς πρὸς καλλιτεχνικὰς μορφὰς τῆς ὀψίμου γοτθικῆς τέχνης, τῆς «διεθνοῦς» φάσεώς της (εἰκ. 18-20). Προερχόμεναι ἐκ τῶν

ύσάτων χρόνων τοῦ Βυζαντίου, ἀπηχοῦν τὸ διαχύτως ὑπάρχον

Εἰκ. 21. Λευκάς, ἐκκλησία Ὁδηγητρίας. Ἀποτειχισθὲν πινάκιον. Ἐσωτερικὴ ὄψις.

Εἰκ. 22. Λευκάς, ἐκκλησία Ὁδηγητρίας. Ἀποτειχισθὲν πινάκιον. Ἐξωτερικὴ ὄψις.

τότε πνεῦμα ἀμφιβολίας τῶν βυζαντινῶν πρὸς τὰς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ των.

Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποτει-

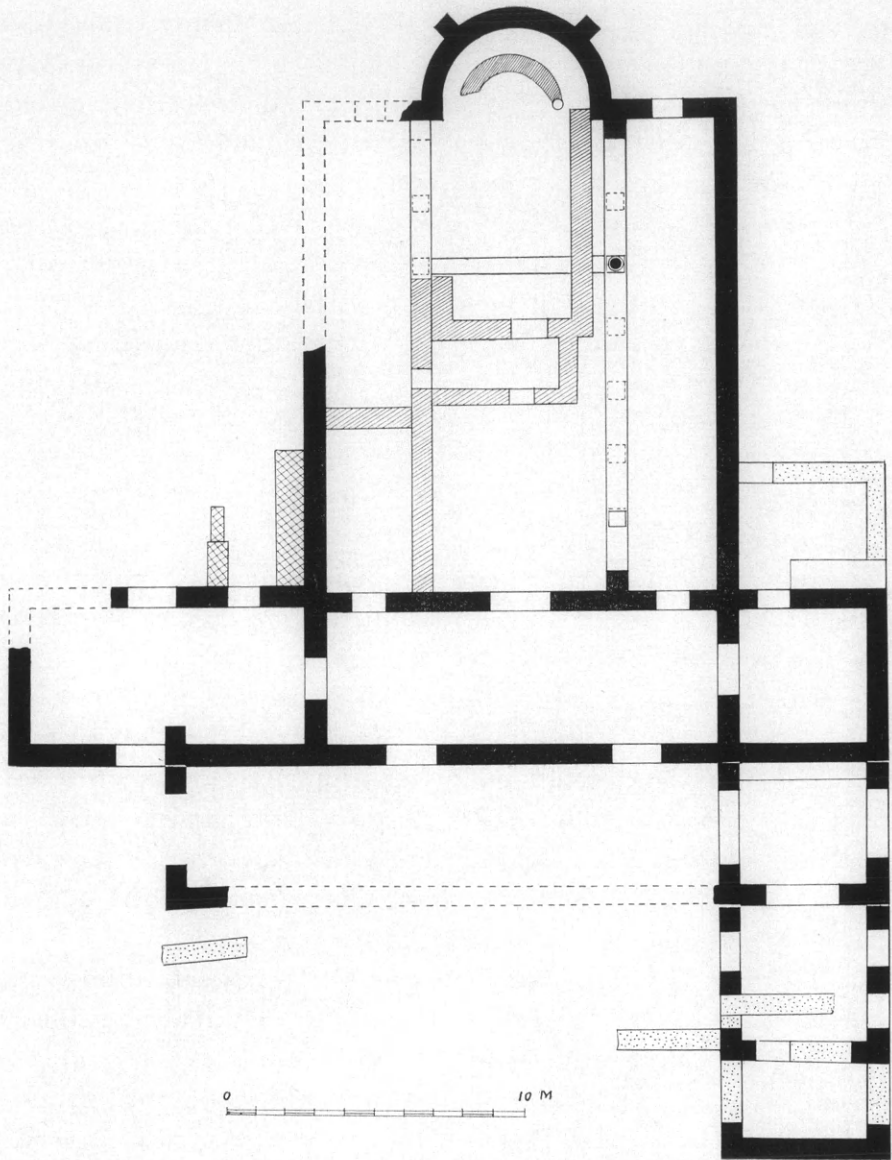
χισθοῦν αἱ τοιχογραφίαι μόνον τοῦ νοτίου τοίχου τῆς ἐκκλησίας διὰ τῆς συντηρητοῦ καλλιτέχνιδος Κας Φλωρεντίας Καλαμάρα· αὐταὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Κεντρικὸν Ἔργαστήριον Συντηρήσεως πρὸς περαιτέρω ἐπεξεργασίαν. Προηγουμένως ἐφωτογραφήθησαν καὶ ἐσχεδιάσθησαν. Χάριν ἀσφαλείας ἀπετειχίσθησαν ἐπίσης τὰ δύο διασωζόμενα εἰσέτι ἐκ τῶν ἄλλοτε πέντε ὑπεράνω τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἐξωτερικῶς, ἐντετειχισμένων πινακίων. Ταῦτα εἶναι προιόντα ἰσπανομαυριτανικοῦ ἐργαστηρίου τῆς Βαλεντίας (Valencia) (εἰκ. 21-22), κατετέθησαν δὲ πρὸς φύλαξιν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Λευκάδος.

4. ΚΕΦΑΛΟΣ

Εἰς τὴν νησίδα Κέφαλον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς τρικλίτου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς διὰ τῆς Δρος τῆς Ἀρχαιολογίας δ. Χαρικλείας Μπάρα.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἔρευναν ἀπεχωματώθη ἡ πρὸς Δ. τοῦ νάρθηκος περιοχὴ, ὅπου ὑπελογίζετο, ὅτι εἶναι τὸ αἶθριον (εἰκ. 23). Φαίνεται, ὅμως, ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐστερεῖτο μὲν αἶθριου, ἀλλ' εἶχεν ἐξωνάρθηκα μήκους 17.65 μ. καὶ πλάτους 4.75 μ. ἀνοικτὸν ἐμπρός. Εἰς τὸν ἐξωνάρθηκα πρέπει νὰ ἀνήκη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εὐρεθεῖσα βάσις ἀρκετὰ μικροτέρων διαστάσεων τῶν βάσεων τῆς κιονοστοιχίας τοῦ κυρίως ναοῦ.

Πρὸς Ν. ὁ ἐξωνάρθηξ συγκοινωνεῖ πρὸς πρόσκτισμα ἐκτεινόμενον πρὸς Δ. εἰς μῆκος 13.15 μ. οἶονεὶ ὡς πλευρὰ αἶθριου. Τὸ πρόσκτισμα τοῦτο ἀπαρτίζεται ἐκ τριῶν διαμερισμάτων ἀνοικτῶν καὶ ἐλευθέρως ἐπικοινωνούντων μεταξύ των, ὡς καὶ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς των. Ἐκ τούτων τὸ παρὰ τὸν νάρθηκα, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 4.40 × 3.90 μ., φέρει κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν κτιστὸν πεξούλιον. Τὸ μεσαῖον ἔχει τὰς ἐκατέρωθεν μακρὰς πλευρὰς διαμορφωμένας εἰς δίλοβον ἀνοιγμα, χωριζόμενον διὰ πεσσοῦ. Τὸ δυτικώτερον, ὁμοίως μὲ ἐκατέρωθεν εὐρέα ἀνοίγματα, περατοῦται πρὸς Δ. εἰς ἐνιαῖον τοῖχον. Τὸ πρόσκτισμα τοῦτο δομικῶς ὀλίγον μετα-

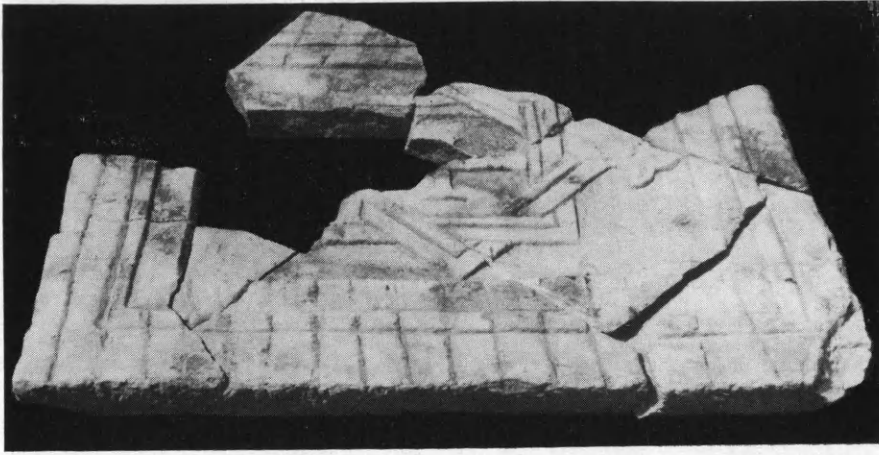

Εἰκ. 23. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Κεφάλου.

γενέστερον τοῦ κυρίου οἰκοδομήματος, ἀλλὰ πάντως σύγχρονον, ἦτο ξυλόστεγον, δοθέντος ὅτι ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεώς του εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς ἤλων.

Ἐπεξετάθη ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ βορείως τοῦ

νάρθηκος πρόσκτισμα, τὸ ὁποῖον εἶχε χαρακτηρισθῆ πέρυσιν ὡς

Εἰκ. 24. Ἀμφίγλυφον θωράκιον.

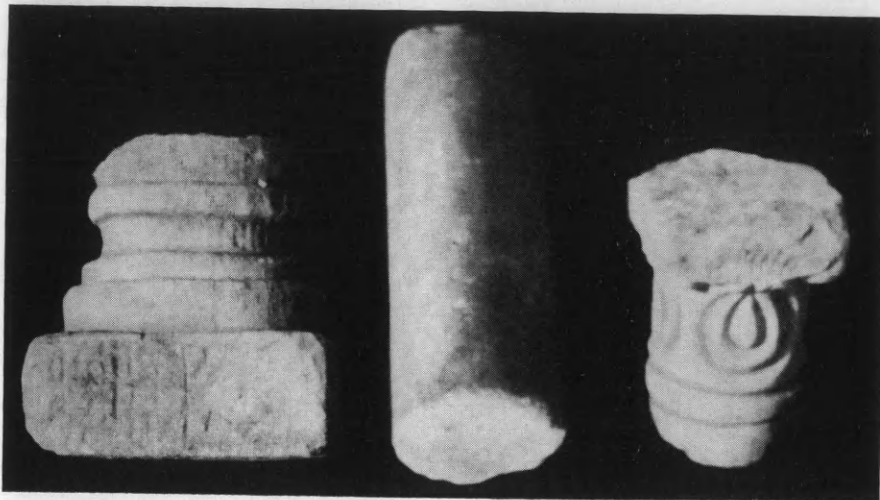
«πρόθεσις». Διεπιστώθη ἤδη, ὅτι ὁ κατὰ τὴν περυσινήν ἀνασκαφὴν ἐκληφθεὶς ὡς βόρειος τοῖχος του μετὰ πεζουλίου ἦτο μεταγενεστέρα κατασκευή. Ὁ παλαιοχριστιανικὸς χώρος ἐκτείνεται ἔτι βορειότερον μέχρι 9.30 μ. Οὗτος φέρει τέσσαρας θύρας, ἡ μία τῶν ὁποίων συγκοινωνεῖ, ὡς ἤδη γνωρίζομεν, μετὰ τοῦ νάρθηκος· φέρει ὅμως τρεῖς προσέτι θύρας, ἥτοι μίαν πρὸς Δ. ἀριστερὰ τοῦ ἐξωνάρθηκος, ἑτέραν πρὸς Α. ἀπέναντι τῆς προηγουμένης καὶ τρίτην μικροτέραν παραπλεύρως τῆς τελευταίας ταύτης. Δύο παράλληλοι τοῖχοι ἐξωτερικῶς τῆς τρίτης θύρας σχηματίζουν εἶδος διόδου.

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἦλθον εἰς φῶς: εἰς ὀλόκληρος κίων ἀρράβδωτος, ὕψους 2.13 μ., καὶ τεμάχια ἄλλων κίωνων, ἀμφικιονίσκοι παραθύρων καὶ ἐπιθήματα ἀμφικιονίσκων, τεμάχια διαφόρων θωρακίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν ἀμφίγλυφον (εἰκ. 24), τεμάχια καμπύλα με ἐλικοειδεῖς ραβδώσεις (εἰκ. 25), τὰ

Εἰκ. 25. Τεμάχιον θωρακίου ἐξέδρας ἄμβωνος.

ὅποια διεπιστώθη, ὅτι ἀνήκουν εἰς θωράκιον τῆς ἐξέδρας τοῦ ἄμβωνος καὶ ὄχι εἰς λεκάνην περιρραντηρίου, ὡς εἶχε νομισθῆ

Εἰκ. 26. Βάσις, τεμάχιον κορμοῦ καὶ κιονόκρανον ποδὸς τῆς Ἁγίας Τραπέζης.

προηγουμένως. Ἐπίσης τεμάχια καλυπτηρίου πλακὸς τραπέζης,

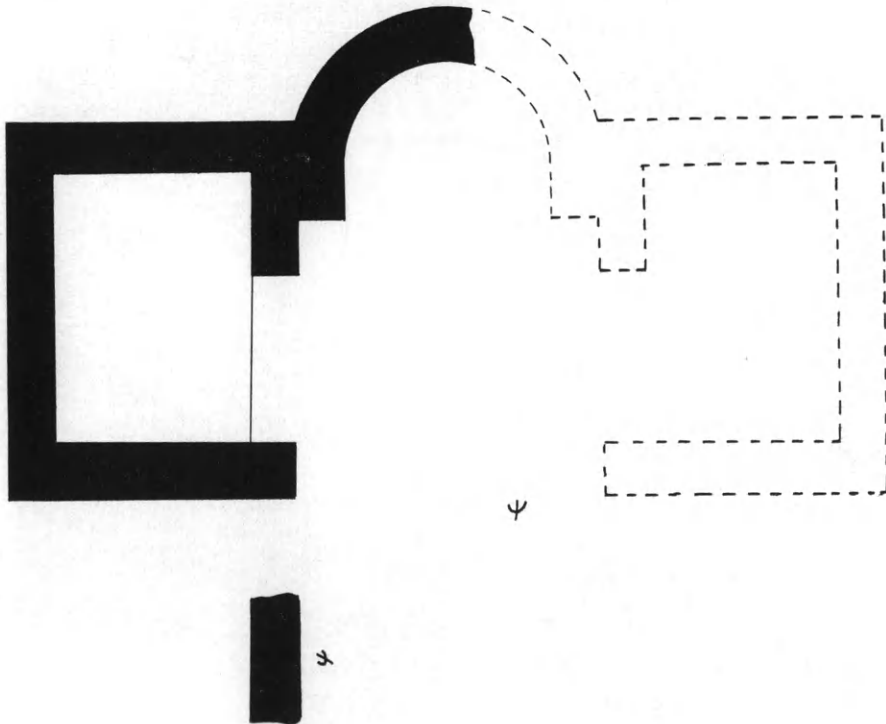
Εἰκ. 27. Κιονόκρανον κίονος τοῦ κιβωρίου τῆς Ἁγίας Τραπέζης.

βάσις, τεμάχιον κορμοῦ καὶ κιονόκρανον ἐκ τῶν κιονίσκων τῶν στηριζόντων τὴν πλάκα τῆς Ἁγίας Τραπέζης (εἰκ. 26), ὡς καὶ κιονόκρανον πιθανῶς τοῦ κιβωρίου αὐτῆς (εἰκ. 27). Περισυνελέγησαν ἐπίσης ὄστρακα λύχνων καὶ ἀγγείων, τεμάχια πλίνθων μὲ σφραγίσματα, ἄνω τμήμα ἀρχαίας ἐπιτυμβίου στήλης μὲ τὸ ὄνομα ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ (εἰκ. 28) τέλος δὲ τριάκοντα ἑπτὰ χαλκᾶ νομίσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ εἰκονιζόμενον (εἰκ. 30), φέρον παράστασιν

τῆς λυκαίνης θηλαζούσης τὸν Ρωμύλον καὶ τὸν Ρῶμον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐκόπη, κατὰ τὴν κ. Μάντω Οἰκονομίδου, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀστρογότθου Θεοδορίχου, πιθανῶς κατὰ τὸ 493 μ.Χ.

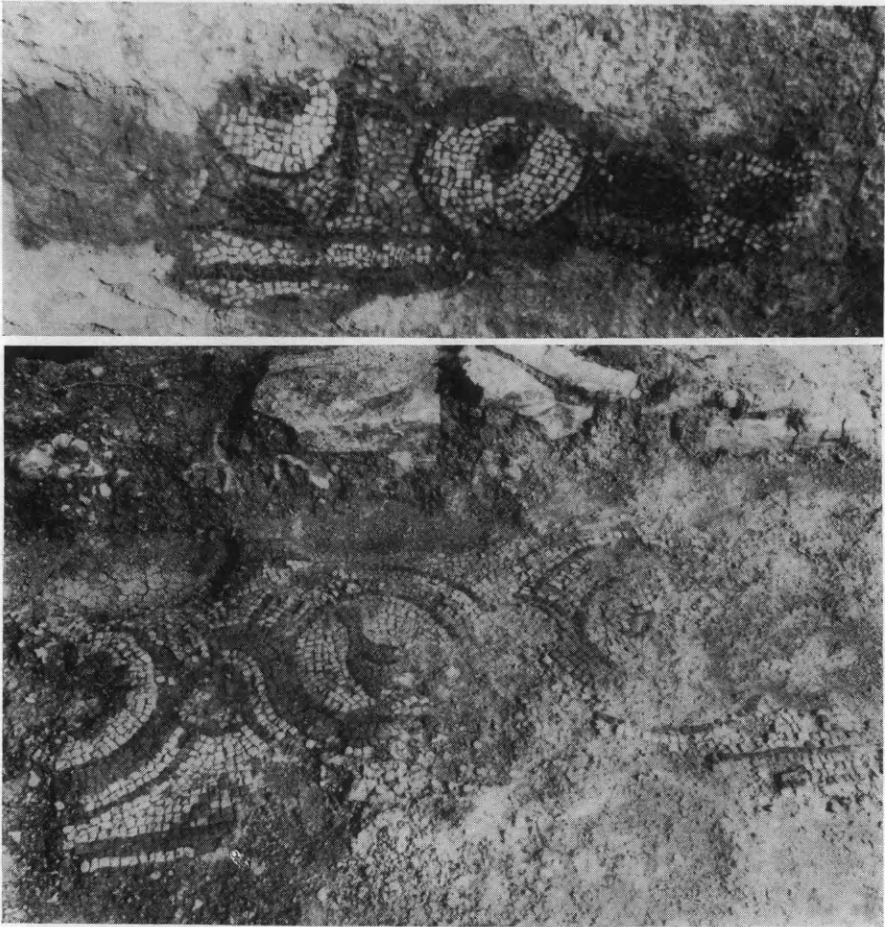
Εικ. 28. Άνω τμήμα έπιτομβίας στήλης.

Εικ. 29. Σχέδιον λευφάνων βασιλικής (;) Β'.

Εἰκ. 30. Χαλκοῦν νόμισμα.

Εἰκ. 31. Τμήμα ψηφιδωτοῦ βασιλικῆς (;) Β'.

Εἰς ἀπόστασιν 120 μ. περίπου νοτίως τῆς βασιλικῆς, ὅπου κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἐπισημανθῆ ἢ ἀψὶς ἐτέρου ναοῦ (εἰκ. 29), ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια τοῦ βορειοανατολικοῦ τμή-

ματος τοῦ ἱεροῦ του· τὸ νοτιοανατολικὸν τμήμα αὐτοῦ (σημειούμενον ἐπὶ τοῦ σχεδίου διὰ διακεκομμένων γραμμῶν) ἔχει κατακρημνισθῆ ἔντος τῆς θαλάσσης. Τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλακῶν, τὸ ἔξω, ὅμως, αὐτοῦ — πρὸς Δ. — μέσον κλίτος, ἐὰν πρόκειται περὶ βασιλικῆς, ἦτο ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου διετηρήθησαν δύο μικρὰ τμήματα ἀνήκοντα εἰς πλαίσιον διαχώρου. Τὸ ἐν τούτων εἰκονίζει ἄνθη καὶ φύλλα· τὸ ἕτερον ἀποτελεῖται ἐκ σηρικῶν τροχῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων περικλείονται ἀνὰ ἓν φυτὸν ἢ πτηνόν (εἰκ. 31).

5. ΣΕΣΚΛΟ

Ἰδιαιτέρως σημαντικὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τὸ 1968, ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Θεοχάρη ἐνεργηθείσης πέμπτης καὶ τελευταίας περιόδου τῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας διὰ τῶν ὁποίων ἔκλεισεν ὁ ἐρευνητικὸς κύκλος τῆς ἐπανεξετάσεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προϊστορικοῦ κέντρου τῆς Θεσσαλίας.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐνηργήθησαν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν βορειοανατολικὸν τομέα, ὅπου ὠλοκληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τῆς μεγάλης οἰκίας 50 καὶ τῶν παρακειμένων οἰκιῶν 47 καὶ 37, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν δυτικὸν τομέα, ἔνθα συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκήματος 11 - 12 (ἀποκληθέντος ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Χρ. Τσουντα «κεραμικοῦ ἐργαστηρίου») καὶ τῶν πέριξ. Μικρότεραι σκαφαὶ ἐξ ἄλλου ἐγένοντο εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου παρέστη ἀνάγκη ἐξακριβώσεως λεπτομερειῶν καὶ συμπληρώσεως τοῦ νέου τοπογραφικοῦ σχεδίου.

Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνασκαφῶν ἐπεχειρήθη, κατὰ τὸ 1968, εὐρείας κλίμακος συντήρησις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων τῆς ἀκροπόλεως, δαπάναις καὶ ἐπιβλέψει τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως. Ἡ σχετικὴ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία (καθαρισμοί, ἀποχωματώσεις κλπ.) παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν λεπτομερειακῆς σπουδῆς καὶ ἐπανεξετάσεως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν τῆς ἀκροπόλεως, αἱ γενόμεναι δὲ κατ' αὐτὴν παρατηρήσεις διεφώτισαν πλείστα σκοτεινὰ ζητήματα, ἀπέδωκαν

δὲ σπουδαιότατα νέα στοιχεία, τὰ ὅποια — ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα — συνθέτουν ἤδη μίαν νέαν καὶ ἄγνωστον τέως εἰκόνα τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου.

I. Εἰς μίαν σύντομον ἀνασκαφικὴν ἔκθεσιν δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ ἐκτεθοῦν ἐπαρκῶς τὰ ἀφθονα νέα ἀρχιτεκτονικὰ πορίσματα, ἀπλῆ ὁμως μνεῖα τῶν σπουδαιότερων εἶναι, νομίζομεν, ἀναγκαῖα:

α) Ὁ συνοικισμὸς τῆς μέσης νεολιθικῆς (ἦτοι τῆς «περιόδου τοῦ Σέσκλου») ἦτο ὠχυρωμένος. Ἡ ὀχύρωσις αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιότερα γνωστὴ ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ ἀνάγεται χρονικῶς εἰς τὰ μέσα τῆς 5ης χιλιετίας π.Χ. τοῦλάχιστον.

β) Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ὁ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως οἰκισμὸς ἠκολούθει ἐν προκαθορισμένον καὶ ἐνιαῖον πολεοδομικὸν σχέδιον, προβλέπον σύστημα καθέτων καὶ παραλλήλων ὁδῶν, τεταγμένων περὶ ἐν κεντρικὸν οἰκοδόμημα.

Ὡρισμένα αὐστηρῶς ἦσαν ἐπίσης τὰ ὄρια τῶν ἰδιοκτησιῶν, ὡς καὶ ὁ χῶρος πλατειῶν ἢ κοινοχρήστων αὐλῶν. Ἐξ ἄλλου φαίνεται λίαν πιθανόν, ὅτι τὸν συνοικισμὸν ἀπήρτιζον μικρότερα οἰκιστικὰ σύνολα ἐκ τεσσάρων, πέντε ἢ πλειόνων οἰκιῶν.

γ) Ὁ «μεγαροειδής» τύπος οἰκήματος ἦτο ἀσφαλῶς γνωστὸς ἐν Σέσκλῳ ἀπὸ τῆς μέσης νεολιθικῆς, ὡς καὶ ἡ χρῆσις ξυλίνων κιόνων εἰς στοὰς μεταξὺ παραστάδων. Ἐβεβαιώθη ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς ἐσωτερικῶν ἀντηρίδων.

δ) Τὸ σπουδαιότερον καὶ κάλλιον διατηρούμενον ἐν Ἑλλάδι ἀρχιτεκτόνημα τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, τὸ περιήφημον μέγαρον τῆς περιόδου τοῦ Διμηνίου ἢ «διπλοῦν μέγαρον» κατὰ τὸν Τσουνταν, ἠσφαλίζετο δι' ἐσωτερικοῦ περιβόλου, ὅστις τὸ πρῶτον νῦν ἀνεκαλύφθη. Ἐξ ἄλλου ἀνεκαλύφθη πύλη τοῦ δευτέρου ὀχυρωτικοῦ περιβόλου, ὅπισθεν τοῦ μεγάρου, ἐπεσημάνθησαν δὲ καὶ λείψανα τρίτου περιβόλου ὀλοσχερῶς σχεδὸν κατεδαφισθέντος. Ὡστε καὶ ἐνταῦθα ὁ οἰκισμὸς ἦτο ὠχυρωμένος διὰ πολλῶν περιβόλων, ὡς ὁ τοῦ Διμηνίου.

II. Πέντε ἀρχιτεκτονικαὶ φάσεις καὶ τρεῖς βασικαὶ ὑποπερίοδοι διεπιστώθησαν εἰς τὸ στρῶμα τῆς μέσης νεολιθικῆς («περιόδου τοῦ Σέσκλου»). Ἐξ αὐτῶν ἔχομεν διὰ τὴν πρώτην

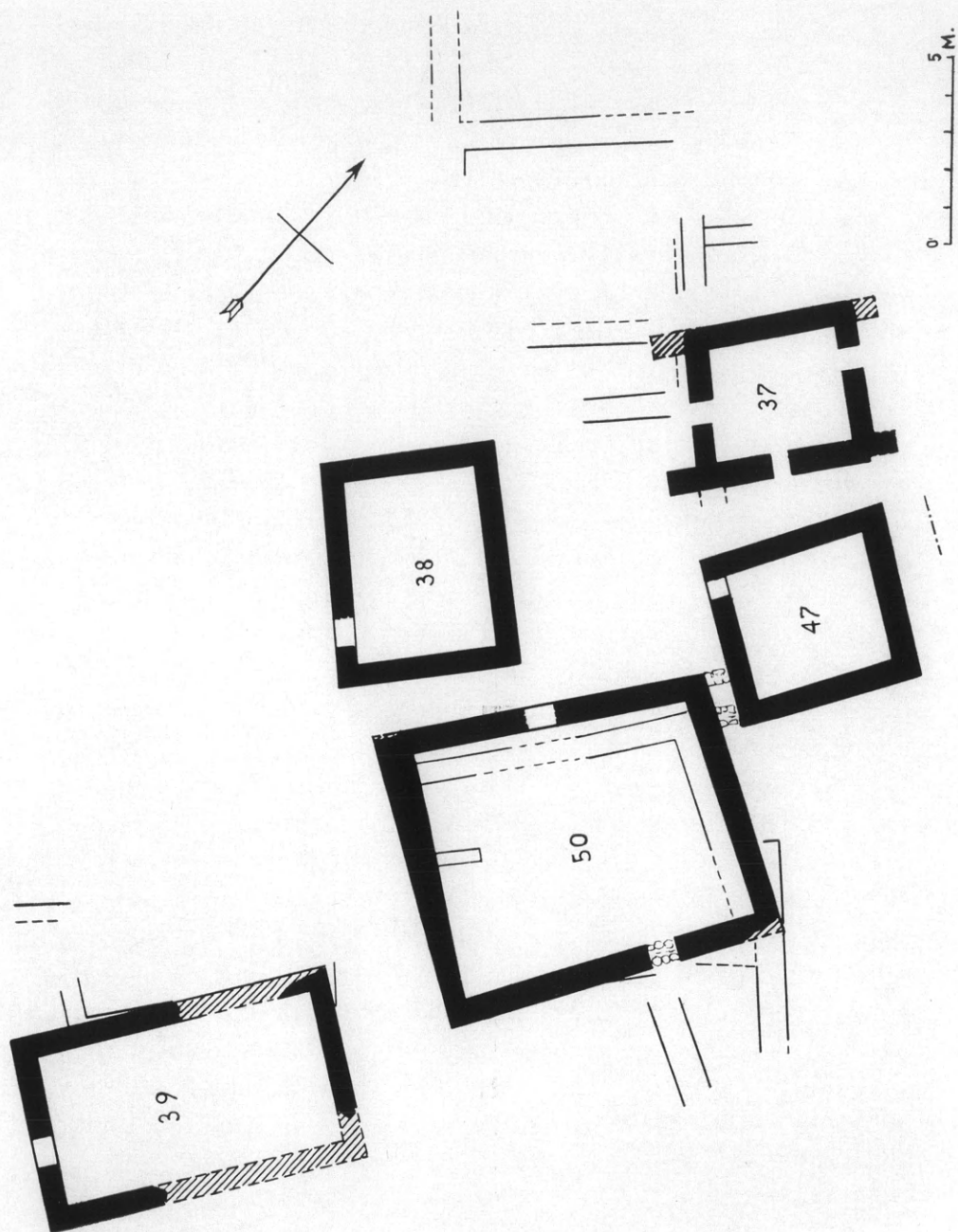
καὶ τὴν δευτέραν ὑποπερίοδον ὀλίγα λείψανα, τῆς τρίτης ὁμως ἀνεσκάφησαν οἰκήματα σφύζοντα δύο καὶ ἔνιαχοῦ τρεῖς ἀρχιτεκτονικὰς φάσεις.

Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τομέα ἢ ὀλοκληρωτικῶς ἤδη ἀποκαλυφθεῖσα οἰκία 50 — τὸ μέγιστον ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως οἰκοδόμημα τῆς «περιόδου τοῦ Σέσκλου» — εἶναι σχεδὸν τετράγωνος τὴν κάτοψιν (εἰκ. 32). Μῆκος ἔχει 7.50 ἕως 8.00 μ., πλάτος 6.00 ἕως 6.80 μ. καὶ ἔμβαδὸν 50 μ. τετραγωνικὰ περίπου. Ἀνάγεται εἰς τὴν τρίτην ὑποπερίοδον τῆς μέσης νεολιθικῆς καὶ σφύζει δύο οἰκοδομικὰς φάσεις, ὡς καὶ ἴχνη τρίτης.

Τὸ πάχος τῶν λιθοκτίστων κατὰ τὴν κρηπίδα τοίχων ποικίλλει πολὺ λόγῳ τῆς διαστροφῆς τοῦ οἰκήματος καὶ τῆς ἐκ σεισμοῦ πιθανῶς καταστροφῆς. Παρὰ τὴν νοτιᾶν γωνίαν ἢ κρηπὶς ἐσώθη καθ' ὅλον τὸ ὕψος, ἐπὶ τῆς ἄνω δὲ ἐπιφανείας διετηρήθησαν πλάκες μεγάλαι καὶ μικραὶ, ἀποτελοῦσαι προφανῶς τὴν κοίτην τῶν πλίνθων, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἀσφαλῶς ἐκτισμένη ἢ ἀνωδομία. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ παρατηρήθη καὶ εἰς ἄλλα οἰκήματα, οὕτω δὲ ἐβεβαιώθη, ὅτι πλινθίνη ἦτο ἢ ἀνωδομία τῶν οἰκημάτων τῆς μέσης νεολιθικῆς. Πρὸς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ἄλλως τε ἦγον ἀνασκαφικαὶ παρατηρήσεις (πηλώδης ἐπίχωσις κατὰ μῆκος τῶν τοίχων).

Δυτικῶς τῆς οἰκίας 50 κεῖται ἢ ὑπ' ἀριθ. 38, ἀνασκαφεῖσα ὑπὸ τοῦ Τσουντα, χωριζομένη δὲ ἀπὸ τῆς πρώτης διὰ δρομίσκου πλάτους 1.40 ἕως 1.15 μ. Βορειότερον ὁ χώρος εἶναι ἀνοικτός, ἐν εἴδει πλατείας ἢ κοινῆς αὐλῆς (διαστάσεων περ. 5 × 6 μ.), καὶ πρὸς τὰ ΒΑ. αὐτοῦ κεῖνται αἱ οἰκίαι 47 καὶ 37, τῶν ὁποίων ἢ ἀνασκαφὴ ὀλοκληρώθη ἐφέτος. Μεταξὺ τῶν οἰκιῶν 47 καὶ 37 ὑπάρχει δρόμος στενός, ἐν μέρει διὰ πλακοειδῶν λίθων ἐστρωμένος, ὁμοίως δὲ ὁδὸς ὑπῆρχε βορείως τῆς οἰκίας 47 καὶ μεταξὺ τῶν οἰκιῶν 50 καὶ 39. Αἱ ὁδοὶ ἔχουν παράλληλον ἢ κάθετον πρὸς ἓνα νοητὸν ἄξονα κατεύθυνσιν, τὸ αὐτὸ δὲ παρατηρήθη εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἀκροπόλεως.

Ἡ οἰκία 47, ὡς καὶ ἢ 38, εἶναι ἀπλοῦν μονόδομον τετράγωνον περίπου οἰκήμα, μὲ τὴν θύραν πρὸς τὴν πλατεῖαν ἢ κοινὴν αὐλήν. Ἄλλ' ἢ παρακειμένη οἰκία 37 ἔχει ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν δύο ἀνοικτὰς καὶ ἀβαθεῖς στοάς, σχηματιζομένας ὑπὸ πα-

Είχ. 32. Κάτοπις οίχνημάτων τής μέσης νεολιθικής είς τόν ΒΑ. τομέα τών έν Σέσκληφ άνασκαφών.

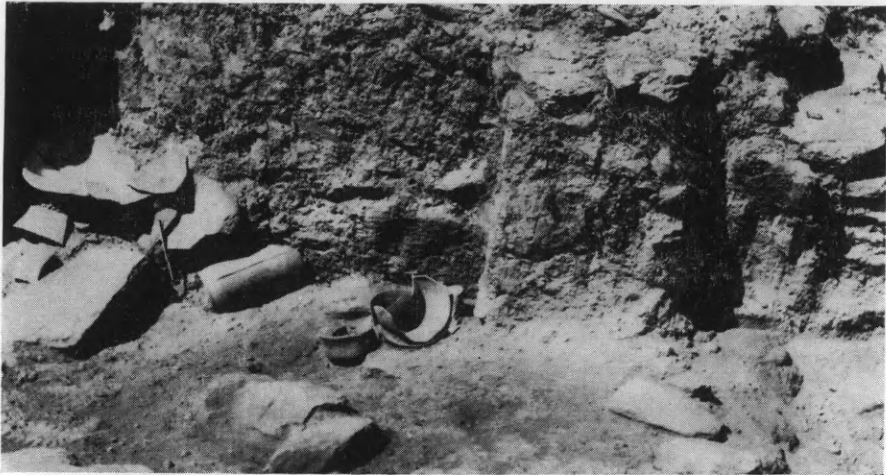
ραστάδων, ἐν εἴδει προδόμου καὶ ὀπισθοδόμου. Ἐξ ἄλλου, ἡ οἰκία δὲν εἶναι πλέον τετράγωνος ἀλλὰ κάπως δρομικὴ τὴν κάτοψιν, τὴν τάσιν δὲ ταύτην πρὸς ἐπιμήκυνσιν τῶν πλευρῶν βλέπομεν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν οἰκίαν 39 (τῆς ὁποίας ἡ θύρα κεῖται εἰς τὴν νοτιάν στενὴν πλευράν). Παρατηροῦμεν δηλαδὴ εἰς τὰ οἰκήματα ταῦτα τοῦ βορειοανατολικοῦ τομέως δυνάμει ὑπάρχοντα ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ «μεγάρου», τὸν τύπον τοῦ ὁποίου ἀποδίδει τὸ οἰκοδόμημα 7 - 8 - 9, τὸ κεντρικὸν οἰκοδόμημα τοῦ οἰκισμοῦ τῆς μέσης νεολιθικῆς, προφανῶς δὲ ἡ κατοικία τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ ἄρχοντος. Περὶ αὐτοῦ ὅμως θὰ λεχθῶν τὰ δέοντα εἰς τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνασκαφῶν.

III. Νοτιοδυτικῶς τοῦ μεγάρου 7 - 8 - 9 κεῖται τὸ οἰκοδόμημα 11 - 12, τὸ ὁποῖον ἐν μέρει ἀνέσκαψεν ὁ Τσουντας, θεωρήσας αὐτὸ ὡς «κεραμεικὸν ἐργαστήριον» ἔκ τινων ἐνδείξεων, ἃς ἐπεσήμανεν εἰς τὸ δωμάτιον 11. Τοῦ ἐπομένου δωματίου 12 δὲν ἦτο δυνατὴ τότε ἡ ἀνασκαφή, ἐπειδὴ ὑπὲρ αὐτὸ εὐρέθη τμῆμα ἰσχυροῦ καμπύλου τοίχου τῆς περιόδου τοῦ Διμηνίου, τὸ ὁποῖον ὁ Τσουντας ἐξέλαβεν ὡς «μέγαρον μετ' ὀπισθοδόμου». Τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δωματίου 12, ὡς καὶ τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος αὐτοῦ καὶ τῶν πέριξ, ἐπεχείρησεν ὁ ἀνασκάπτων ἦδη, ὅτε τὰ ὑπερκείμενα λείψανα εἶχον κατὰ μέγα μέρος καταστραφῆ ἔκ τῆς μακροχρονίου ἐγκαταλείψεως.

Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα: ἐν πρώτοις, ἔκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ δωματίου 11 δὲν προέκυψαν ἐπαρκεῖς ἐνδείξεις περὶ τῆς ὑπόθεσεως αὐτόθι κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου, ἀλλὰ μᾶλλον δώματος μετὰ τῆς ἐστίας. Ἀνεκαλύφθησαν ὅμως μία θύρα εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον καὶ ἕτερα εἰς τὴν ἀντίθετον πλευράν, καταργηθεῖσα εἰς παλαιότεραν φάσιν. Ὅπισθεν τῆς θύρας αὐτῆς, ἦτοι δυτικῶς τοῦ δωματίου 11, εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου αἱ ὅσαι δύο ξυλίνων κιόνων, ἀπανθρακωθέντων κατὰ τὴν πυρκαϊάν, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὸ ὅλον κτίσμα: ὑπῆρχεν ἐπομένως ἐδῶ στοὰ ἀρχικῶς μεταξὺ παραστάδων, μετατραπεῖσα πιθανῶς εἰς δευτέραν φάσιν εἰς δωμάτιον αὐτοτελές, δι' ἐντοιχισμοῦ τῆς μεσοθύρας.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως μέρος τοῦ οἰκοδομήματος ἦτο, ὡς ἐδείχθη ἔκ τῆς ἀνασκαφῆς, τὸ δωμάτιον 12, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου

κεῖται τμήμα τοῦ καμπύλου τοίχου τῆς περιόδου τοῦ Διμηνίου, ὃν ὁ Τσουντας ἐξέλαβεν ὡς «μέγαρον μετ' ὀπισθοδόμου». Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ ἄλλα παρακείμενα, ἀπεδείχθη, ὅτι πρόκειται περὶ τμήματος τοῦ πρώτου, δηλ. τοῦ ἐσωτέρου ὀχυρωτικοῦ περιβόλου, ὅστις ἠσφάλιζε τὸ μέγαρον. Ἐξ ἄλλου ἢ ἀνασκαφῆ τοῦ δωματίου 12 ἀπέδωκε, πλὴν ἄλλων, σαφῆ μαρτύρια τῆς βιαίας διὰ πυρὸς καταστροφῆς τοῦ οἰκοδομήματος.

Εἰκ. 33. Ἀποψὶς τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ δωματίου 12.
Διακρίνεται μία ἐσωτερικὴ ἀντηρὶς καὶ ἀγγεῖα ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου διεπιστώθη στρωσὶς μελανή, ἀνθρακοῦχος, ὑψηλότερον δὲ στρωμα ὀλόκληρον ἐκ τεμαχίων πηλοῦ ἐπαλείψεως τῶν τοίχων καὶ τῆς στέγης. Εἰς τὸ δάπεδον εὐρέθησαν πολλὰ ἄρτια ἀγγεῖα (εἰκ. 33), μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν ἐκπληκτικῆς λεπτότητος καὶ εὐγραμμίας ὑψηλὸν κυλινδρικὸν ποτήριον (εἰκ. 34), ὑψηλαὶ μεταλλικοῦ σχήματος βάσεις κυπέλλων, ἄλλα μονόχρωμα ἀγγεῖα καὶ δοχεῖα καὶ ἐν πλῆρες σφαιρικὸν ἀγγεῖον τοῦ ρυθμοῦ Α Β α (λευκὴ κόσμησις ἐπὶ ἐρυθροῦ βάθους), τὸ ὁποῖον εἶναι ἀσφαλῶς τὸ τελειότερον παράδειγμα τοῦ εἴδους (εἰκ. 35) ἐκ Θεσσαλίας.

Πολὺ σπουδαιότερα ὅμως καὶ τῶν ἀγγείων καὶ τῶν ἀπτῶν ἀποδείξεων τῆς διὰ πυρὸς καταστροφῆς τοῦ οἰκοδομήματος ἦσαν ἄλλα εὐρήματα καὶ παρατηρήσεις: Ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου 12 ἐκφύονται συμμετρικῶς δύο μικρὰ ἐσωτερικὰ ἀν-

τηρίδες, ἄλλη δὲ τρίτη ὑπάρχει εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν. Καθ' ὅλον τὸ σφζόμενον ὕψος τοῦ ὀδυτικὸς τοῖχος διατηρεῖ ἐπάλειψιν ἐκ πηλοῦ, ὁμοίαν δ' ἐπάλειψιν εἶχε καὶ ὁ νότιος τοῖχος, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ δυτικῶς τοῦ οἰκήματος χῶρος. Ἐπάλειψις ἐν εἶδει κονιάματος τὸ πρῶτον διαπιστοῦται εἰς οἶκημα τῆς μέσης νεολιθικῆς ἐν Σέσκλῳ. Ἄλλ' ἐντὸς τοῦ δωματίου 12 εὐρέθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει πλεῖστα τεμάχια ἐπαλείψεως τοῖχου, φέροντα ἐπάλληλα στρώματα λεπτοτάτου ἐπιχρίσμα-

Εἰκ. 34. Κυλινδρικὸν ποτήριον μετὰ τριῶν καθέτων πλαστικῶν κανόνων (ἐκ τοῦ δωματίου 12).

Εἰκ. 35. Ἀγγεῖον τοῦ ρυθμοῦ Α3α ἐκ Σέσκλου (ἐκ τοῦ δωματίου 12).

τος ἐκ καθαρωτάτου πηλοῦ, καθ' ὅλας δὲ τὰς ἐνδείξεις ταῦτα προέρχονται ἐξ ὀρόφου.

Ἡ ὑπαρξίς ἀκριβῶς ὀρόφου δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν παρουσίαν τῶν μικρῶν ἐσωτερικῶν ἀντηρίδων τοῦ δυτικοῦ τοῖχου, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν τεκτονικὸν λόγον ὑπάρξεως. Πράγματι, τὸ μικρὸν πλάτος τοῦ δωματίου (2.15 μ. μόλις) δὲν ἐξηγεῖ τὴν ἀνάγκην τῶν ἀντηρίδων, ἐνῶ ἡ ὑπαρξίς των δικαιολογεῖται πρὸς στήριξιν ξυλίνου πατώματος, ἡμιορόφου ἴσως, μεταγενεστέρως δημιουργηθέντος.

Αἱ μικραὶ ἐσωτερικαὶ ἀντηρίδες ἐνθυμίζουσι ἀκόμη τὰ ἱερὰ

τοῦ Catal Hüyük, ἔστω καὶ ἀμυδροῶς, ἀλλὰ περαιτέρω σύγκρισις δὲν εἶναι δυνατή, ἐπειδὴ οὐδεμία ἔνδειξις ἱερότητος τοῦ χώρου τοῦ δωματίου 12 παρατηρήθη. Δὲν ἐξητάσθησαν ἀκόμη τὰ τεμάγια τοῦ ἐπιχρίσματος διὰ τὸ ἐνδεχόμενον ὑπάρξεως χρώματος καὶ διακοσμῆσεως, ἀλλὰ ὁ ἀνασκάψας νομίζει, ὅτι μᾶλλον ἀπίθανος εἶναι θετικὴ ἀπόφανσις.

Ὅπωςδήποτε, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκοδομήματος 11-12 μεγάλως συνέβαλεν εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν γνώσεών μας περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γενικώτερον τῆς πολιτιστικῆς στάθμης τῶν κατοίκων τοῦ Σέσκλου, παρέσχε δὲ συγχρόνως εὐκρινῆ εἰκόνα τοῦ αἰφνιδίου τῆς καταστροφῆς τοῦ τέλους τῆς μέσης νεολιθικῆς, συνεπεία τῆς ὁποίας ἡ ἀκρόπολις ἠρημώθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

6. ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ. Νέα Ἀγγιάλος.

Μετὰ διακοπὴν ἑνὸς ἔτους ἐπανελήφθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ 1960 ἐρευνώμενον κτηριακὸν συγκρότημα ὑπὸ τὸν λόφον τῆς Πυράσου τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν (Νέας Ἀγγιάλου) (εἰκ. 36) διὰ τοῦ ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Παύλου Λαζαρίδη, τῇ βοηθείᾳ τῆς ἀρχαιολόγου Δίδος Αἰκατερίνης Παπαζαφείρη.

Σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ἦτο ἡ διερεύνησις τῶν χώρων δυτικῶς καὶ ἀνατολικῶς τοῦ ἀποκαλυφθέντος τὸ 1966 κυκλικοῦ λουτρῶνος (εἰκ. 37). Εἰς τὴν ἐπιδεικνυομένην συνολικὴν κάτοψιν τοῦ συγκροτήματος ὁ μὲν χῶρος δυτικῶς τοῦ λουτρῶνος δηλοῦται διὰ τῶν σημείων ΤΑ, ΤΒ καὶ ΤΒ1, ὁ δὲ ἀνατολικῶς διὰ τῶν ΤΓ, ΤΓ1 καὶ Τ66.

Εἰς τὸ σημεῖον ΤΑ οἱ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι 66-2 καὶ 66-3 συνεχίζονται ὑπὸ τὸν τοῖχον Λ1 καὶ τὴν πλακόστρωτον στοὰν Ν καί, μετὰ τῶν λειψάνων τοιχοδομίας, τῶν εὐρεθέντων παλαιότερον εἰς τοὺς χώρους Ρ καὶ Ρα, σχηματίζουν μέγα τετράγωνον, ἀνῆκον εἰς οἰκοδομικὴν φάσιν παλαιότεραν τῶν κινοστοιχιῶν Λ1 καὶ Κ2.

Εἰς τὰ σημεία ΤΒ καὶ ΤΒ1, κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ χώρου

τοῦ περικλειομένου ὑπὸ τῶν τοίχων K2, Λ1, 68 - 2, 68 - 2Π καὶ K5, ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς τρεῖς τοῦλάχιστον οἰκοδομικὰς φάσεις παλαιότερας τῆς κιονοστοιχίας K2, ἡ ὁποία, ὡς ἐλέχθη ἄλλοτε, ἀντιπροσωπεύει καὶ αὐτὴ δύο οἰκοδομικὰς φάσεις (εἰκ. 38). Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον, οἱ τοῖχοι 68 - 13 ἀνήκουν

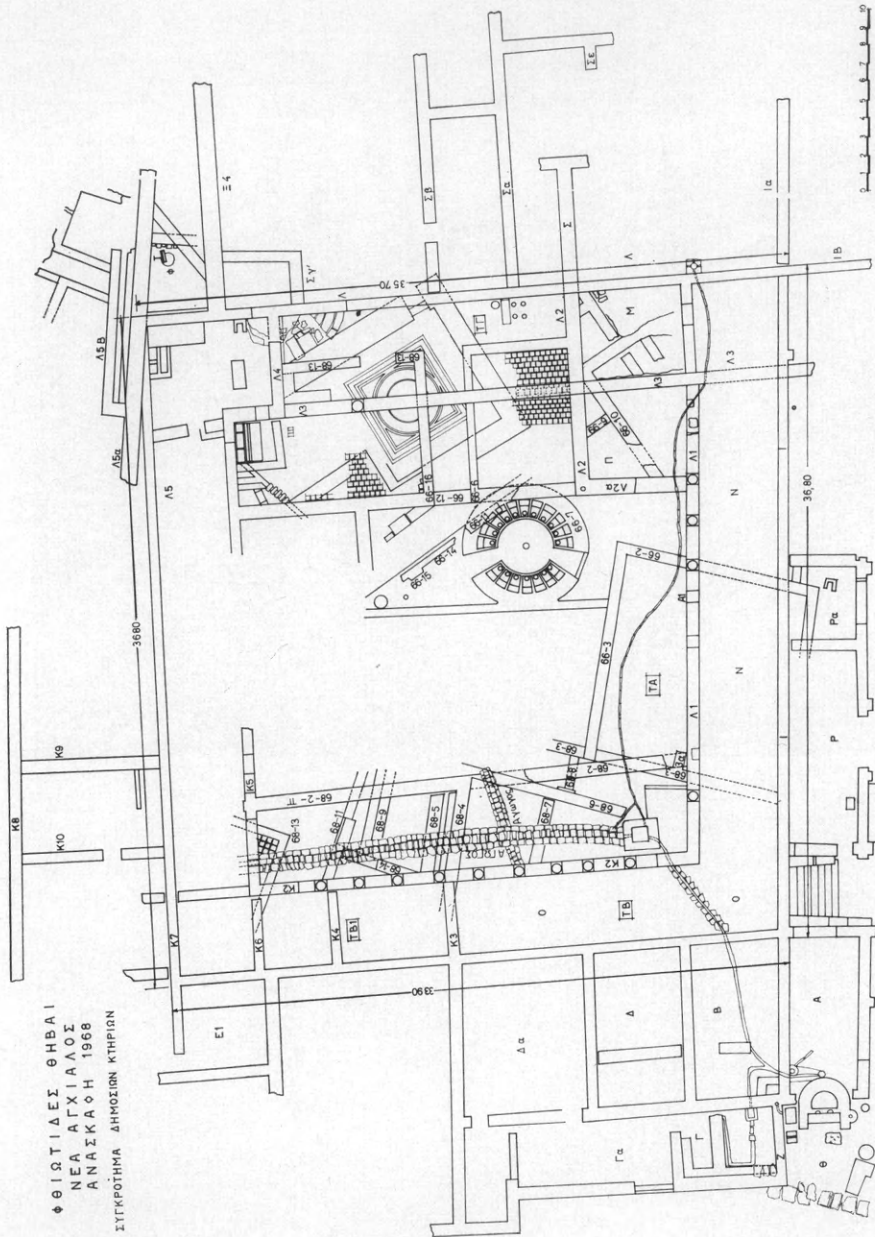

Εἰκ. 36. Ἐπιθεώρησις τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Δυσμῶν.

εἰς πλακόστρωτον δωματίον, παλαιότερον τῶν K2 καὶ K5, πιθανῶς δὲ σύγχρονον τοῦ 68 - 11, τοῦ ὁποίου σώζεται κατὰ χώραν τὸ μέγα ἐκ πυρίτου λίθου κατώφλιον.

Ὁ κτιστὸς ἀγωγός, ὁ ὁποῖος ἐρχόμενος ἀπὸ Βορρᾶ διασχίζει τὸν χώρον καθ' ὅλον του τὸ μῆκος καὶ καταλήγει εἰς τὸ τετράπλευρον φρεάτιον, εἶναι μεταγενέστερος τῶν λοιπῶν τοίχων, τοὺς ὁποίους κατέστρεψε κατὰ τὴν κατασκευὴν του.

Εἰς τὸν ἀνατολικῶς τοῦ κυκλικοῦ λουτροῦ χώρον, ἥτοι εἰς τὰ σημεῖα TΓ, TΓ1 καὶ T66 (εἰκ. 39), ἡ ἔρευνα ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν στοιχείων διὰ τὸν καθορισμὸν μετὰ τῆς μεγαλύτερας δυνατῆς ἀκριβείας τῶν διαστάσεων καὶ τῆς μορφῆς τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τὸ δυτικῶς τοῦ τοίχου Λ3 ἥμισυ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἐν ἔτει 1966, ὡς καὶ τοῦ κτηρίου εἰς ὃ

♦ ΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ
 ΝΕΑ ΑΓΧΥΛΙΑΟΣ
 ΑΝΑΣΚΑΦΗ 1968
 ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ

Είχ. 37. Συνολική κάτοψις τού άνασκαπτομένου συγκροτήματος κτηρίων.

ἀνήκε τοῦτο. Ἡ ἐργασία αὕτη ἦτο δυσχερής, καθ' ὅσον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ κτηρίου τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐγένοντο μεταγενέστεραι οἰκοδομήσεις, διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὁποίων ἀφηρέθη τὸ οἰκοδομικὸν ὑλικὸν ἐκείνου. Ἡδη ἐξηκριβώθησαν πέντε ἐπάλ-
ληλα δάπεδα, τὸ δεύτερον κατὰ σειρὰν τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸ

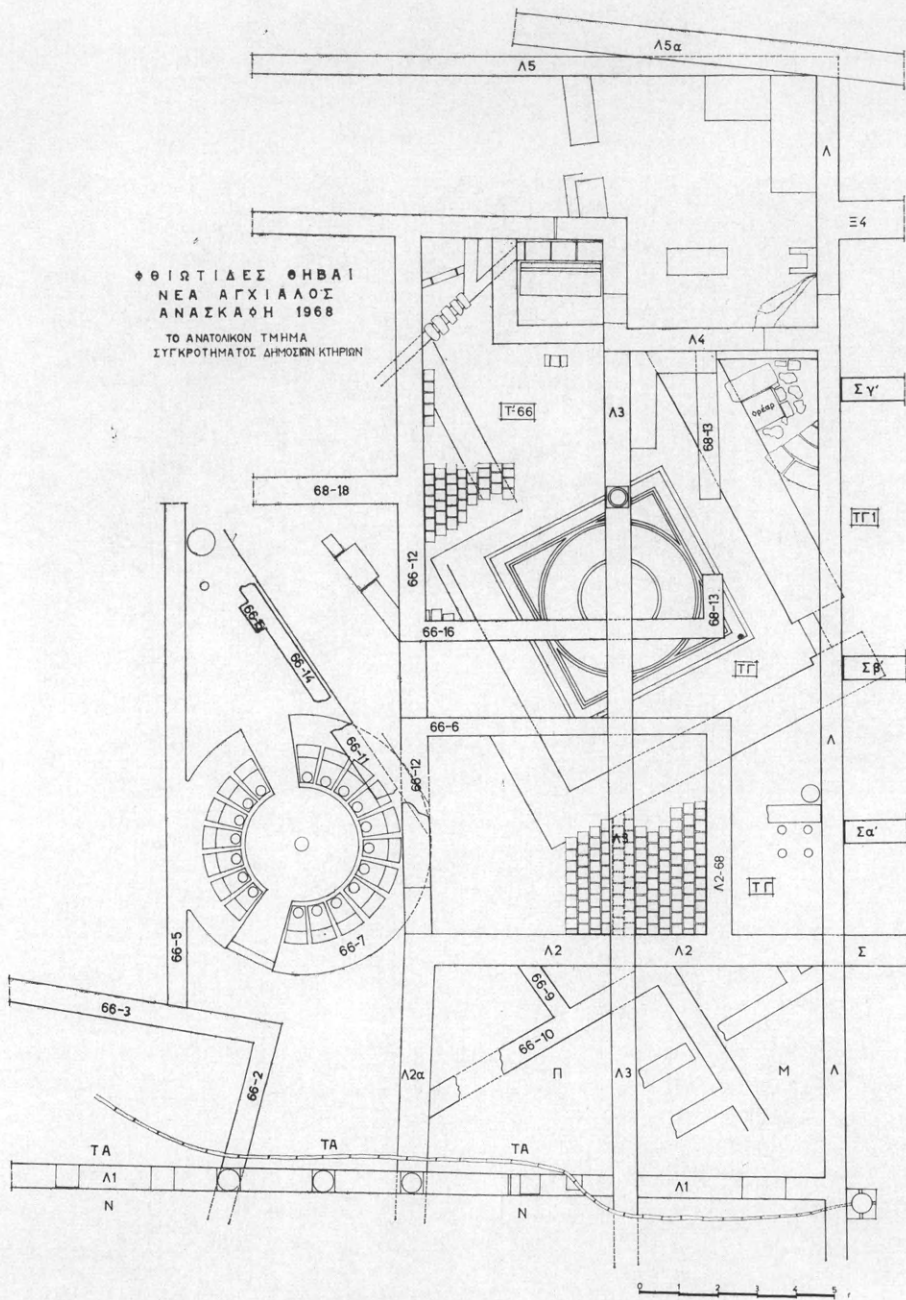
Εἰκ. 38 Ὁ χώρος TB καὶ TB1 ἀπὸ Βορρᾶ. Τὸ ἐκ πυρίτου λίθου κατώφλιον καὶ ὁ κτιστὸς ἀγωγός.

πλακόστρωτον τοῦ τετραγώνου δωματίου 66 - 12, Λ2, Λ2 - 68 καὶ 66 - 6.

Ἐν τούτοις κατέστη δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ καὶ ἀποτυπωθῇ ἡ κάτοψις τοῦ χώρου εἰς ὃν ἀνήκε τὸ ψηφιδωτὸν καὶ νὰ σημειωθῇ ἡ εἴσοδος του εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν, ὑπὸ τοὺς τοίχους Λ καὶ Σβ'.

Οἱ τοῖχοι 66 - 12, 66 - 16, 66 - 13 καὶ 66 - 6, 66 - 12, Λ2 - 68 ἀντιπροσωπεύουν οἰκοδομικὴν φάσιν, ἡ ὁποία διεδέχθη ἀμέσως τὴν τοῦ ψηφιδωτοῦ — τὸ ὁποῖον καὶ κατέστρεψεν — οἱ δὲ τοῖχοι Λ3, Λ καὶ Λ4 ἀνήκουν εἰς οἰκοδομικὴν περίοδον ἔτι μεταγενεστέραν.

Διὰ τὴν ἐνοποίησιν τῶν δύο ἡμίσεων τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέ-

Είκ. 39. Ο ανατολικῶς τοῦ κυκλικῆς λουτρῶνος χώρος.

δου, ἦτοι τοῦ ἀποκαλυφθέντος τὸ 1966 δυτικῶς τοῦ τοίχου Λ3

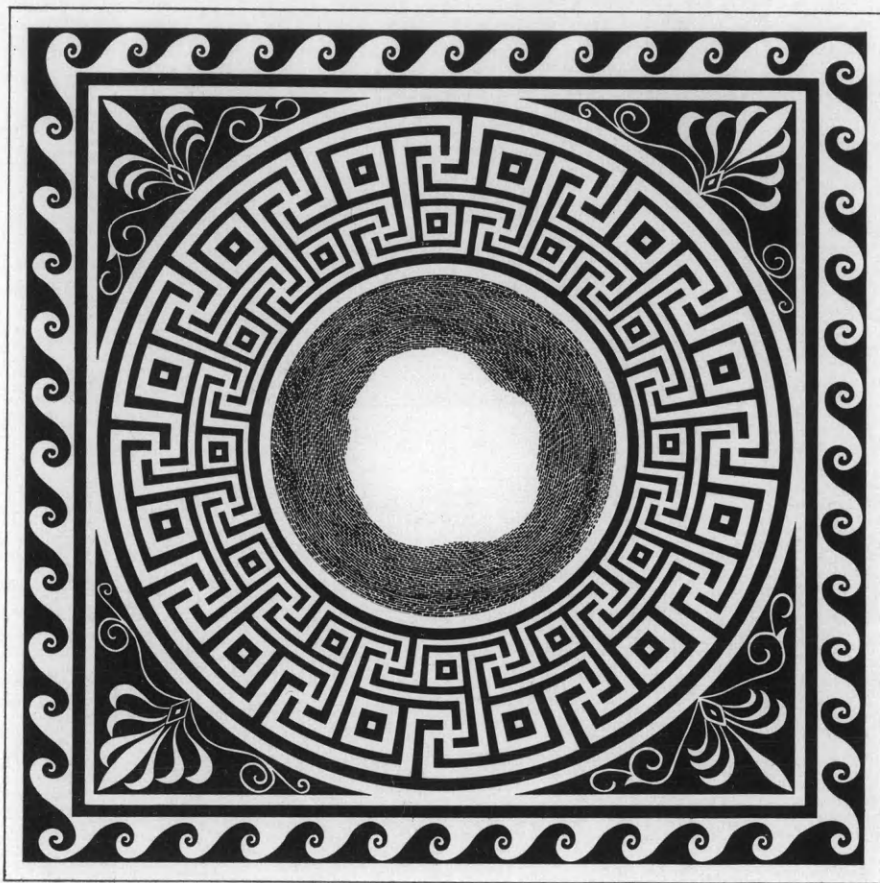
Εἰκ. 40. Τὸ ἀνατολικῶς τοῦ τοίχου Λ3 ἥμισυ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

Εἰκ. 41. Ὁ τοῖχος Λ3 καὶ κάτωθεν αὐτοῦ τὸ ψηφιδωτόν.

καὶ τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐφέτος ἀνατολικῶς αὐτοῦ (εἰκ. 40),

ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ χώματα κάτωθεν τῆς ὑποθεμελιώσεως τοῦ Λ3 μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηφιδωτοῦ, ὕψους 0.60, καὶ τῇ βοηθείᾳ τριῶν ὑποστηριγμάτων ἐκ «ξερολιθιάς» νὰ διατηρηθῇ ὁ τοῖχος Λ3 μετέωρος (εἰκ. 41).

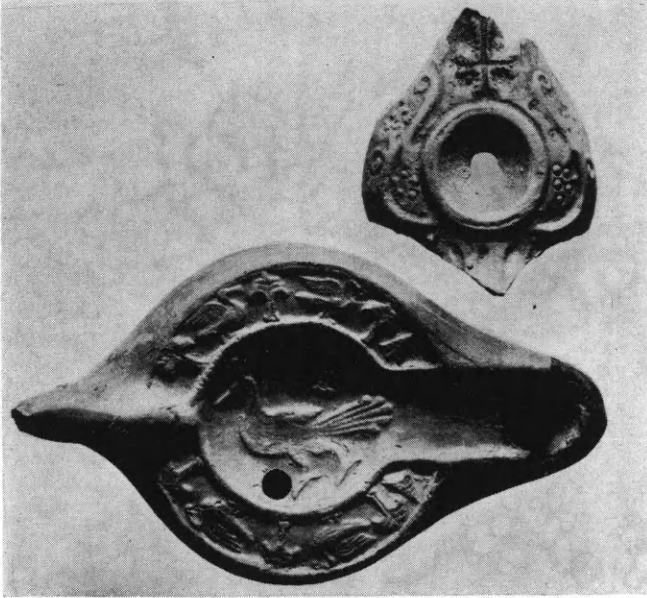

Εἰκ. 42. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον. Σχεδιαστικὴ ἀποκατάστασις.

Οὕτω κατέστη δυνατὴ ἡ σχεδιαστικὴ ἀποκατάστασις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου (εἰκ. 42). Εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐσωτέρου κύκλου, τοῦ ὁποίου τὸν κάμπον καταλαμβάνει κατὰ μέγα μέρος στρώσις διὰ τεμαχίων κεράμων τοποθετημένων ὀρθῶν ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν, θὰ ὑπῆρχε, πιθανῶς, παράστασις «ἔμβλημα» κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἕτερα ὅμοια δάπεδα σωζόμενα ἀλλαχοῦ.

Ἡ διχρωμία τῶν ψηφίδων — λευκόν, μέλαν —, τὸ κανονικόν σχῆμα αὐτῶν, ἡ ἐπιμεμελημένη προσαρμογὴ καὶ ἐπεξεργασία, ἡ ἀκρίβεια τῶν σχεδίων καὶ ἡ εὐαισθησία εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀνθεμίων, μᾶς ὀδηγεῖ νὰ τοποθετήσωμεν τὸ ψηφιδωτὸν εἰς τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα.

Ἄλλα εὐρήματα ἰδιαζούσης σημασίας δὲν ὑπῆρξαν. Περισυνελέγη μέγας ἀριθμὸς ὀστράκων ἕξ ἀγγείων διαφόρων περιό-

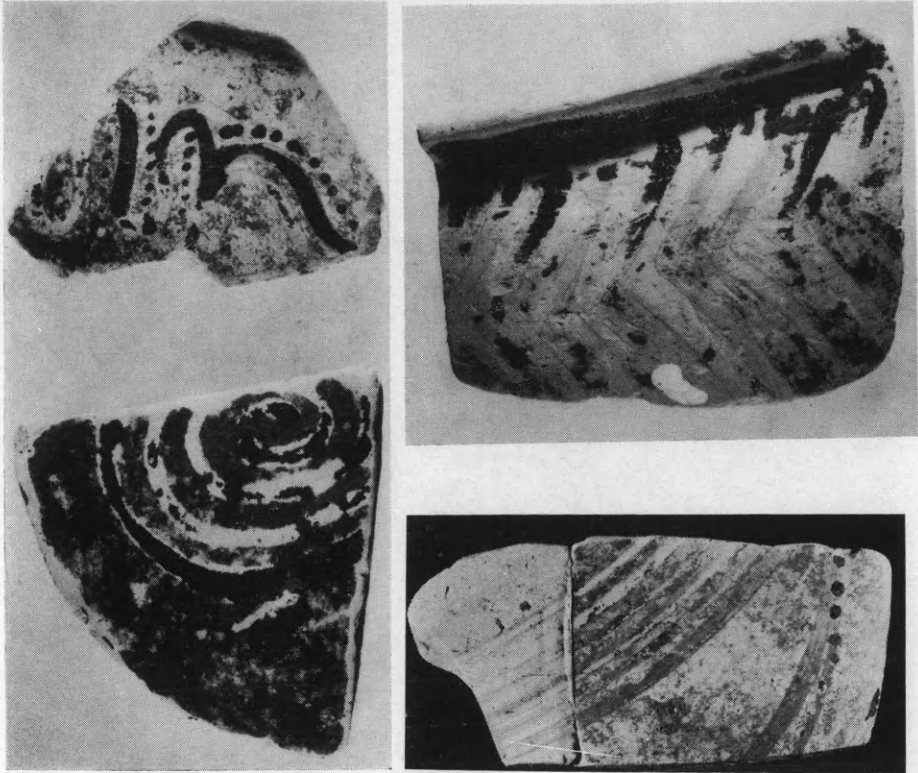
Εἰκ. 43. Παλαιοχριστιανικοὶ λύχνοι.

δων, κυρίως ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν, ἀριθμὸς νομισμάτων ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. μέχρι τοῦ 6ου μ.Χ. καὶ μικρὸς ἀριθμὸς παλαιοχριστιανικῶν λύχνων μὲ ποικίλον διάκοσμον, ὡς τὰ ἐπιδεικνυόμενα δύο παραδείγματα (εἰκ. 43).

7. ΔΩΔΩΝΗ

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνεσκάφη διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Δάκαρη τὸ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τμήμα τοῦ Βουλευτηρίου μέχρι τοῦ ἐλληνιστικοῦ δαπέδου. Πρὸ τούτου εἶχον ἀποκαλυφθῆ πρὸ διετίας ἡ δωρική στοὰ καὶ τὰ παρὰ τὸν ἀνατολικὸν στυλο-

βάτην ἐξ βάθρα τιμητικῶν ἀνδριάντων, τρία τῶν ὁποίων διασώ-
ζουν καὶ τὰ ψηφίσματα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ τοῦ
Κοινοῦ τῶν Βυλλιόνων (σχέδ. εἰκ. 55). Προσέτι ἀνεσκάφη ἀνα-
τολικῶς τοῦ Βουλευτηρίου ἀρχαία ἐπίχωσις μέχρι καὶ τῆς δευτέ-

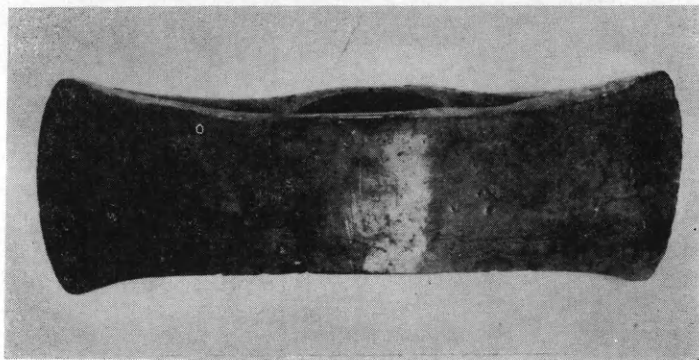
Εἰκ. 44 - 46. Ὀστρακα τῆς ΥἼ III περιόδου.

ρας ἀντηρίδος, ἢ ἀπομάκρυνσις τῆς ὁποίας ἀνέδειξε περισσό-
τερον τὸ οἰκοδόμημα. Ἡ ἐπίχωσις αὕτη εἶχε σχηματισθῆ ἐν μέ-
ρει ἐκ τῶν χωμάτων τῶν ὑπερκειμένων κλιτύων τοῦ λόφου καὶ
διὰ τὸν λόγον τοῦτον μυκηναϊκὰ ὄστρακα καὶ ἄλλα προϊστο-
ρικὰ εὐρήματα εὐρέθησαν ὑπεράνω νεωτέρων. Διὰ ταῦτα ἡ ἐπὶ
τῇ βάσει τῆς στρωματογραφίας χρονολόγησις ἐνέχει μικρὰν ἀξίαν.
Ἐκ τῶν γενομένων εὐρημάτων προβαίνομεν εἰς τὴν περιγραφὴν
τῶν κυριωτέρων.

Ὀστρακα γνησίως μυκηναϊκά, εἰσαχθέντα ἔξωθεν, ἀνήκοντα
εἰς εὐρύστομα ἀγγεῖα, κύπελλα, ὑπίποδας κύλικας κ.ἄ. (εἰκ. 44-46).

Ἡ γραπτὴ διακόσμησις, μὲ γάνωμα μελανὸν ἢ καστανόν, ἐνίοτε λάμπον, καὶ ὀριζοντίας ταινίας, ὁμορρόπους γωνίας, σπείρας, ναυτίλους, εἶναι τυπικὴ τῆς ΥΕ ΙΙΙ. Μεταξὺ τῶν ὀστράκων περιλαμβάνονται καὶ μερικὰ μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν, τὴν βόρειον καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑπίρου, ἀμαυρόχρωμον γραπτὴν γεωμετρικὴν κεραμεικὴν (τύπου Μπουμπούστι).

Ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ παρουσία λειψάνων μυκηναϊκῆς κεραμεικῆς, τὰ ὁποῖα, παραλλήλως πρὸς τὰ χαλκᾶ μυκηναϊκὰ ὄπλα

Εἰκ. 47. Χυτὸς διπλοῦς πέλεκυς.

τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Ἑπίρου, ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὁμηρικὴν παράδοσιν (Ἰλ. Β 748 - 750, Π 233 ἐξ.) περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς Ἑπίρου κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙ περίοδον μὲ τὴν ἀχαικὴν Ἑλλάδα.

Εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ μὲ ἀνέπαφον τὴν τεφροπρασίνην στίλβουσαν πάτιναν διατηρεῖται ὁ χυτὸς διπλοῦς πέλεκυς, ἐξαχθεὶς ἐκ μήτρας συνισταμένης ἐκ δύο τεμαχίων, μήκους 18.4 ἐκ., ὕψ. 4.9 εἰς τὸ μέσον, 6.8 ἐκ. εἰς τὰς ἀκμᾶς (εἰκ. 47). Ὁ τύπος ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τῆς 2ας χιλιετηρίδος καὶ θεωρεῖται βορείου καταγωγῆς ἕνεκα τοῦ κυματιστοῦ περιγράμματος τῆς ἔλλειπτικῆς ὀπῆς (διάμ. 4.2 καὶ 1.8 ἐκ.) καὶ τῶν καμπύλων ἀκμῶν.

Σφραγὶς (;) κυλινδρική ἐκ πηλοῦ κεραμόχρου, ὕψους 5 ἐκ., διαμ. 5.5 ἐκ., μὲ ὀπὴν διαμπερῆ κατὰ μῆκος τοῦ ἄξονος (εἰκ. 48). Ἐπὶ τῆς παραπλεύρου ἐπιφανείας ὑπάρχει ἔγγλυφος παράστασις δυσερμήνευτος, τὴν ὁποῖαν ἀποδίδει τὸ ἀνάπτυγμα εἰκ. 49. Παρίσταται ἔλαφος, τρέχουσα πρὸς δεξιὰ (εἰς τὸ ἀνάπτυγμα),

στρέφουσα πρὸς τὰ ὀπίσω τὴν κεφαλὴν. Ἀκολουθοῦν πιθανῶς μορφὴ καθημένη ἐπὶ δίφρου ἢ τρίπους, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ἴσταται πτηνὸν ἴσως, καὶ ὀρθογώνιος κατασκευή, ἢ ὁποία δυ-

Εἰκ. 48. Πήλινος κύλινδρος (σφραγίς) με ἔγγλυφον παράστασιν.

νατὸν νὰ ἐκληφθῆ ὡς κτίσμα. Πιθανὴ χρονολογία περὶ τὸ 700 π.Χ. ἢ ἀρχαὶ τοῦ 7ου αἰ.

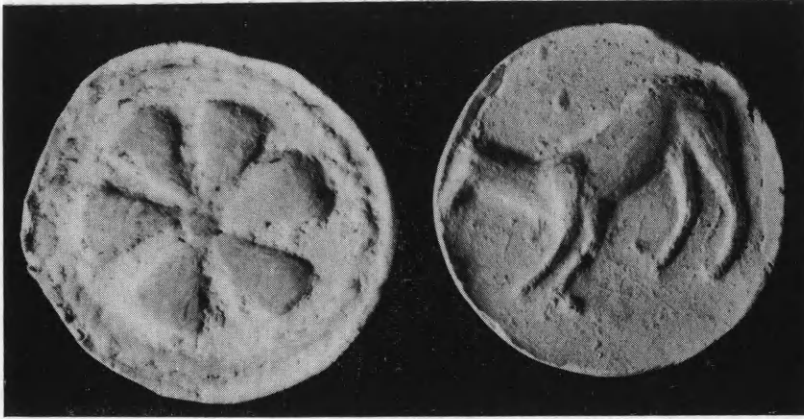
Εἰς ὑπερκείμενον στρῶμα εὐρέθη ἑτέρα πηλίνη σφραγίς,

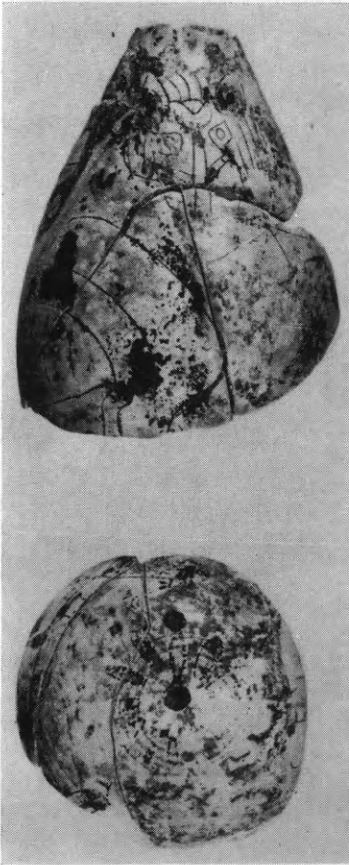
Εἰκ. 49. Ἀνάπτυγμα τοῦ κυλίνδρου εἰκ. 48.

σχήματος κυλίνδρου, με κοίλας τὰς πλευρὰς καὶ τρῆμα διαμπερές, διαμ. 5.7, ὕψ. 2.7 ἐκ.· ἐπὶ τῆς μιᾶς βάσεως (εἰκ. 50) ἔγγλυφος ἐξάφυλλος ρόδαξ ἐντὸς ἀστραγαλοειδοῦς κύκλου, ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἔλαφος, κινουμένη πρὸς ἀριστερά (εἰς τὸ ἀνάπτυγμα). Χρόνοι ἀρχαῖοί.

Ἀρύβαλλος κορινθιακὸς τῆς πρώιμου κορινθιακῆς περιόδου

Εικ. 50. Πηλίνη σφραγίς.

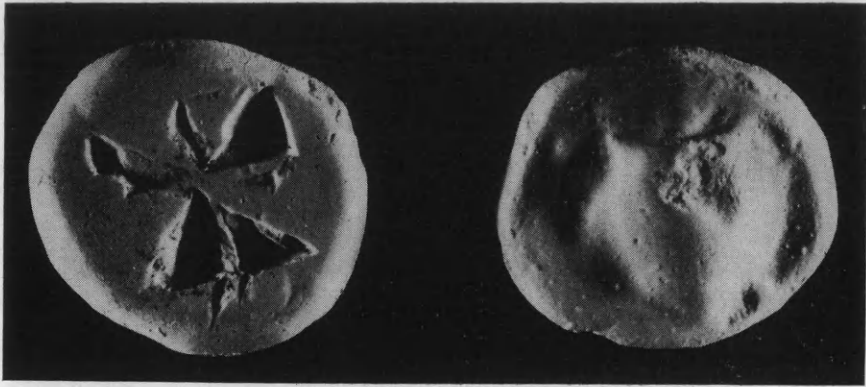
Εικ. 51. Πρώιμος
κορινθιακός ἀρύβαλλος.

τοῦ τέλους τοῦ 7ου π.Χ. αἰ., συγκολληθεῖς ἐκ πολλῶν τεμαχίων, ἀλλ' ἔλλιπής τὸ στόμα καὶ περὶ τὴν βάσιν (εἰκ. 51). Διακρίνονται ἐγγάρακτος πάνθηρ ἄνθρωπος καὶ ὀκτάφυλλοι ἐγγάρακτοι ρόδακες, εἰς δὲ τὴν βάσιν γραπτὸς δεκάφυλλος ρόδαξ.

Ἄργυροῦς στατήρ, ἐκ τῶν πρώτων νομισμάτων τῆς Αἰγίνης, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἀντιφατικὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἔκοψεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους Φεῖδων, ἀκμάσας κατὰ τὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. (Ch. Seltman, *Greek Coins*, 1960, σ. 34 ἐξ., 38, πίν. Π 12.13.15). Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως θαλασσία χελώνη (εἰκ. 52), σύμβολον τοῦ Ποσειδῶνος τῆς Καλαυρείας, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας «ἔγκοilon τετράγωνον», ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων χιαζομένων γραμμῶν καὶ πέντε ἐγκοίλων τριγῶνων. Μέσα ἢ β΄ ἡμισυ 7ου π.Χ. αἰ.

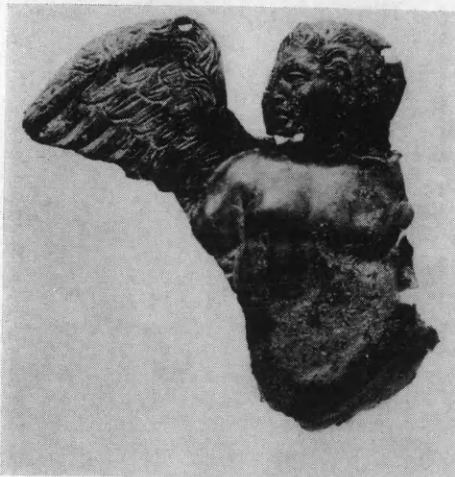
Σφυρήλατον χαλκοῦν ἔλασμα, συνηλωμένον ἄλλοτε ἐπὶ μεταλλίνου

ἀντικειμένου (κατόπτρου ;), ὅπως δεικνύουν, ὀπή, κρίκος καὶ λείψανα συγκολλητικῆς ὕλης ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας· σωζόμενον ὕψ. 6.5 ἐκ. Παρίστανται τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ πτε-

Εἰκ. 52. Στατήρ Αἰγίνης τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.

ρωτοῦ Ἔρωτος, μὲ μικρὰν στροφὴν τοῦ σώματος πρὸς δεξιὰ του, ὅπου κινεῖται ὁ δεξιὸς βραχίον καὶ κατευθύνεται τὸ βλέμμα του (εἰκ. 53). Ἡ τεχνοτροπία ὁμοιάζει στενωῶς πρὸς ἔκτυπον ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος κεφαλὴν γυναικός, ἣ ὁποία κινεῖται ζωηρῶς πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν (ΠΑΕ 1967, πίν. 32δ).

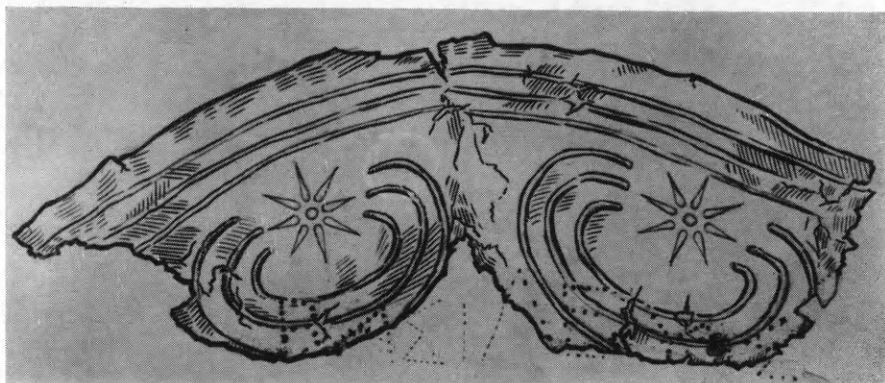

Εἰκ. 53. Χαλκοῦν ἔλασμα μὲ ἔκκρουστον μορφήν Ἔρωτος.

Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι αἱ δύο μορφαὶ ἀπετέλουν μέρος μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σκηνῆς, μὲ τὴν Ἀφροδίτην, ἣ ὁποία κινεῖται ὀχουμένη πρὸς ἀριστερὰ της καὶ τὸν Ἔρωτα, ὁ ὁποῖος ἵπταται πρὸς αὐτήν.

Σφυρήλατον χαλκοῦν ἔλασμα, τμῆμα τῆς περιφερείας μακεδονικῆς ἀσπίδος, μὲ τοὺς χαρακτηριστικoὺς μηνίσκους καὶ τοὺς ὀκτακτίνους ἀστερίσκους (εἰκ. 54). Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἐλάσματος διακρίνονται ἕξ γράμματα διάστικτα, τὰ ὁποῖα ἀποδίδουν τὴν πρώτην λέξιν ἀναθηματικῆς

ἐπιγραφῆς: ΒΑ[ΣΙ]ΛΕΥΣ. Ἡ μορφή τῶν ἑξαγράμμων χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 4ου μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Προφανῶς πρόκειται ἀνάθημα τοῦ βασιλέως Πύρρου, εἰς τὸν Δία τὸν Νάιον καὶ τὴν Διώνην, ἐκ τῶν μακεδονικῶν λαφύρων, κατὰ τὴν μάχην εἰς τὰ περὶ τὰ Στενά τοῦ Ἄφου, πλησίον τῆς Ἀντιγονείας, ὅτε ἐνίκησε τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς μισθοφόρους τῶν Γαλάτας τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ (274 π.Χ.). Κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τὰς μὲν γαλατικὰς ἀσπίδας ἀφιέρωσεν

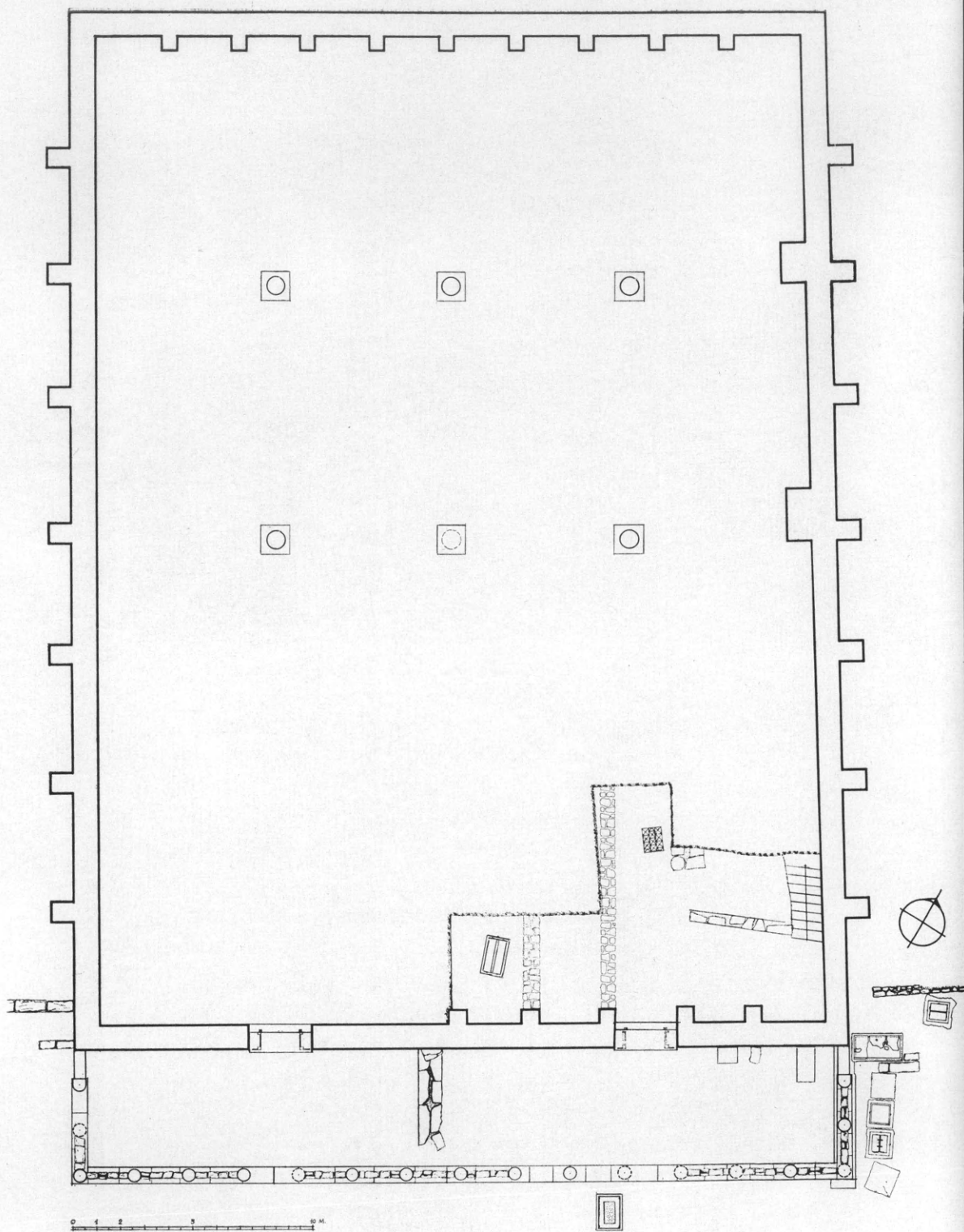

Εἰκ 54. Σχεδιογράφημα τμήματος μακεδονικῆς ἀσπίδος, ἀνάθημα τοῦ βασιλέως Πύρρου.

ὁ Πύρρος εἰς τὸ ἐπίσημον ἱερὸν τῶν Θεσσαλῶν, τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, μὲ ἐπίγραμμα, ὅπερ ἀποδίδεται εἰς τὸν Λεωνίδα τὸν Ταραντῖνον, τὰς δὲ μακεδονικὰς ἀνήρτησε, συμφώνως πρὸς ἕτερον ἐπίγραμμα τοῦ αὐτοῦ πιθανῶς ποιητοῦ, εἰς τοὺς κίονας τοῦ ναοῦ τοῦ Δωδωναίου Διός (ΑΕ 1959, σ. 91).

Καὶ ἄλλοτε ὁ Πύρρος εἶχεν ἀφιέρωσει εἰς τὸν Δία τὸν Νάιον ρωμαϊκὰς ἀσπίδας ἐκ τῶν λαφύρων μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ἡράκλειαν τῆς Ἰταλίας μάχην (280 π.Χ.), μὲ ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ ἀσπίδος ρωμαϊκῆς, σήμερον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον (SGDI 1368 = Syll.³ 392), προσφάτως δὲ εὑρέθη εἰς Δωδώνην χαλκοῦν ἔλασμα μὲ ἐτέραν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Πύρρου (ΠΑΕ 1966, σ. 77 - 8, πίν. 80α).

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐθνικοῦ Μουσείου, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τὴν νέαν, ἢ ὁποία συνώδευε τὸ ἐπίγραμμα καὶ τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου, ὡς ἐξῆς περι-

Εικ. 55. Κάτοψις του Βουλευτηρίου.

που: Βα[σι]λεύς [Πύρρος καὶ Ἑπειῶται ἀπὸ Μακεδόνων Διὶ Ναίων].

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ βουλευτηρίου (σχέδ. εἰκ. 55) περιωρίσθη, λόγῳ τῶν πολλῶν ἐπιχώσεων 3.50μ. περίπου, εἰς τὸ νοτιο-ανατολικὸν τμήμα (εἰκ. 56). Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτου εἶχε κατασκευασθῆ κατὰ τὸν 4ον ἢ τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα οἶκημα, τοῦ ὁποίου

Εἰκ. 56. Ἐπιπέδον ἀπὸ Δ. τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τοῦ Βουλευτηρίου.

ἀπεκαλύφθησαν θεμέλια τοίχων, διαιρέσεις δωματίων καὶ ἐστία ἐκ λεπτῶν ὀπτοπλίνθων μὲ πολλὴν τέφραν. Τὰ ἐντὸς τοῦ κτηρίου τούτου εὑρεθέντα νομίσματα, 26 συνολικῶς, εἶναι ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐξ ὧν 21 τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. καὶ ἓν Βανδαλικὸν τοῦ 5ου ἢ τοῦ 6ου αἰ., συμφώνως πρὸς τὴν γνωμάτευσιν τῆς νομισματολόγου τῆς συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, κ. Μάντως Οἰκονομίδου. Ἡ περαιτέρω ἔρευνα θὰ παράσχη πιθανῶς περισσότερα στοιχεῖα περὶ τοῦ εἴδους τοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ χρόνου τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς τελικῆς καταστροφῆς του, ἢ ὅποια συνδέεται πιθανῶς μὲ τὴν ὑπὸ τῶν Γότθων δῆψιν τοῦ ἱεροῦ.

Τοῦ ἑλληνιστικοῦ βουλευτηρίου, διαστ. 32.40 × 43.60μ. (ἢ βόρειος στενὴ πλευρὰ μετρεῖ 31.60μ.), τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ ἀνάγεται ἀσφαλῶς εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου (ΠΑΕ 1966,

σ. 80-81), ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ ἑτέρα πρὸς Ἀνατολὰς εἴσοδος ἐπὶ τῆς νοτίας προσόψεως, μὲ τὸ λίθινον κατώφλιον (εἰκ. 57), ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς δυτικῆς. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς του εὐρέθησαν κατὰ χώραν ὁ χαλκοῦς ὀλμίσκος ἐπὶ χαλκῆς τετραγώνου βάσεως, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐστηρίζετο ὁ μεταλλικὸς ἄξων τῆς θύρας, παρ' αὐτὸν δὲ χαλκαῖ ἐφηλίδες μὲ διακοσμητικὰς κωνικὰς κεφαλὰς, αἱ

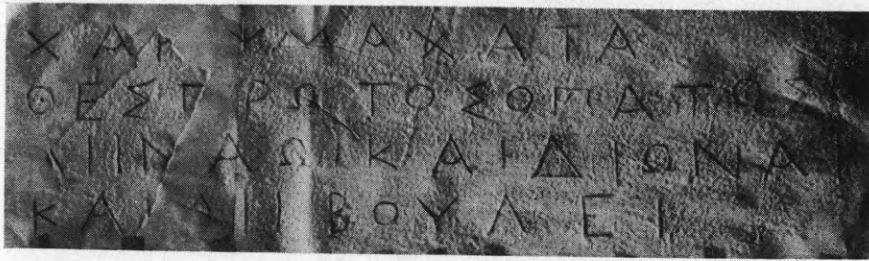
Εἰκ. 57. Ἐπίσφις ἀπὸ Βορρᾶ τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τοῦ Βουλευτηρίου.

ὁποῖαι ἐποίκιλλον τὸ θύρωμα. Πολλαὶ ἄλλαι ἐφηλίδες καὶ ἐξαρτήματα τῆς θύρας, ὡς καὶ ἡ μία τῶν δύο χαλκῶν λαβῶν τῆς διφύλλου θύρας, μὲ πλούσιον διάκοσμον, συνελέγησαν ἐσωτερικῶς τῆς εἰσόδου. Ὁ νότιος τοῖχος ἐνισχύεται ἐσωτερικῶς δι' ἐννέα ἀντηρίδων, πέντε τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθησαν. Παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ὑπάρχει στενὴ λιθίνη κλίμαξ μὲ 9 ἀναβαθμούς (εἰκ. 56), ὁδηγοῦσα εἰς ὑψηλότερον ἄνδρον. Δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Βουλευτηρίου εἶχε διαμορφωθῆ εἰς διαφορετικὰ ἐπίπεδα, εἰς τὰ ὁποῖα ὠδήγουν κλίμακες κατὰ τὴν ἀνατολικὴν, ἀσφαλῶς δὲ καὶ τὴν δυτικὴν, πλευρὰν. Πιθανῶς ἐσχηματίζοντο τρία τοιαῦτα ἄνδρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβαινον ἴσως σειραὶ ἐδωλίων, ὅπως εἰς τὰ γνωστὰ βουλευτήρια τῆς Πριήνης, τῆς Μιλήτου κ.ἄ., ἐκαλύπτοντο δὲ διὰ στέγης. Αὕτη

ἐφέρετο ἐπὶ ἰωνικῶν κίονων, ἕξ τῶν ὁποίων εἶναι ὄρατοὶ εἰς δύο στίχους κατὰ τὸ βορειότερον τμήμα τοῦ βουλευτηρίου.

Μεταξὺ τῆς τετάρτης καὶ τῆς πέμπτης ἀντηρίδος τοῦ νοτίου τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν περὶ τὰ 2 μ. ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιον βᾶθρον ἐκ καλῆς ποιότητος ἀσβεστολίθου, διαστ. 1.57 × 0.76μ., ὕψ. 0.73, βαῖνον ἐπὶ χαμηλῆς βάσεως, μὲ λοξὴν κάπως τοποθέτησιν, ὁ βωμὸς τοῦ βουλευτηρίου.

Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς ἔχει ἐγχαραχθῆ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή (εἰκ. 58):

Εἰκ. 58. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή Χάροπος.

*Χάροψ Μαχατᾶ
Θεσπρωτὸς Ὀπατὸς
Διὶ Νάωι καὶ Διώνηι
καὶ Διὶ Βουλῆι*

Ἀρχικῶς ἢ τελευταία λέξις εἶχε γραφῆ, βουλῆς, ἀλλ' ἀπεξέσθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ δύο τελευταία γράμματα, Η καὶ Σ, ὄρατὰ εἰσέτι, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐγράφησαν τὸ Ε καὶ Ι. Τὰ ἑλλείποντα γράμματα τῶν δύο πρώτων στίχων ὑπάρχουν, ἀλλ' ἀπεσπάρθησαν ἀπὸ τὸ βᾶθρον. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης προκύπτει ὅτι ὁ Χάροψ τοῦ Μαχατᾶ, Θεσπρωτὸς ἐκ τοῦ ἀγνώστου μέχρι τοῦδε φύλου τῶν Ὀπατῶν, ἀνέθεσε τὸν βωμὸν εἰς τὸν Δία τὸν Νάιον, τὴν Διώνην καὶ τὸν Δία Βουλέα. Ὅθεν βεβαιοῦται ὀριστικῶς, ὅτι τὸ ὑπὸ ἔρευναν οἰκοδόμημα εἶναι τὸ βουλευτήριον τῶν Ἑπειρωτῶν, ἢ ἔδρα τῆς Συμμαχίας τῶν Ἑπειρωτῶν (330 - 232 π.Χ.) καὶ τοῦ Κοινοῦ (232 - 170 π.Χ.), ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Διὸς Ναίου, τῆς Διώνης καὶ τοῦ Διὸς Βουλέως.

Ἡ ἐπιγραφή ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην μας τὸν περιβόητον Χάροπα Μαχατᾶ, περὶ τοῦ ὁποίου συχνὰ κάμνει λόγον ὁ Πολύ-

βιος. Ἦτο ἔγγονος τοῦ ἀγνώστου φύλου καὶ πατρωνυμικοῦ Ἑπειρώτου Χάροπος, ἡγέτου τῆς φιλορρωμαϊκῆς μερίδος κατὰ τὸ ἔτος 192 - 191 π.Χ. (Πολύβ. XX 3) *ἀνδρὸς καλοῦ κάγαθοῦ*, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ἔτος 199 π.Χ. εἶχε βοηθήσει τὸν Φλαμινῖνον κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις του εἰς τὴν Ἑπειρον ἐναντίον τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' (Πολύβ. XXVII 15, N.G.L. Hammond, *Erigus*, 1967, σ. 618). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του, Μαχατᾶ, ἀνέλαβε τὴν προστασίαν τοῦ ὄρφανοῦ ἔγγονοῦ του, τοῦ Χάροπος Μαχατᾶ, τὸν ὁποῖον, παῖδα ἀκόμη, ἀπέστειλεν εἰς Ρώμην, διὰ νὰ ἐκπαιδευθῆ καὶ ἐκμάθῃ τὴν γλῶσσαν. Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του, ὀλίγον πρὸ τοῦ 170 π.Χ., καὶ τὸν θάνατον τοῦ πάππου του, ὁ νεαρὸς Χάροπος ἡγήθη τοῦ φιλορρωμαϊκοῦ κόμματος (Πολύβ. XXVII 15), μετ' ὀλίγον δέ, περὶ τὸ 170 π.Χ., διεσπᾶσθη τὸ Κοινὸν τῶν Ἑπειρωτῶν εἰς δύο κόμματα, τὸ φιλομακεδονικόν, μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Μολοσσοὺς καὶ ἔδραν τὴν Δωδώνην, καὶ τὸ φιλορρωμαϊκόν ὑπὸ τὸν Χάροπα μὲ ἔδραν τὴν Φοινίκην. Μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑπείρου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (168 π.Χ.) αἱ παρανομίαι καὶ αἱ ὁμότητες τούτου εἰς βᾶρος τῶν συμπατριωτῶν του ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥστε ὑπὸ τοῦ Πολυβίου χαρακτηρίζεται *ἀσεβέστερος καὶ παρανομώτερος ὄλων καὶ μὴ γεγονέναι μῆδ' ἔσσεσθαι θηριωδέστερον ἄνθρωπον μῆδὲ σκαιότερον* (ἢ *μῆδ' εἰκαιότερον*) Χάροπος (XXX 12). Οἱ βαρύτεροι οὗτοι χαρακτηρισμοὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἐγέννησαν τὴν βᾶσιμον ὑποψίαν (H. H. Scullard, *J.R.S.* 35, 1945, σ. 58 - 64), ὅτι οὗτος εὐθύνεται διὰ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ μετὰ δευτέραν ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου ἀνήκουστον καταστροφὴν τῆς Ἑπείρου καὶ μάλιστα τῆς Μολοσσίδος (167 π.Χ.), διότι ἑβδομήκοντα πόλεις καὶ τειχισμένοι οἰκισμοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν Μολοσσῶν ἐξηφανίσθησαν καὶ 150.000 ἀπήχθησαν εἰς δουλείαν (XXX 15) διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Χάροπος. Ἐθεωρήθη δὲ τόσον εἰδεχθῆς καὶ ἀπάνθρωπος ὁ Χάροπος, ὥστε, ὅταν βραδύτερον ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, δὲν ἐγένετο δεκτὸς οὐδὲ ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου (XXXII 6) ὅτε δὲ ἀπέθανεν εἰς Βρινδήσιον καθ' ὁδὸν πρὸς Ρώμην (157 π.Χ.), ἡ χώρα, λέγει ὁ ἱστορικός, ἀνέπνευσεν, ὡς ἐὰν εἶχε συμβῆ καθαρόσ (XXXII 5).

Γεννᾶται ἐπομένως τὸ εὐλογον ἐρώτημα, ποῖος εἶναι ὁ ἀνα-

θέτης τοῦ βωμοῦ, ὁ πρεσβύτερος Χάροψ ἢ ὁ ἐγγονὸς τούτου, ὁ περιβόητος Χάροψ Μαχατᾶ;

Ἄλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἑπείρου (168 π.Χ.), ὅταν ὁ νεαρὸς Χάροψ ἐπανέκαμψεν ἐκ Ρώμης, οἱ Μολοσσοὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ φιλομακεδονικοῦ κόμματος ἐξουσίαζον τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, ὅπου ἡ ἔδρα τοῦ Κοινοῦ. Πῶς λοιπὸν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὸν ἀφιέρωμα τοῦ Χάροπος, ἀρχηγοῦ τῆς φιλορρωμαϊκῆς μερίδος καὶ ἀντιπάλου τῶν Μολοσσῶν, εἰς τὸ βουλευτήριον, ὅπου ἐλαμβάνοντο αἱ ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων ἀποφάσεις; Ἡ μετὰ τὸ ἔτος 167 ἀνάθεσις τοῦ βωμοῦ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ, διότι μεταξὺ τῶν 70 πόλεων, τὰς ὁποίας κατέστρεψαν οἱ Ρωμαῖοι, περιλαμβάνεται καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης καὶ τὸ θέατρον καὶ πιθανὸν ἢ πρὸ τοῦ βουλευτηρίου στοά (ΠΑΕ 1966, σ. 82). Ἐνδεχομένως ὁ βωμὸς ἀνετέθη κατὰ τὸν μεσολαβήσαντα χρόνον μεταξὺ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἑπείρου (168 π.Χ.), ὅτε πλέον ὁ Χάροψ ἦτο πανίσχυρος, καὶ τῆς καταστροφῆς (167 π.Χ.). Ἄλλ' ἡ μορφή τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται παλαιότερα, ἀρμόζουσα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πρεσβυτέρου Χάροπος, περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Τούτου ὁ πατὴρ θὰ ὠνομάζετο ἐπίσης Μαχατᾶς, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ υἱὸς του εἶχε τὸ αὐτὸ ὄνομα.

Τὸ ζήτημα χρήζει περαιτέρω διερευνήσεως. Βέβαιον πάντως εἶναι, ὅτι ὁ περιβόητος Χάροψ Μαχατᾶ δὲν ἦτο Χάων, ὡς συνήθως πιστεύεται, ἀλλὰ Θεσπρωτὸς ἐκ τοῦ κλάδου τῶν Ὀπατῶν, φύλου ἀγνώστου μέχρι τοῦδε, πιθανῶς βορείως τοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ).

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀποκαλυφθέντος δαπέδου εὐρέθη στρώμα πλῆρες συντριμμάτων κεραμίδων τῆς στέγης καὶ ἀνθρώκων. Τὸ δάπεδον εἰς πολλὰ σημεῖα ἦτο μελανωπὸν καὶ ἐρυθρωπὸν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως πυρκαϊᾶς, ἥτις κατέστρεψε τὸ οἰκοδόμημα.

8. ΝΗΣΙ (τῆς Μακεδονικῆς Ἀλεξανδρείας).

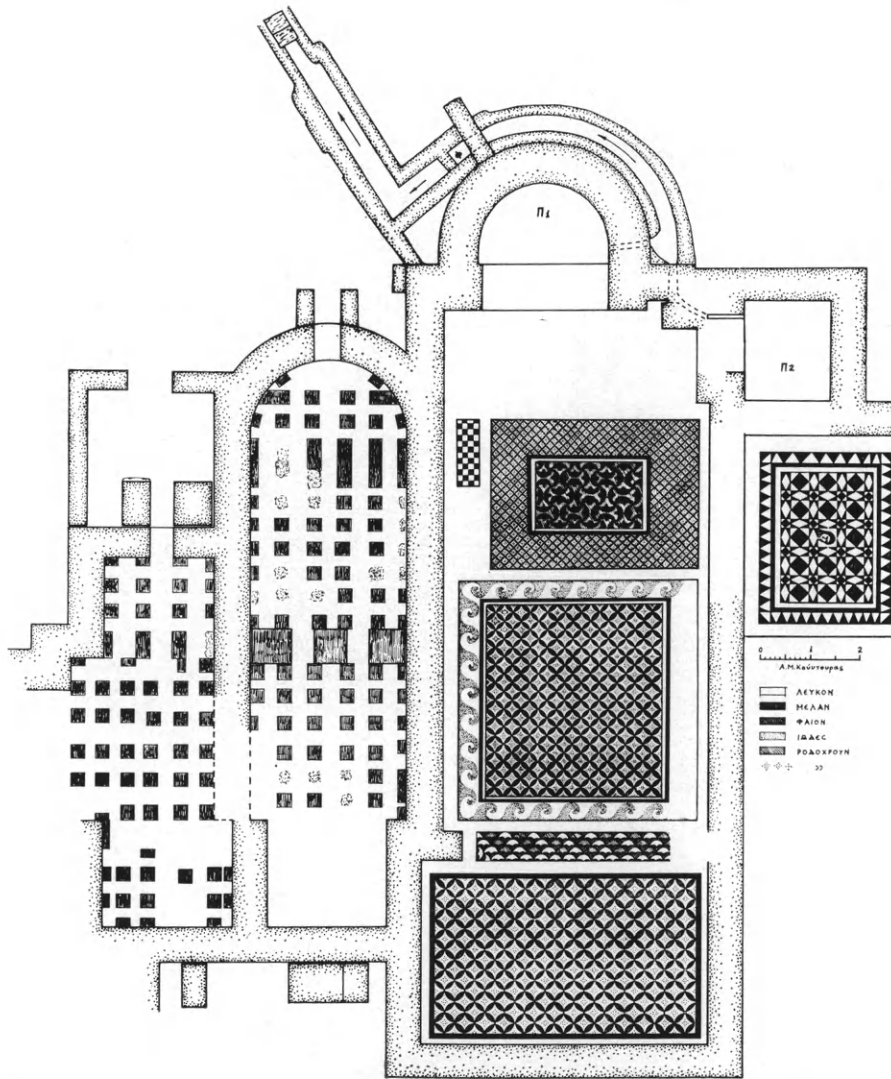
Συνεχίσθη ἐφέτος διὰ τῆς ἐφόρου δ. Ἀγγ. Ἀνδρειωμένου ἡ ἔρευνα τοῦ ἔξωθι τῆς Κοινότητος Νησίου Ἀλεξανδρείας, ἐν μέρει τὸ ἔτος 1966 ἀνασκαφέντος, ρωμαϊκοῦ λουτρῶνος. Αὕτη ἀπέβλεπεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ κτηρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν διαπίστωσιν ἐὰν τὸ συγκρότημα περιεβάλλετο καὶ ὑφ' ἑτέρων κτισμάτων.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχαράχθησαν συγχρόνως τρεῖς παραλληλογράμμου διατομῆς τομαί, δύο κατὰ τὸ δυτικὸν πέρασ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους 1966 καὶ μία κατὰ τὸ βόρειον, ἅπασαι παραλλήλως πρὸς τὸ κτήριο.

Ἐξ αὐτῶν ἡ βόρειος οὐδὲν τὸ ἄξιον λόγου ἀπέδωκε, καίτοι ἡ ἔρευνα προὐχώρησεν εἰς βάθος 0.50 μ. Περισυλλεγέντα εἰς βάθος 0.30 μ. θραύσματα κεράμων καὶ πλίνθων θὰ ἀνήκον ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀνωδομίαν καὶ τὴν στέγην τοῦ κτηρίου, θὰ κατέπεσον δὲ κατὰ τὴν καταστροφὴν τούτου. Ἡ ἀνασκαφή, ὡς ἐκ τούτου, περιορίσθη εἰς τὸν δυτικὸν τομέα, τοῦ ὁποίου τὰ εὐρήματα συνέβαλον εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῆς λειτουργίας τοῦ κτηρίου.

Οὕτω κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς μεγάλης αἰθούσης τῶν τριῶν μωσαϊκῶν δαπέδων (βόρειον τμήμα, πρβ. ΠΑΕ 1966, 28) καὶ κατὰ τὸν μέγαν ἄξονα αὐτῆς ἀπεκαλύφθη ἡ ἀρχὴ ἀνωδομῆς ἀψίδος, μορφῆς ἐπηυξημένου ἡμικυκλίου (χορδῆς 2.64 μ. καὶ βέλους 1.63 μ.), ἀποτελούσης, τρόπον τινά, τὸ πέρασ τῆς αἰθούσης (εἰκ. 59 - 60). Ὁ ἡμικυκλικός, πλάτους 0.75 μ., τοῖχος τῆς ἀψίδος εἶναι ἐκτισμένος διὰ θραυσμάτων πώρου λίθου, συνδεδεμένων δι' ἀμμοκονιάματος κατὰ τὸ κολυμβητὸν σύστημα, ἐξωτερικῶς δὲ ὀρίζεται ὑπὸ ἡμικυκλικοῦ, ὡσαύτως, ὁμοκέντρου πρὸς αὐτὸν κτιστοῦ ἀγωγοῦ (εἰκ. 61), οὔτινος ὁ πυθμὴν καλύπτεται ὑπὸ μεγάλων πηλίνων πλίνθων (πλάτος ἀγωγοῦ 0.24 μ., ὕψος 0.31 μ.). Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τοίχου τῆς θεμελιώσεως τῆς ἀψίδος διασφύζονται παχέα στρώματα ἀμμοκονιάματος. Ἐσωτερικῶς ἡ ἀψὶς σχηματίζει πύελον, σφζομένου βάθους περὶ τὰ 0.31 μ., φέρουσαν κατὰ τὰς παρειάς τῆς ὑπολείμματα ὀρθομαρμαρώσεως

(έννέα πλάκας ἐκ μαρμάρου)· ἐξ ἄλλου τὸ δάπεδον τῆς πυέλου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ παχέος ἐρυθρωποῦ ἀσβεστοκονιάματος διασωθέντων ἀποτυπωμάτων, ἔφερε ποτε μαρμαροθέτημα.

Εἰκ. 59. Κάτοπις τοῦ ρωμαϊκοῦ λουτρῶνος παρὰ τὸ Νησι Ἀλεξανδρείας.

Ἡ πυέλος ἐπεκοινώνει πρὸς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆ βοηθεία χθαμαλοῦ τοίχου - κατωφλίου, καλυπτομένου καὶ τούτου ὁμοίως ὑπὸ κονιάματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διασφύζονται εἰσέτι οἱ τύποι

τῶν ἀρμῶν τῶν ὑπαρχουσῶν ποτε ἀλλὰ μὴ ἀνευρεθεισῶν μαρμαρίνων πλακῶν στρώσεως.

Ἐκατέρωθεν τοῦ κατωφλίου, κατὰ τὸ νότιον καὶ τὸ βόρειον πέρασ αὐτοῦ, ὑψοῦνται παραστάδες εἰς σχῆμα Γ, ἐκτισμέναι δι' ἐπαλλήλων πηλίνων πλίνθων (σφζ. ὕψος 0.24 μ.). Ὁ πώρινος τοῖχος - κατώφλιον συνεχίζεται μόνον βορείως, τέμνων τὸν ἡμι-

Εἰκ. 60. Τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς μεγάλης αἰθούσης καὶ ἡ ἡμικυκλικὴ πύελος, ὁρώμενα ἀπὸ Βορρᾶ.

κυκλικὸν ἀγωγόν, ὅστις καὶ συνεχίζεται ὑπ' αὐτὸν καὶ περατοῦται εἰς ἀπόστασιν 3.56 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἡμικυκλικοῦ κτίσματος, ἀποτελῶν τοιοῦτοτρόπως τὸ δυτικὸν ὄριον ἐτέρας πύελου, ὀρθογωνίου (διαστ. 1.67 μ. × 2.02 μ.). Ἡ πύελος αὕτη, ἀποτελοῦσα τὸ πέρασ τοῦ μικροῦ δωματίου, ἐν ᾧ τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον μὲ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν (ΠΑΕ 1966, 26 πίν. 10β) φέρει, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς παρειάς της ὑπολείμματα ὀρθομαρμαρώσεως κατὰ τμῆμα δὲ τοῦ δαπέδου της ἴχνη μαρμαροθετήματος. Ὑπὸ τὸν πάχους 1.06 μ. νότιον τοῖχον τῆς πύελου καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτοῦ στενὸς ἀγωγός, πλάτους 0.10 μ., ἐπικοινωνεῖ μεθ' ἑνὸς τετραγώνου φρεατίου,

ἔστεγασμένου ποτὲ καὶ συγκοινωνοῦντος μετὰ τοῦ ἡμικυκλικοῦ ἀγωγοῦ κατὰ τρόπον, ὥστε τὰ ἐκ τῆς τετραγώνου πυέλου ὕδατα νὰ διοχετεύωνται τελικῶς, βοηθούσης πρὸς τοῦτο καὶ ποιᾶς τινος κλίσεως τοῦ ὅλου συστήματος, εἰς τὸν ἡμικυκλικὸν ἀγωγόν· εἰς τοῦτον ἐξ ἄλλου καταλήγουσι καὶ τὰ ἐκ τῆς ἡμικυκλικῆς πυέλου ὕδατα. Ἐνδείξεις ὑπάρχουσιν, ὅτι καὶ ἡ μεγάλη αἴθουσα

Εἰκ. 61. Ὁ περιβάλλον τὴν πυέλον ἡμικυκλικὸς ἀγωγός.

ἀπωχετεύετο διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀγωγοῦ (βλ. ἔσοχὴν κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν τῆς γωνίαν). Πιθανώτατα αἱ προαναφερθεῖσαι δύο πυέλοι ἔταυτίζοντο ἀντιστοίχως πρὸς τὸ *labrum* καὶ τὸν *alveus* τῶν μεγάλων λουτρῶνων.

Ὁ περιβάλλον τὴν ἀψίδα ἡμικυκλικὸς ἀγωγὸς κατὰ τὴν νοτιαν ἐξωτερικὴν γωνίαν αὐτῆς κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν μὲ διεύθυνσιν πρὸς Δυσμὰς καὶ προχωρεῖ ὑπὸ τὸ εἰσέτι ἄσκαφον τοῦ ἀγροῦ, στενούμενος προοδευτικῶς (εἰκ. 62). Ὡς καὶ κατὰ τὸ πρῶτον τμημά του, τὸ ἡμικυκλικόν, ὀρίζεται ὑπὸ δύο τοίχων, ὧν ὁ μὲν βορειοδυτικὸς εἶναι ἐκτισμένος διὰ πλίνθων τῇ βοηθείᾳ ἀσβεστοκονιάματος, ὁ δὲ νοτιοανατολικὸς διὰ πωρίνων δόμων (δύο ἐπάλληλοι σειραὶ συνολικοῦ ὕψους 0.87 μ.) ἄνευ συνδετικοῦ

μέσου, ἐπὶ τῶν ὁποίων σφύζονται δύο σειραὶ πλίνθων. Ἡ ἐπὶ τὸ ἐπιμελέστερον καὶ ἰσχυρότερον κατασκευὴ τοῦ τοίχου τούτου ὑπηγορεύθη ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ κυρίως κατηυθύνετο ἡ ροὴ τοῦ ἀποχετευομένου ὕδατος πρὶν ἢ διοχετευθῆ τοῦτο ἐντὸς τοῦ στενουμένου τμήματός του. Τὸ τελευταῖον τοῦτο καλύ-

Εἰκ. 62. Ὁ ἀγωγὸς κατὰ τὸ σημεῖον τῆς πρὸς τὰ Νοτιοδυτικὰ κάμψεώς του.

πτεται ἐρμητικῶς ὑπὸ πηλίνων πλίνθων, οἱ ἄρμοι τῶν ὁποίων ἔχουσι φραχθῆ ἰσχυρῶς δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος.

Ἐναντιότως πρὸς ὅ,τι ἐπιστεύετο κατ' ἀρχάς, ἡ ἀψὶς τοῦ ἔνδον οἴκου (caldarium) δὲν εἶναι πλήρης. Κατὰ τὸ μέσον της ἐμβαλιώθη ἄνοιγμα πλάτους 0.52 μ. καὶ ἐκατέρωθεν τούτου δύο μικροὶ πεσσοὶ ἐκ πλίνθων ἐν εἴδει ἀντηρίδων. Τὸ ἐπιπόλαιον τῆς κατασκευῆς τῶν ἐν λόγῳ πεσσῶν μαρτυρεῖ περὶ μεταγενεστέρας πιθανὸν προσθήκης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ κτηρίου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας ἐνὸς εἰσέτι praefurnium, ἐκτὸς τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1966 ἀποκαλυφθέντος παρομοίου εἰς τὸν μέσον οἶκον.

Τὸ ἀνευρεθὲν δεύτερον praefurnium θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο ὑπαιθρον.

Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα νοτίως τοῦ μέσου οἴκου ἀπεκάλυψε παραλληλόγραμμον χώρον μετὰ στενῆς ἐξόδου πρὸς Δυσμάς, οὔτινος τὰ ὕψους 0.40 - 0.50 τοιχία, ἐκτισμένα διὰ τοῦ κολυμβητοῦ συστήματος, φέρουσι τὴν σφραγίδα ἐπιπολαίας κατασκευῆς. Ὑπόθεσις, ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν δωμάτιον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀποδυτήριον, φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανος.

Ἐκ τῶν κινητῶν εὗρημάτων, ἐξαιρετικῶς πενιχρῶν ἐξ ἄλλου εἰς ποσότητα, ἀναφέρονται λαβαὶ καὶ ὄστρακα μεγάλων ἀγγείων, φέροντα παραλλήλους πλαστικὰς αὐλάκας, θραύσματα ὑαλίνων ἀγγείων, ὅστ᾽ αὖ ζῶων καὶ τμημα ἄνω γνάθου ἵπποειδοῦς. Ἄπαντα ἀνευρέθησαν εἰς τὸν δυτικῶς, ἐκτὸς τοῦ κτηρίου, χώρον. Ὑπολείμματα καύσεως παρατηρήθησαν κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ praefurnium.

9. ΝΑΟΥΣΑ

Κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ 1966 ἡ Ἑταιρεία εἶχε, διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φωτίου Πέτσα, ἐρευνήσει ἐπιφανειακῶς καὶ ἀνασκάψει δοκιμαστικῶς ἀρχαιολογικὸν χώρον παρὰ τὴν Νάουσαν, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, διότι σχετίζεται μὲ μεγάλα ὀνόματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ὡς εἶναι ὁ Φίλιππος Β', ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Ὡς ἔδειξεν ὁ κ. Πέτσας εἰς τὸ δημοσίευμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας περὶ τοῦ Τάφου τῶν Λευκαδίων, ἡ Νάουσα εἶναι διάδοχος σπουδαίας ἀρχαίας πόλεως γνωστῆς ἐκ τῶν κειμένων καὶ ἐπιγραφῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μίεζα - Μύεζα - Μέζα. Παρὰ τὴν Μίεζαν, ὡς γνωστόν, ὁ Φίλιππος ἐγκατέστησε τὸ 341 π.Χ. τὸν Ἀριστοτέλη, ὅστις ἐδίδαξεν ἐκεῖ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς συμμαθητάς του ἐπὶ τριετίαν. Ἡ «Σχολή», ὡς τὴν ὀνομάζει ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἰδρύθη εἰς τὸ παρὰ τὴν Μίεζαν Νυμφαῖον. Εἰς τὸ Νυμφαῖον τοῦτο ἐπανελήφθη ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ τὸ 1968 μὲ λίαν ἐνθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ ἀνασκαφὴ κατ' ἀνάγκην περιορίσθη εἰς τὸν ἤδη ἐξαγορασθέντα ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ὀπωρῶνα τοῦ Γεωργίου Μπέρσου

περὶ τὸ κεφαλάρι ὕδατος ἀφθόνου, διαυγοῦς καὶ ποσίμου, ἀναβλύζοντος ἀπὸ ἰζηματογενοῦς σπηλαιώδους βράχου. Τοῦτο εἶναι ἐν ἐκ τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα συγκροτοῦν ἀρχαῖον νυμφαῖον καὶ μετ' ἄλλων στηρίζουν τὴν ταύτισιν τῆς θέσεως πρὸς τὸ Νυμφαῖον τῆς Μιέζης. Περαιτέρω ἔνδειξιν ἀποτελοῦν τὰ ἐκπληκτικὰ λαξεύματα τοῦ βράχου εἰς ἕκτασιν ἑκατοντάδων μέτρων. Τρία φυσικὰ σπήλαια μετ' ἐντέχνου διαρρυθμίσεως τῆς εἰσόδου καὶ ἄλλων μερῶν ἀπεκαλύφθησαν ἤδη, ἀλλὰ δὲν ἠρευνήθησαν εἰσέτι. Ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ αὕτη μεταξὺ τῶν τριῶν σπηλαίων καὶ τοῦ κεφαλαρίου ἀπεψιλώθη ἀπὸ τῆς ἀγρίας καὶ ἡμέρου βλαστήσεως καὶ ἐγένοντο χρήσιμοι παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὴν παροῦσαν βραχεῖαν σύνοψιν.

Τὸ κυρίως ἀνασκαφικὸν ἔργον περιορίσθη μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 σπηλαίων. Ἐξω τοῦ σπηλαίου 1 κατ' ἀρχὴν ὑπὸ ἀβαθῆ ἐπίχωσιν ἀστρομάτιστον ἀπεκαλύφθησαν, νῦν διὰ πρῶτην φοράν, ἀκίνητα λείψανα ἀρχαίων κατασκευῶν, ἧτοι μέρη τοίχων ἐξ ἐγχωρίου πορολίθου. Ταῦτα (εἰκ. 63) εἶναι ἀφ' ἐνὸς θεμέλια κινοστοιχιῶν στοῶν συναντωμένων κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου καὶ ἀφ' ἐτέρου λείψανα τοίχου, δι' οὗ ἐφράχθη σπηλαιῶδες κοίλωμα τοῦ βράχου.

Περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ λαξευμένου βράχου, πλὴν τῶν λειψάνων τῆς προαναφερθείσης στοᾶς, ἀπεκαλύφθησαν ἐν μέρει λείψανα καὶ ἄλλων κατασκευῶν. Ἐπίσης λαξεύματα τοῦ βράχου, ἐξ ὧν ἄλλα ἐγένοντο διὰ ν' ἀποτελέσουν κοίτην θεμελίων λιθολογηθέντων μεταγενεστέρως, ἄλλα δὲ εἶναι κατάλοιπα λατομίας. Φαίνεται ὅτι τὸ οἰκοδομικὸν ὑλικὸν τῶν ἀρχαίων κατασκευῶν ἐλατομήθη ἐπὶ τόπου. Δὲν ἀποκλείεται οἱ μεταγενεστέρως λιθολογήσαντες τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια νὰ προέβησαν καὶ εἰς λατομίαν. Ὅπως δὲ τὰ ἀποκαλυφθέντα κατάλοιπα λατομίας, μάλιστα παρὰ τὸ σπήλαιον 2, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἔργον ἀρχαίων χρόνων. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν μεθόδων λατομίας καὶ ἐκ παρατηρηθείσης περιπτώσεως ἡμιτελοῦς ἀποσπάσεως ἡμικυλινδρικοῦ τεμαχίου, τὸ ὁποῖον προωρίζετο πιθανῶς δι' ἡμικίονα.

Ἡ βαθμιδωτὴ διάταξις τῶν καταλοίπων τῆς λατομίας φθάνει εἰς μέγα βάθος. Παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ἀνασκαπτομένου

χώρου ἦτοι παρὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 σπήλαιον, ἡ ἀνασκαφὴ ἔφθασε μέχρι βάρθους 5.50 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν ἀρχαίων κατασκευῶν. Ἡ ἐπίχωσις ἀποτελεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἀχρήστων ὑπολειμμάτων τῆς λατομίας καὶ ἐκ τῆς λατύπης, ἣτις

Εἰκ. 63. Νυμφαῖον Ναούσης, λείψανα κατασκευῶν.

προέκυψεν ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν οἰκοδομησίμων πορρίνων λίθων. Οὐχ ἦττον καὶ εἰς τὴν ἀβαθῆ ἐπίχωσιν τῆς νοτίας καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὡς καὶ εἰς τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν τῆς ΒΔ. γωνίας εὐρέθησαν ἀψευδεῖς μάρτυρες καὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ τόπου καὶ τῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνάγονται τὰ ἐρεῖπια.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα εἶναι κυρίως πῆλιναι σίμαι δυνάμεναι νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ. Εἰς ἓνα τύπον σίμης (εἰκ. 64) ἄνθη λωτοῦ ἐναλλάσσονται πρὸς ἀνθέμια καὶ λεοντοκεφαλὴ ἀποτελεῖ τὸ στόμιον τῆς ὑδρορροῆς. Εἰς ἄλλον τύπον, τοῦ ὁποίου ἐβεβαιώθη ἓν γωνιακὸν τεμάχιον (εἰκ. 65), τὰ ἄνθη τοῦ λωτοῦ συνδυάζονται πρὸς φυτικὸν θέμα ἀπολήγον εἰς ἡμιανθέ-

μιον, μεταξὺ δὲ τοιούτων ἡμιανθεμίων παρεμβάλλονται γοργόνεια (εἰκ. 66) εἰργασμένα κεχωρισμένως, ὅθεν ἀπεκολλήθησαν καὶ εὐρέθησαν εἰς τεμάχια.

Τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν εὐρεθέντων νομισμάτων ἀνάγονται

Εἰκ. 64. Νυμφαῖον Ναούσης, πηλίνη σίμη λεοντοκεφαλῆς.

εἰς τὸν 4ον αἰ. π.Χ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εὐρημάτων (πηλίνων εἰδωλίων, ἀγγείων κλπ.) ἀξιοσημείωτα εἶναι κονιάματα ὄχι μόνον

Εἰκ. 65. Νυμφαῖον Ναούσης, γωνιακὸν τεμάχιον σίμης μετὰ γοργονείου ἑλλείποντος.

τοίχων ἀλλὰ καὶ κίωνων, σώζοντα τὸ περίγραμμα στοιχείων ἰωνικοῦ καὶ δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἐξ ὧν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, ἀναπαράστασις κιονοκράνων, ραβδώσεων, βάσεων κλπ.

Εἰς τοῦλάχιστον σφόνδυλος δωρικοῦ κίονος εὐρέθη εἰς τὴν

ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους παρὰ τὴν ἀκραίαν πρὸς ΒΔ. ἐκ τῶν πολλῶν πηγῶν τοῦ κεφαλαρίου. Ἔχει διάμετρον περὶ τὰ 45 ἐκ. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀποδοθῆ εἰς κατασκευὴν τινα, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ἐγκιβωτισμένων ὑδάτων τοῦ κεφαλαρίου διαφαίνεται ἀρχαῖος τοῖχος, ἢ συνέχισις δὲ τῆς ἐρεῦνης θὰ ἀποκαλύψῃ πιθανῶς περὶ τὴν πηγὴν κρηναῖον οἰκοδόμημα ἢ ἄλλην τινὰ κατασκευὴν τοῦ Νυμφαίου.

Ἡ Ἐταιρεία ἀπεφάσισε κατ' ἀρχὴν τὴν ἐξαγορὰν καὶ ἄλλων ἰδιωτικῶν κτημάτων, ὥστε νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Νυμφαίου, μὲ τὸ ὁποῖον σχετίζεται ἡ «Σχολή» τοῦ Ἀριστοτέλους, προκαλεῖ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἐξεδηλώθη καὶ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν, τὸν παρελθόντα Αὐγούστον, τῶν Συνέδρων τοῦ συνελθόντος ἐν Θεσσαλονίκῃ Διεθνoῦς Συνεδρίου μὲ θέμα τὴν ἀρχαίαν Μακεδονίαν.

Εἰκ. 66. Γοργόνειον ἐκ σίμης τοῦ Νυμφαίου Ναούσης.

10. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Στ. Πελεκανίδη συνεχισθεῖσα ἀνασκαφὴ εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλίππων παρουσίασε καὶ ἐφέτος ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Διότι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἀποκαλυπτόμενα τμήματα τῶν ἀνατολικῶν προσκτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἐχαρακτηρίσθησαν ἀπλῶς ὡς βοθηθητικοὶ χῶροι, ἀποδεικνύονται ὅτι συνιστοῦν ἐκκλησιαστικὸν μέγαρον, ἐνδεχομένως τὸ ἐπισκοπεῖον τῶν Φιλίππων.

Αἱ ἔρευναι κατὰ τὴν ἐφετινὴν μηνιαίαν σκαφὴν εἰς Φιλίππους περιορίσθησαν εἰς τὰ ἀνατολικῶς τῆς παρόδου προσκτί-

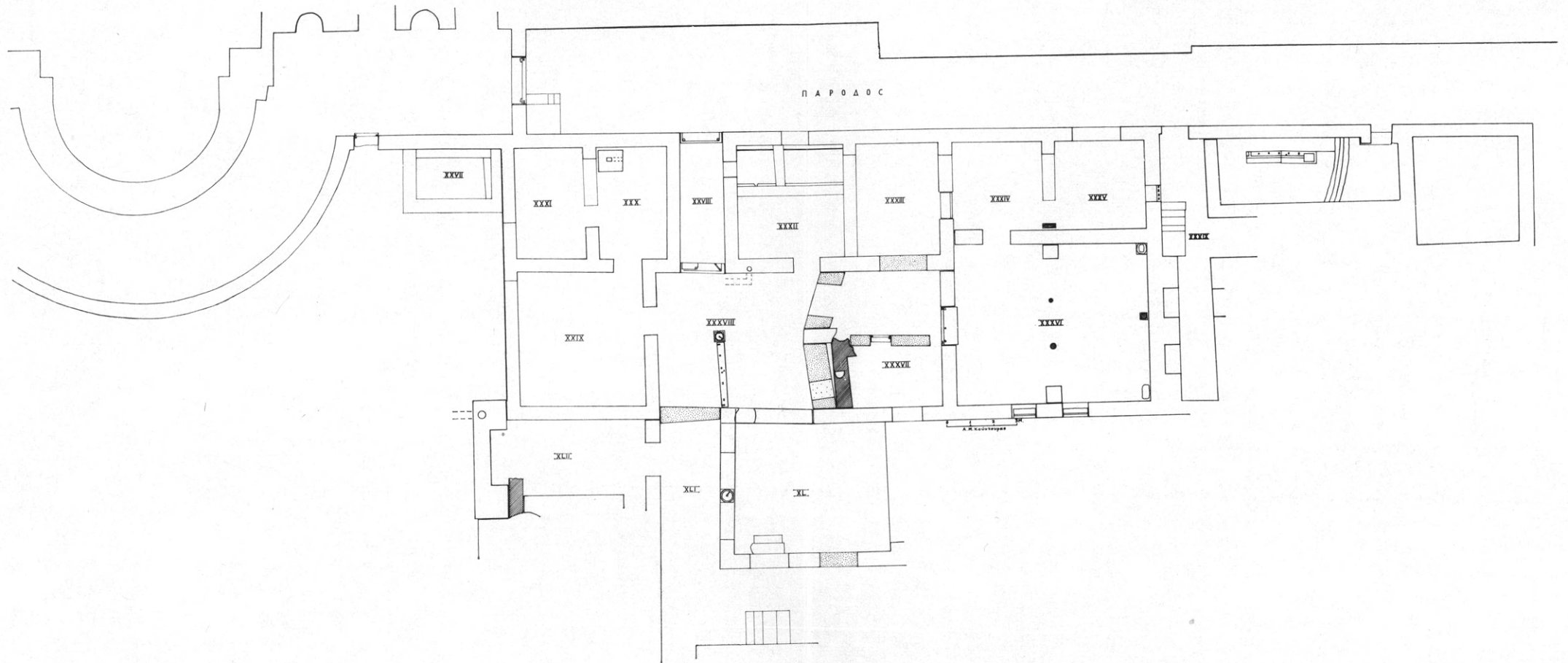
σματα, εἰς τὸν πυλῶνα καὶ εἰς τὰ παρ' αὐτὸν κτίσματα τοῦ ἀρχαιότερου τοῦ Ὀκταγώνου αἰθρίου καὶ εἰς τινὰ σημεῖα τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοῖχου τοῦ Ὀκταγώνου.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετέσχον ἡ ἀρχαιολόγος δ. Εὐθ. Γεωργιάδου καὶ δεκάς φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, συνοπτικῶς ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

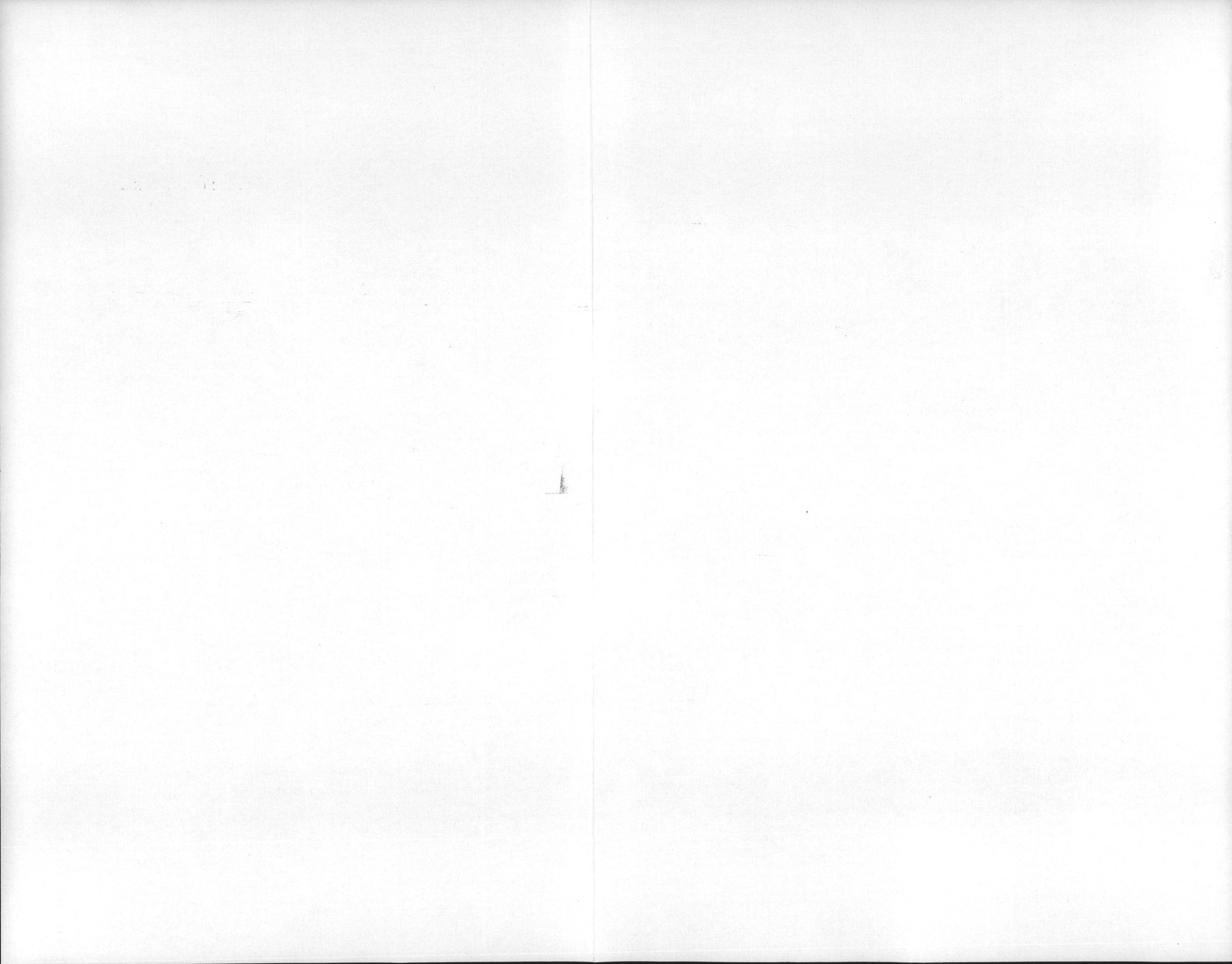
Ἐκ τῆς κατ' Ἀνατολικῶς τῆς παρόδου καὶ ΒΑ. τῆς κόγχης τοῦ Ὀκταγώνου ἠρευνήθησαν οἱ χώροι XXIX καὶ XXXI (παρένθ. πίν. Α), οἵτινες μετὰ τοῦ παραπλεύρως καὶ πρὸς Βορρᾶν κειμένου δωματίου (XXX) ἀποτελοῦν κλειστὸν διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον ἐπικοινωνεῖ διὰ μιᾶς μόνον θύρας πλάτους 1.10 μ. πρὸς τὸν πέρυσιν ἀποκαλυφθέντα χώρον XXXVIII (βλ. Ἔργον 1967, 44 κ. ἐξ.). Ἐρευνήθη τὸ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν δωμάτιον (XXXI) ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3.00 μ. × 4.80 μ., οὔτινος οἱ τοῖχοι, συνιστάμενοι ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετὰ παρεμβλήτων ἐνιαχοῦ πλίνθων, διατηροῦνται εἰς ἀρκετὸν ὕψος (1.30 μ., 1.55 μ.) παρουσιάζοντες ἴχνη πυρός. Κατὰ τὸν νότιον τοῖχον καὶ τὴν ΝΑ. αὐτοῦ γωνίαν εὐρέθη σωρὸς μεγάλων καὶ μικρῶν θραυσμάτων κεράμων στέγης ἐπὶ τούτῳ συλλεγέντων εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὡς καὶ πολλαὶ κέραμοι ἀκέραιαι ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐρρηγμέναι, ἐπιμελῶς πρὸς φύλαξιν τοποθετημέναι ὡς καὶ αἱ προηγούμεναι. Αὗται ἔχουν μῆκος μὲν 0.82 μ. - 0.84 μ. πλάτος δὲ 0.38 μ. - 0.84 μ. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν διεπιστώθησαν μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων τμήματα πλακῶν πάχ. 0.03 μ. ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, προερχόμενα ἐκ πλακώσεως τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἄνω ὀρόφου, σπαράγματα ψηφιδωτῆς διακοσμῆσεως καὶ μεμονωμέναι ψηφίδες, θραύσματα ὑαλοπινάκων καὶ τμήματα ὑαλίνων ἀγγείων.

Ἐκ τῆς κατ' Ἀνατολᾶς τοῦ χώρου XXX εἰσόδου ἡ σκαφή ἐπεξετάθη εἰς τὸ εὐρὸν ὀρθογώνιον διαμέρισμα XXIX διαστάσεων 5.40 μ. × 5.80 μ. Ἡ ἀνεύρεσις μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων καὶ παρὰ τὸν νότιον τοῖχον δύο ἀμφικιονίων, τοῦ μὲν ἀκεραίου τοῦ δὲ ἐτέρου διατηρηθέντος κατὰ τὸ ἄνω τμήμα αὐτοῦ, ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ταῦτα ἀνήκον εἰς δῖλοβα παράθυρα, τὰ ὁποῖα, ἀνοιγόμενα εἰς τὸν νότιον τοῖχον, ἔβλεπον πρὸς τὸν ὄπισθεν τῆς κόγχης ὑπαιθρον χώρον, ἄγνωστον δὲ εἶναι ἐὰν τὰ παράθυρα ταῦτα ἀνήκον εἰς τὸν κάτω ἢ τὸν ἄνω ὄροφον.

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Α

Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ Α. τῆς παρόδου κτηρίου.

Συνεχιζομένης τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς Ἀνατολὰς ἀπεκαλύφθη στενόμηκες διαμέρισμα (παρένθ. πίν. Α, ΧLII), διαστάσεων 3.30 μ. × 7.00 μ. Τούτου ὁ νότιος τοῖχος, προεξέχων κατὰ 1.40 μ. ἐκ τοῦ ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ, μετρεῖ κατὰ μὲν τὸ μέσον 0.63 μ. κατὰ δὲ τὰς

Εἰκ. 67. Σύστημα ἀποχετεύσεως τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ «ἐπισκοπεῖου».

δύο αὐτοῦ γωνίας 1.40 μ. Εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν ἀνοίγεται εἰς λιθίνην πλάκα κυκλικὴ ὀπή δεχομένη ποτὲ κάθετον ἀγωγὸν διαμέτρου 0.34 μ., ἐπικοινωνοῦντα πρὸς μέγαν ἀποχετευτικὸν ἀγωγὸν τετραγώνου τομῆς διερχόμενον κάτωθεν τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου, ἔχοντα κατεύθυνσιν ΝΑ. καὶ καλυπτόμενον διὰ πλακοειδῶν λίθων (εἰκ. 67). Ὁ πυθμὴν τοῦ ἀγωγοῦ

ἔχει ἔντονον κλίσιν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν, ἣν ἀκολουθεῖ. Ἐκ τῶν διαστάσεων καὶ τῆς κλίσεως αὐτοῦ καὶ τῆς διαμέτρου τοῦ δακτυλίου τοῦ καθέτου ἀγωγοῦ συνάγεται, ὅτι τὸ ἀποχετευτικὸν τοῦτο ἀθέατον σύστημα, ὡς ἐκτισμένον ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου, ἐξυπηρέτει ὅλην τὴν νοτίαν πτέρυγα τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ μεγάλου κτίσματος. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου περισυνελέγησαν τμήματα μεγάλων πηλίνων ἀγγείων καὶ τινὰ νομίσματα εὑρεθέντα παρὰ τὸν νότιον τοῖχον καὶ εἰς διάφορα στρώματα τῶν κρημνισμάτων. Θύρα πλάτους 1.15 μ. κατὰ τὸ κέντρον τῆς βορείου στενῆς πλευρᾶς τοῦ ἐρευνηθέντος δωματίου ὁδηγεῖ εἰς ἐπιμήκη χῶρον (παρένθ. πίν. Α, ΧLI) πλάτους 2.60 μ. καὶ μήκους 0.50 μ., ὅστις, καμπτόμενος κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ διαπλατυνόμενος κατὰ 0.60 μ., περιβάλλει νοτίως καὶ ἀνατολικῶς τὸν πρὸ ἐτῶν ἐρευνηθέντα χῶρον XL, τὸν ὡς «ἀποθέτην» χαρακτηρισθέντα (ΠΑΕ 1955, 89 πίν. 65α). Κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν ὁ πλατὺς οὗτος διάδρομος ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ «ἀποθέτου» διὰ διλόβου ἀνοίγματος πλάτους 3.75 μ. φέροντος κατὰ τὸ κέντρον καὶ κατὰ χῶρον βάσιν κίονος, κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον, πλάτους 1.60 μ. Εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ διαδρόμου καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.25 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου διεπιστώθη κλίμαξ ἐκ τεσσάρων βαθμίδων, προχείρου κατασκευῆς. Ἡ ἔρευνα ἐνταῦθα θὰ συνεχισθῇ.

Εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ κτηρίου ἡ ἀνασκαφὴ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ σημείου ἐνθα πέρουσι διεκόπη. Ἐρευνήθη τὸ δωμάτιον XXXVI (παρένθ. πίν. Α καὶ εἰκ. 68), εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθησαν πολλοὶ μεγάλοι πίθοι, ἀκέραιοι καὶ τεθραυσμένοι, ἄλλοι κατὰ χῶρον καὶ ἄλλοι μετατοπισμένοι ἔνεκα βιαίας καταστροφῆς. Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων, τὰ ὁποῖα συνίσταντο κυρίως ἐκ κεραμοκονιάματος, πλίνθων, κεράμων καὶ εἰς περιορισμένον σχετικῶς ἀριθμὸν ἀργῶν λίθων, διεπιστώθησαν παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τμήματα γενέσεων διπλῶν τόξων, ἄλλα τελείως διαλελυμένα καὶ ἄλλα διατηροῦντα τὴν μορφήν των. Ἐπίσης κατὰ τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ ἐφαπτόμενος αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη πεσσὸς σωζ. ὕψους 1.60 μ. καὶ διαστάσεων 0.65 μ. × 0.70 μ., ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετὰ παρεμβολῆς ζωνῶν ἐξ ἐπαλλήλων ὀπτοπλίνθων. Ὁ πεσσὸς οὗτος εὑρίσκεται ἐν εὐθυγραμμία πρὸς

τὸν κατέναντι τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ τῶν δύο ἐνδιαμέσων καὶ κατὰ πλάτος τοῦ χώρου κίωνων, οἵτινες ἀπεκαλύφθησαν πρὸ ἔτους. Παραλλήλως πρὸς τούτους, ὡς καὶ πρὸς τοὺς πεσσούς εἰς τὸν βόρειον τοῖχον καὶ σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς αὐτόν, διεσώθησαν κατὰ μὲν τὴν ΒΑ. καὶ τὴν ΒΔ. γωνίαν ὑποδομαί, ἐξ ὧν ἡ μία φέρει ἐπ' αὐτῆς βάσιν κίονος, κατὰ δὲ τὸ κέντρον κίων κολοβὸς

Εἰκ. 68. Τὸ δωμάτιον XXXVI μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν του.

κατὰ τὰ ἄνω ἐπὶ ἰωνικῆς βάσεως καὶ πλίνθου ἐδραζομένης ἐπίσης ἐπὶ ὑποδομῆς. Οὕτω τὰ ἀποκαλυφθέντα ταῦτα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἐν συσχετισμῶ πρὸς τὰ διαπιστωθέντα τόξα θὰ εἶχον ὡς προορισμὸν τὴν ὑποστήριξιν τῆς καλύψεως διὰ θολωτῆς κατασκευῆς ἴσως σταυροθολίων ἢ σκαφοειδῶν θόλων τῶν ἀνασκαπτομένων ἡμιυπογείων χώρων, οἵτινες, ὡς ἐτονίσθη ἤδη, ἐχρησίμευον ὡς δ ο χ ε ἰ α ὑγρῶν τροφίμων, ὡς ὠ ρ ε ἰ α καὶ κ ρ α σ ο β ὀ λ ι α. Κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου τούτου καὶ εἰς ὕψος 2.10 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ πεσσοῦ διατηροῦνται ἀνὰ εἰς μαρμάρινος οὐδὸς (ποδιὰ) παραθύρου (εἰκ. 69). Ἀμφότεροι καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῶν φέρουν ἐγκοπὴν διὰ τὴν ὑποδοχὴν φεγγιτῶν. Ὁ πρὸς Βορρᾶν οὐδὸς εἶναι ἀκέραιος ἔχων μῆκος 1.06 μ. καὶ πλάτος 0.37 μ. Ὁ νότιος ἀποκεκρουμένος κατὰ

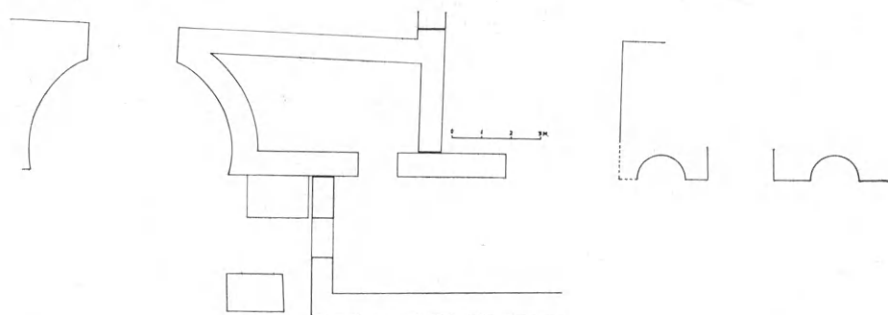
τὸ ἐν ἄκρον διατηρεῖται εἰς μῆκος 0.98 μ. Τὸ πλάτος του εἶναι 0.42 μ. Κάτωθι τῶν παραθύρων καὶ ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀκμῆς τῶν οὐδῶν ὁ κάθετος τοῖχος εἰς πλάτος 0.47 μ. διαμορφοῦται εἰς λοξότμητον, μορφήν, ἣτις εἶναι συνήθης καὶ σήμερον εἰς τὰ παράθυρα ὑπογείων χώρων, συμβάλλουσα εἰς τὸν καλύτερον

Εἰκ. 69. Γενικὴ ἄποψις ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον
τοῦ ἀνασκαφέντος ἡμιυπογείου τμήματος τοῦ «ἐπισκοπείου».

φωτισμὸν αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κρημνισμάτων, ἡ ὁποία γίνεται συνήθως κατὰ στρώματα πάχους 0.30 μ. - 0.40 μ., διεπιστώθη γέννησις δύο πλινθοκτίστων τόξων μεγαλυτέρας χορδῆς τῶν δύο προηγουμένων φερόντων εἰς τὰ διατηρούμενα μέτωπα καὶ τὰς ἀντιγὰς αὐτῶν, ὡς καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν κάθετον ἐπιφάνειαν τῆς γεννήσεως ἴχνη τοιχογραφιῶν ἐκ λευκῶν καὶ κυανῶν ἀνθυλλίων ἐπὶ ἐρυθροῦ κάμπου. Ὁ πλινθοκτίστος οὗτος ὄγκος, ὡς καὶ πάντα τὰ ἀνευρισκόμενα σπαράγματα τοιχογραφιῶν, ἀνήκουν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον· διότι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, θὰ ἦτο περιττὴ πολυτέλεια ἢ ζωγραφικὴ διακόσμησις τῶν ἀποθηκευτικῶν τούτων χώρων. Ἐκ τοῦ ἄνω ἐπίσης ὄροφου προέρχονται καὶ πολλὰ τμήματα θωρακίων μὲ ποικίλας ἀνθικὰς ἢ γεωμετρικὰς ἢ συμβολικὰς γλυφάς, ἐπιμήκη τεμάχια μαρμάρου μετὰ κυματίων

κατὰ τὰς πλαγίας πλευρὰς καὶ ἐγκοπὰς κατὰ τὸ κέντρον διηκούσας καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῶν διὰ τὴν ὑποδοχὴν ἐν αὐταῖς θωρακίων, σιδηρᾶ ἐξαρτήματα θύρας ἢ παραθύρων: στρόφιγγες, συνδετήρες θυρῶν, σύρται καὶ ἤλοι. Ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον εὐρέθησαν καὶ ἀρκετὰ νομίσματα. Τὸ δωμάτιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἔχει μῆκος 8.28 μ., κατὰ τὴν νοτίαν 7.00 μ. καὶ κατὰ τὴν βόρειον 6.87 μ. μέσον δὲ ὕψος δια-

Εἰκ. 70. Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τοῦ πυλῶνος τοῦ ἀρχαιοτέρου αἴθριου.

τηρουμένων τοίχων ± 2.10 μ. καὶ πάχος 0.60 μ., ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ πρὸς Νότον διὰ δύο θυρῶν, τῆς δυτικῆς, πλάτους 1.05 μ., φερούσης πρὸς τὸ διαμέρισμα XXXIV, ἐρευνηθὲν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς (1967), καὶ τῆς νοτίας, ἀνοίγματος 1.30 μ., διατηρούσης τὸν οὐδὸν κατὰ χῶρον, ἣτις ὀδηγεῖ εἰς τὸ διαμέρισμα XXXVII, τὸ ὁποῖον κατὰ διαφόρους περιόδους διεσκευάσθη μᾶλλον προχειρῶς. Εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίχωσις ἦτο τεραστία καὶ ἡ συσσώρευσις κρημνισμάτων οὐχὶ ἡ συνήθης, ἐπομένως καὶ ἡ ἐργασία τῆς ἀποκομίσεως τούτων ἀπῆτησε πολλοὺς κόπους καὶ παρουσίασε πολλὰς δυσκολίας, διεπιστώθησαν ἔντονα ἔχνη πυρὸς καὶ ἀπηνθρακωμένα ἐκ πυρκαϊᾶς ξύλα. Εἰς τὸ μέσον στρώμα ἀνεφάνησαν τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ὅπως τμήματα κιόνων, θωρακίων μετὰ ποικίλων γλυφῶν, βάσεων θωρακίων, θραύσματα ὑάλου καὶ ὑαλίνων ἀγγείων, πολλοὶ ἤλοι διαφόρων μεγεθῶν καὶ τινα νομίσματα, ἅτινα δὲν ἐταυτίσθησαν εἰσέτι.

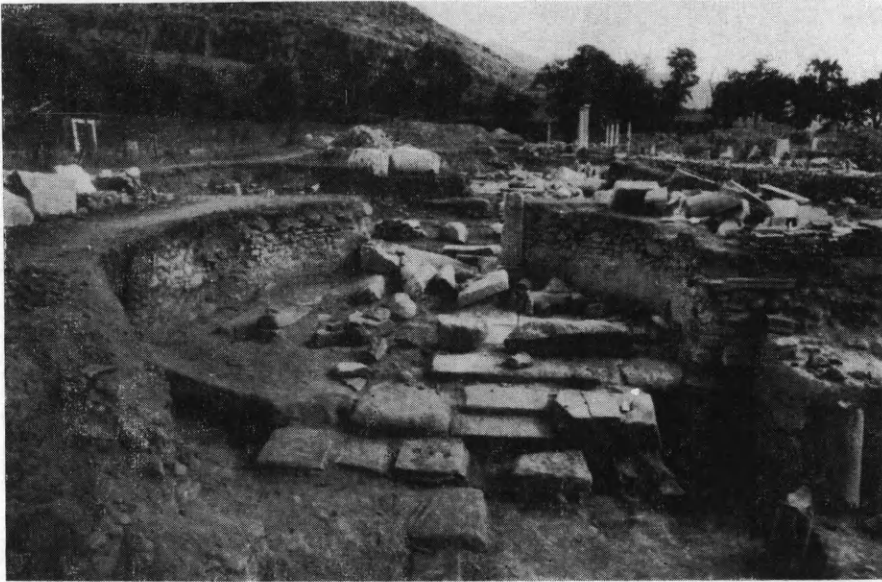
Εἰς τὸ αἴθριον τοῦ ἀρχαιοτέρου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ ἡ ἔρευνα συνεχίσθη πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ πυλῶνος αὐτοῦ

καὶ διαπίστωσιν τῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης πρὸς αὐτόν (εἰκ. 70). Νοτίως τοῦ πέρουσιν ἀποκαλυφθέντος διαμερίσματος καὶ ΝΑ. τοῦ πυλῶνος σχηματίζεται μέγας παραλληλόγραμμος χῶρος πλάτους 3.85 μ. καὶ ἀκαθορίστου εἰσέτι μήκους ἐπειδὴ συνεχίζεται πρὸς Ἀνατολάς. Ἐξ αὐτοῦ περισυνελέγησαν πολλὰ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη: κίονες ἀκέραιοι καὶ ἐν τεμαχίοις, τμήματα πολυχρῶμων μαρμάρων ἐκ τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, σπαράγματα ἐντοιχίων ψηφιδωτῶν, πλακίδια πολύμορφα καὶ ποικιλόχρσα μαρμαροθετήματος καὶ ἀρκετὰ χαλκᾶ νομίσματα. Ἡ καταστροφή εἰς τὸν τομέα τοῦτον προῆλθεν ἐπίσης ἐκ πυρκαϊᾶς, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς πολλῆς τέφρας, ἣτις ἀνεφάνη εἰς συνεχῆς στρῶμα εἰς ὕψος 0.10 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, τῆς αἰθάλης ἐπὶ τῶν κατωτάτων τμημάτων τῶν τοίχων καὶ τῶν ἀπηνθρακωμένων ξύλων, τὰ ὅποια εὐρίσκοντο ἐν συμφυρμῷ μετὰ τῶν κρημνισμάτων. Ταῦτα συνίστανται ἐξ ἀργῶν λίθων, πλίνθων μετὰ δακτυλίων, κεράμων στρωτήρων καὶ καλυπτῆρων ὡς καὶ κεραμοκονιάματος εἰς συμπαγεῖς ὄγκους ἢ διαλελυμένου.

Πρὸ τοῦ πυλῶνος, τοῦ ὁποίου τὸ ἡμικύκλιον, διαμέτρου 6.50 μ. (εἰκ. 71), ἀπεκαλύφθη πλήρως μὲ μεγάλας προσπάθειάς καὶ κόπον οὐχὶ μικρὸν ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως καὶ τῆς στενότητος τοῦ χώρου, ἠρευνήθη τὸ δάπεδον. Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης προέκυψεν ὅτι τὸ πέρουσιν ἀναφανέν καὶ δι' ἀνομοιογενῶν πλακοειδῶν λίθων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐπεστρωμένον δάπεδον προέρχεται ἐκ μεταγενεστέρης μετασκευῆς τοῦ πρωταρχικοῦ, τοῦ ὁποίου εἰς πλεῖστα σημεῖα διατηρεῖται καλῶς τὸ ἀπὸ κεραμικοῦ κονιάματος ὑπόστρωμα, εὐρισκόμενον χαμηλότερον κατὰ 0.30 μ. Ἐξ αὐτοῦ περισυνελέγησαν ἐξ χαλκᾶ νομίσματα. ΝΑ. τοῦ ἡμικυκλίου τοῦ πυλῶνος καὶ εἰς ἀπόστασιν 3.25 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη πεσσὸς πλάτους 1.86 μ. πάχους 1.26 μ. καὶ σωζ. ὕψους 1.40 μ. ἀρίστης κατασκευῆς ἐξ ἀργῶν λίθων μετὰ κεραμοκονιάματος καὶ ὀριζοντίου ζώνης ἐκ πέντε ἐπαλλήλων σειρῶν ὀπτοπλίνθων. Ἐὰν ὑπάρχη ἀντίστοιχος πεσσὸς κατὰ τὴν ΝΔ. πλευρὰν τοῦ πυλῶνος εἶναι εἰσέτι ἄγνωστον. Τὰ κατακρημνίσματα εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, συγκαίμενα ἐξ ἀργῶν λίθων, κεραμοκονιάματος, πλίνθων καὶ κεράμων ἦσαν πλούσια εἰς σπαράγματα ἐντοιχίων ψηφιδωτῶν

καὶ διαλελυμένων ψηφίδων, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐξ ὧν γλυπτὰ τινὰ λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας.

Παραλλήλως ἐγένοντο ἔρευναι 1) εἰς τὸν ΒΑ. τῆς κόγχης τοῦ Ὀκταγώνου ὑπαιθρον χῶρον διὰ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἐτέρων τάφων παιδῶν (ΠΑΕ 1966, 49), αἵτινες ὅμως ἀπέβησαν ἀκαρποὶ, καὶ 2) ἔξωθι καὶ νοτίως τῆς εἰσόδου τῆς ΝΔ. κόγχης τοῦ

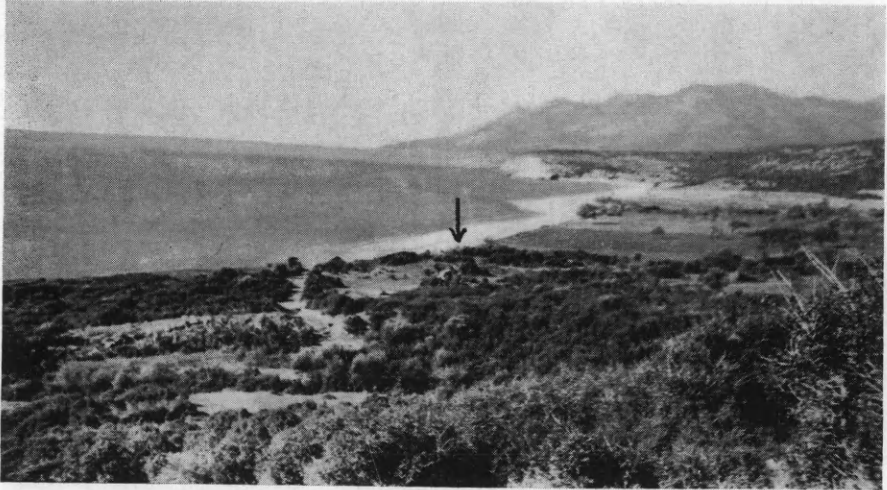
Εἰκ. 71. Νοτία ὄψις τοῦ ἡμικυκλικοῦ πυλῶνος τοῦ ἀρχαιότερου τοῦ Ὀκταγώνου αἰθρίου.

Ὀκταγώνου. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπέβλεψεν α) εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς μορφῆς τοῦ πρὸ τῆς εἰσόδου χῶρου καὶ β) εἰς τὴν διαπίστωσιν ἔὰν παραλλήλως πρὸς τὸν νότιον ἔξωτερικὸν τοῖχον τοῦ ναοῦ καὶ ἐκ τοῦ σημείου ἔνθα ἡ εἴσοδος συνεχίζετο ἢ ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐμπορικῆς Ἀγορᾶς ἀρχομένη με κατεύθυνσιν πρὸς Α. ὁδός. Πρὸς τὸ παρόν, ἔνεκα ἴσως καὶ τῆς μικρᾶς ἐκτάσεως τῶν ἐργασιῶν ἐνταῦθα, οὐδὲν τὸ θετικὸν ἀπεκομίσασαμεν εἰμὴ μόνον ὄτι κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Ὀκταγώνου καὶ συμπεφυρμένα μετὰ κεραμοκονιάματος εὔρηται πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἥτοι ἀμφικιόνια, θωράκια, ζεύξεις, πλακίδια μαρμαροθετήματος καὶ σπαράγματα ὡς καὶ ψηφίδες ἐξ ἐντοιχιῶν ψηφιδωτῶν, ἀπάντων προερχομένων πιθανῶς ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ Ὀκταγώ-

νου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔκλινεν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ὡς τοῦτο καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ σημεῖα τοῦ κτηρίου μαρτυρεῖται.

11. ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ

Ἡ διὰ τρίτην κατὰ σειρὰν περίοδον διενεργηθεῖσα καὶ ἐφέτος ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Ἀ. Βαβρίτσα ὀλιγοήμερος σκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ἀρχαίαν Μεσημβρίαν περιορίσθη εἰς δύο μόνον σημεῖα κυρίως, ἦτοι εἰς τὸν περὶ τὸ μνημεῖον (;) καὶ τὰ χωρίσματα τῆς ἀγορᾶς χώρον, ὡς καὶ ΒΑ. τούτων, ἔνθα εἶχον ἀποκαλυφθῆ πέρυσιν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς τοῖχοι κλπ.

Εἰκ. 72. Γενικὴ ἄποψις τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας.

Ἡ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐντύπωσις ὅτι πρόκειται περὶ ἐνιαίου χώρου μεγάλων διαστάσεων, ὡς καὶ ἡ ὄλη ἐμφάνισις τούτου (εἰκ. 72), συνέβαλεν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ἔρευναν, ἐπιφανειακῶς μὲν, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τούτου.

Κατ' ἀρχὴν ἐξεκαθαρίσθη πλήρως ἅπασα ἡ ἐκ δύο στρεμμάτων ἔκτασις ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως (εἰκ. 73), ὡς καὶ ἐκ τῶν λίθων καὶ τῶν ἄλλων μικροκτισμάτων τῶν στρατιωτικῶν

όρυγμάτων, ἅτινα παρημπόδιζον τὴν ὄλην ἐργασίαν.

Εὐθὺς ἀμέσως ἤρχισεν ἡ ἔρευνα εἰς τὸ ΒΑ. σημεῖον, ἔνθα τμήμα κτίσματος—πύργου (;), ἐκ τοῦ ὁποίου τοῖχος, ἐκτεινόμενος πρὸς Νότον καὶ μέχρι μήκους 33 μ., ἀπολήγει εἰς τὴν παρὰ τὸν

Εἰκ. 73. Μερικὴ ἀποψὶς τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας.

αἰγιαλὸν ἀγροτικὴν ὁδόν, ἐνῶ ἕτερος ὅμοιος τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Δυσμᾶς εἶχεν ἀποκαλυφθῆ μέχρι μήκους 10.20 μ. Οὗτος ἀπεκαλύφθη ἐφέτος καθ' ὅλον τὸ ἐκ 50 μ. μῆκός του (εἰκ. 74). Τὸ πλάτος τούτου εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ πλάτος τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν τοίχου, ἥτοι 2.00 μ. περίπου, ἐκτὸς ἐνὸς τμήματος μόνον ἐξ 11 μ. εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ πρὸς τὸν πύργον (;), ὅπου εἶναι 3.00 μ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, δηλ. εἰς τὰ (11 μ.), ἀνεφάνησαν τρεῖς βαθμῖδες κλίμακος. Πρὸ αὐτῆς, πρὸς Δυσμᾶς, ὑπάρχει τοῖχος πλάτ. 0.50 μ. καὶ εἰς μικρὸν ὕψος σωζόμενος, καθέτως πρὸς τὸν προηγούμενον, ἐκτεινόμενος πρὸς Νότον μέχρι 5.70 μ., ἐν συνεχείᾳ δὲ καμπτόμενος πρὸς Δυσμᾶς καὶ μέχρι 3.80 μ., ἔνθα κατεστράφη κατὰ τὴν διάνοιξιν χαρακωμάτων.

Εἰς τὸ 50 μ. πρὸς Δυσμᾶς ἄκρον τοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη περιμετρικῶς μόνον ὑποθεμελίωσις πρὸς Βορρᾶν μὲν μέχρι μήκους 5.40, ἀρχομένη ἐκ τοῦ τοίχου, πρὸς Δυσμᾶς δὲ μέχρι μήκους 7.00 μ., πιθανὸν ὅμως νὰ ἐξετείνετο καὶ ἔτι πε-

ραιτέρω (εἰκ. 75). Ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται τις νὰ συμπεράνη ὅτι πρόκειται περὶ κτίσματος - πύργου (;), ὡς ὁ πρὸς τὸ ΒΑ. ἄκρον ἀποκαλυφθεὶς (εἰκ. 76). Μελλοντικὴ περαιτέρω ἔρευνα θὰ δείξῃ ἀκριβέστερον περὶ τίνος πρόκειται.

Εἰκ. 74. Βόρειος τοῖχος μήκους 50 μ.

Ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ ὡς ἄνω τοίχου καὶ πρὸς Νότον (θάλασσα) ἀπεκαλύφθη θεμέλιον τοίχου, τὸ ὁποῖον συμπίπτει ἀκριβῶς πρὸς τὸ ὀπισθεν τοῦ μνημείου (;) ἀποκαλυφθὲν καὶ πρὸς Βορρᾶν τούτου ἐκτεινόμενον (εἰκ. 77). Τὸ συνολικὸν μῆκος τούτου μέχρι τοῦ μνημείου (;) εἶναι 45 μ. περίπου, ἐνῶ ἐσωτερικῶς ὑπάρχουν χωρίσματα καταστημάτων, διαφόρων διαστάσεων, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, ὡς καὶ τὰ παρὰ τὸ μνημεῖον (;) τοιαῦτα (1966, 1967). Περίεργον εἶναι χωρίσμα, διαστ. 4.90 × 3.50 μ., ὅπερ εὑρίσκεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἄλλων καὶ εἰς ἀπόστασιν 9.00 μ. νοτίως τοῦ πρὸς Βορρᾶν τοίχου. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ

εἰς τὸ μέσον ἀπεκαλύφθη στενομήκης στρωῶσις ἐκ πλακῶν σχι-

Εἰκ. 75. ΒΔ. γωνία — πύργος (;).

στολίθου συνδεομένων διὰ κουρασάνιου (εἰκ. 78). Ἡ πρὸς Α.

Εἰκ. 76. ΒΔ. γωνία ἐσωτερικῶς.

πλάξ φέρει ἐκβάθυνσιν - αὐλάκα προφανῶς διὰ νὰ ρέῃ πρὸς

τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, διοχετευόμενον ἔξω τοῦ χωρίσματος

Εἰκ. 77. ᾠΑποψις τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀπὸ Βορρᾶ.

ἔλαιον ἢ οἶνος, ἐκ τῆς συνθλίψεως ἔλαιῶν ἢ σταφυλῶν. ᾠΕνθεν

Εἰκ. 78. Τὸ χωρίσμα καὶ ὁ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ληνός.

καὶ ἔνθεν τῆς ἐγκαταστάσεως ταύτης εὐρέθησαν τεμάχια χον-

δροῦ κουρασανίου, πρᾶγμα ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐνέβαλε τὴν ιδέαν περὶ τοῦ ἰδιοτύπου τοῦ χωρίσματος τούτου, ὑποτίθεται δὲ τώρα ὅτι πρόκειται περὶ ληνοῦ (πατητήρι), νεωτέρων ὁμως ἐκ πρώτης ὄψεως χρόνων, δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ χρονολογηθῇ ἀκριβέστερον λόγῳ ἐλλείψεως, μέχρι τῆς στιγμῆς τοῦλάχιστον, ἄλλων εὐρημάτων.

Εὐρήματα: Ἐκ τῆς ὅλης, ἐπιφανειακῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐρεῦνης κατὰ τὴν ἐφειτηνὴν περίοδον συνεκεντρώθησαν διάφορα εὐρήματα, ἅτινα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βοηθήσουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν κτισμάτων, δεδομένου ὅτι γενικῶς τὸ ἔδαφος ἦτο διατεταραγμένον ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ὀρυγμάτων τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τμῆμα πηλίνης σαροκοφάγου μὲ ἰωνικὸν κυμάτιον, ὄστρακα ἀγγείων νεωτέρων χρόνων, τμῆμα χεῖλους πίθου μὲ ἐγγάρακτα στοιχεῖα, πιθανῶς μέτρα χωρητικότητος, ὄστρακα μελαμβαφῆ, τεμάχια ζωηροῦ ἐρυθροῦ ἐπιχρίσματος πάχους 0.004 - 0.005 μ., τρία δυσδιάκριτα χαλκᾶ νομίσματα, πλῆθος κεράμων στρωτήρων καὶ καλυπτῆρων ὑστέρων ἐλληνικῶν χρόνων, ἦσαν τὰ κυριώτερα εὐρήματα. Γενικῶς παρατηρεῖται πλῆθος κεράμων ἐντὸς τῶν χωρισμάτων καὶ ὑπὲρ τὸ κίτρινον χῶμα, ὅπερ συναντᾶται καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἔκτασιν, ἐσωτερικῶς πάντοτε τῶν πρὸς Βορρᾶν καὶ Δυσμᾶς τοίχων, ἰδίως δὲ ἐντὸς τῶν χωρισμάτων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

Εἰς τὸν ἀγρὸν Μ. Τσαμπάζη συνεχίσθη ἡ ἔρευνα εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον τῆς τάφρου (1966, 1967) καὶ ἐπὶ ἐκτάσεως 2×5 μ. μόνον, μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἦτοι 0.40 μ. βάθους.

Εὐρήματα: τμήματα ἀμφορέων, ὄστρακα ἐλληνιστικῶν ἀγγείων εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα, ἐνῶ πολλὰ ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων τεμάχια λύχνων, ἀροκέραμοι, ἀγγῦθες, ὅστᾳ ἀνθρώπου, ὡς καὶ διάφορα μεταλλικὰ μικροαντικείμενα εὐρέθησαν εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα (εἰκ. 79 - 83).

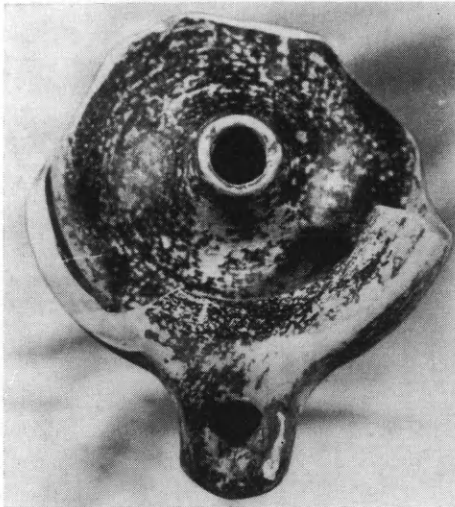
Ὁκτὼ τομαὶ ἐγένοντο εἰς διαφόρους ἀγρούς ἐνθα τὸ νεκροταφεῖον τῆς Μεσημβρίας, ἄλλαι δὲ τρεῖς εἰς τὸν πέραν τοῦ χειμάρρου Σαπλι - Ντερε καὶ πρὸς τὸν Ἰσμαρον (Μαρώνεια) χῶρον, πλὴν ὁμως ἄνευ ἀποτελέσματος, καθ' ὅσον οἱ εὐρεθέντες τάφοι ἦσαν συλημένοι. Σημειοῦται ἐνταῦθα μόνον ὅτι οἱ περισ-

σότεροι ἐκ τούτων ἦσαν κιβωτιόσχημοι ἐκ τοπικοῦ λίθου, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἦσαν πίθοι μεγάλων διαστάσεων, συνήθως βεβαίως κατά-

Εἰκ. 79. Ὅστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων.

στασις εἰς ὅλην τὴν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἑβρου μέχρι Μαρωνείας περιοχὴν, ὡς βεβαιοῦται ἐκ μεμονωμένων περιπτώσεων σχετικῶν ταφῶν.

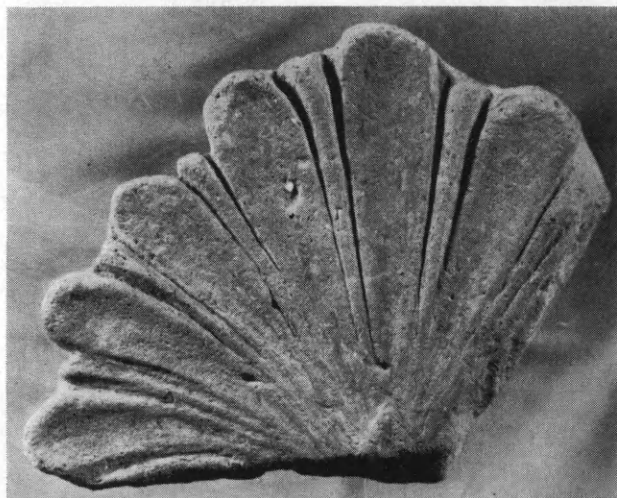
Εἰκ. 80. Λύχνος.

Κατόπιν τριῶν περιόδων δοκιμαστικῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης, ἡ ὁποία ἀπέδωσε τόσον ἐνδιαφέροντα εὐρήματα, εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν πλεῖστοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἰδιαιτέρως δὲ ὁ Ἡρόδοτος, περιέγραψαν, θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ὅπως ἡ προσηχῆς ἔρευνα διεξαχθῆ εἰς μεγαλύτεραν κλίμακα διὰ τὴν

συναγωγὴν τῶν ἀναγκαίων συμπερασμάτων περὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν οἰκισμῶν ἀφ' ἑνός, ὡς καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους χῶρον τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἰδίως δὲ ἐδῶ εἰς τὰς ταραχώδεις ἀκτὰς καὶ παραλίας τοῦ Θρακικοῦ πελάγους, ἐνθα

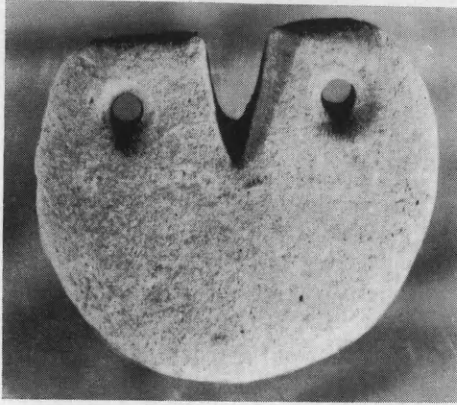
Εικ. 81. Ἀκροκέραμος.

Εικ. 82. Ἀκροκέραμος.

ἡ ἐπίδρασις τῶν Καβειρίων Μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης φαίνεται ὅτι ἦτο λίαν σημαντική, μὲ τὰ Σαμοθρηκία τείχεα, τῶν ἐσχά-

τη πεπόλισται πρὸς ἑσπέρας πόλις τῆ οὐνομά ἐστι Μεσαμβρία
(Ἡρόδ. VII 108).

Εἰκ. 83. Ἄγνυς.

Μήπως ὁμως ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν αἰωνοβίων δρυῶν καὶ πρίνων τῆς περιοχῆς ταύτης δὲν ἠκούετο καὶ ἡ λύρα τοῦ Ὀρφέως, εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς ὁποίας οἱ λίθοι ἐκινουῦντο, τὸ ὕδωρ τῶν ποταμῶν ἔσταμάτα καὶ τὰ δένδρα ἔκλινον τὰς κορυφάς των διὰ νὰ ἀκούσουν τὴν θεῖαν μελωδίαν του, κατὰ τὸν ποιητὴν Ὀράτιον; (Ἰδ. Βιβλ. Γ' 11, 13).

Αἱ πόλεις Δρυῖς, Ὀρθαγόρια, Ζώνη, Μεσημβρία, Σάλη καὶ Σέρρειον ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναζητηθῶσιν.

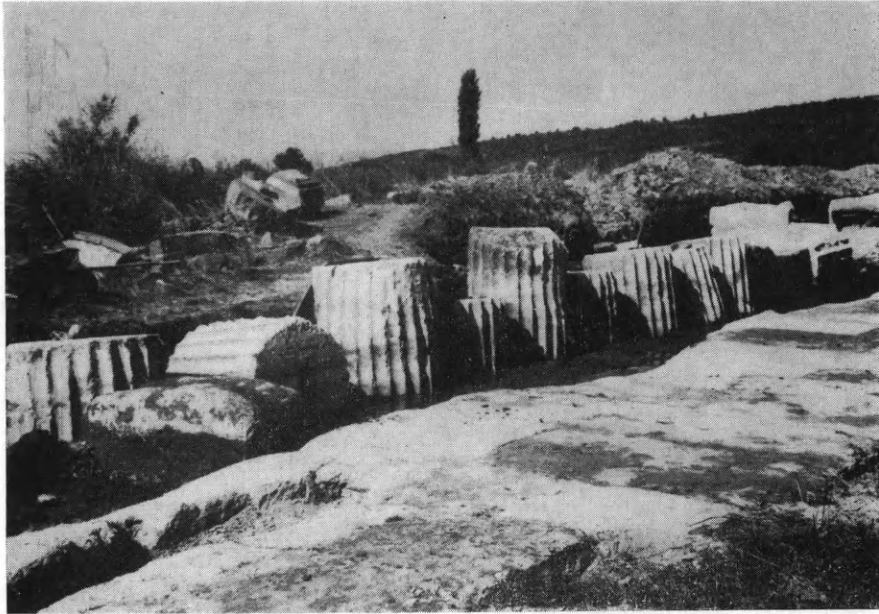
12. ΜΕΣΑ ΛΕΣΒΟΥ

Ἐξαιρετικὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς δευτέρας ἀνασκαφικῆς περιόδου εἰς Μέσα Λέσβου, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως εὐρέσεως ἀκεραίων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν καὶ ἐπιβάλλουν νέαν μελέτην τοῦ τόσον ἐνδιαφέροντος ψευδοδιπτέρου ἰωνικοῦ ναοῦ τῶν Μέσων, μερικῶς ἀνασκαφέντος ὑπὸ τοῦ Koldewey.

Μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Βασιλείου Πετράκου κατὰ τὸ 1967, συνεχίσθη κατὰ τὸ 1968 ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἢ ἔξω τοῦ ναοῦ ἀνασκαφὴ καὶ ἰδίως κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὴν δυσχεροστάτην ἀνασκαφὴν τοῦ τμήματος αὐτοῦ, λόγῳ τῶν ἀναβλυζόντων ὑδάτων, ἀπεκαλύφθη ἀφθονία ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τριάκοντα περίπου σφόνδυλοι, πολλάκις συνησφιγμένοι (εἰκ. 84), τεμάχια ἐκ τοῦ στυλοβάτου, καί, τὸ κυριώτερον, μεγάλα καὶ πλήρη τεμάχια ἐκ τῆς σίμης τοῦ ναοῦ, ἀρίστης διατηρήσεως, φερούσης φυτικὴν διακόσμησιν, μὲ μόνην

ἔλλειψιν τὴν μαρμαρίνην λεοντοκεφαλὴν - ὑδρορρόην (εἰκ. 85 καὶ 86). Τὰ εὐρεθέντα μέλη ἔκειντο παρὰ τὸν ναὸν κανονικῶς

Εἰκ. 84. Σφόνδυλοι ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν Μέσων.

τοποθετημένα, κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς ἱπιθανῶς χρόνους, σχηματιζομένων διαφόρων χώρων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐχρησίμευσον εἰς

Εἰκ. 85. Τεμάχια σίμης.

ἀγροτικὰς ἐργασίας. Εἰς τινὰ χώρον εὐρέθη κατὰ χώραν καὶ τὸ κάτω ἡμισυ χονδροειδοῦς πίθου.

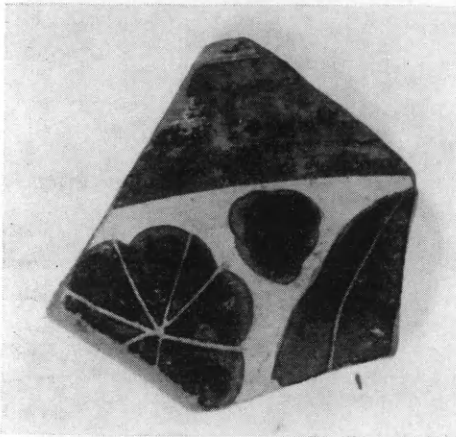
Οὕτω διὰ τῆς νέας ἀνασκαφῆς ἐφάνη ἐντόνως πλέον ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας μακρὰ χρῆσις τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ὑλικοῦ τοῦ ναοῦ διὰ νέας κατασκευάς, συγχρόνως δὲ ἐδείχθη

ὅτι αἱ ἐπὶ μακρὰ ἔτη πλήμμυραι τοῦ παραρρέοντος ποταμίου παρέσυραν τὰς ἀρχαίας ἐπιχώσεις τοῦ πέριξ τοῦ ναοῦ χώρου,

Εἰκ. 86. Τεμάχια σίμης.

ἔνεκα τοῦ ὁποίου δὲν εὐρίσκονται, εἰς τὰ χαμηλότερα τοῦλάχισ-

Εἰκ. 87. Θραῦσμα κορινθιακοῦ ἀγγείου.

στον σημεῖα, κεραμικῇ ἢ μικροαντικείμενα τῶν ἀρχαίων χρόνων. Πρέπει ὁμως νὰ μνημονευθῇ ὅτι εἰς τὸν ἔξω τοῦ ναοῦ χώρον τὸν ἀνασκαφέντα ὑπὸ τοῦ Koldewey, κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν, εὐρέθη θραῦσμα κορινθιακοῦ πιθανώτατα ἀγγείου (εἰκ. 87), πρῶτον ἀρχαιολογικὸν μαρτύριον ἐκ τῶν Μέσων, ὅσον τοῦλάχιστον εἶναι γνωστόν.

Περισσότερον ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα ἔδωκε δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ βορείως τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπ' αὐτοῦ, ἐντὸς ἰδιωτικοῦ κτήματος. Κατ' αὐτὴν εὐρέθησαν ἀφθονα θραύσματα τεφρῶν λεσβιακῶν ἀρχαϊκῶν ἀγγείων (bucchero), τὰ ὁποῖα δεικνύουν ὅτι ὁ τύπος ἐσυχνάζετο καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο αἰῶνας πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ Ἴωνικοῦ ναοῦ.

13. ΘΗΡΑ. Ἀκρωτήρι.

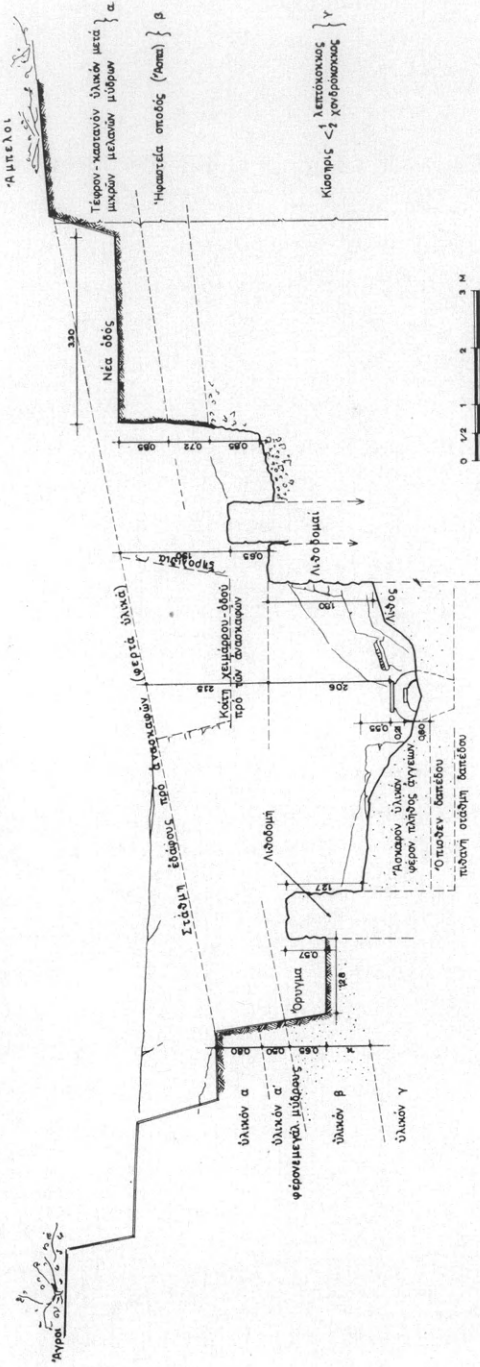
Αἱ ἐν Θήρᾳ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1968 διεξήχθησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου διὰ γενναίας δαπάνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ προσθέτου ἐνισχύσεως ἐξ 100 χιλιάδων δραχμῶν ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, πρὸς ἣν ἡ Ἑταιρεία ἀπευθύνει καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμὰς εὐχαριστίας. Τὸ Ταμεῖον Ἀρχαιολογικῶν Ἀπαλλοτριώσεων συνέβαλεν εἰς ἀνέγερσιν τοῦ πρώτου ὑποστέγου πρὸς προφύλαξιν καὶ μουσειοποίησιν τῶν ἐρείπιων τῆς ἀνευρεθείσης πόλεως. Ἡ ἀνασκαφὴ διήρκεσε, μετὰ διακοπῶν βεβαίως, ἀπὸ Ἰουνίου μέχρι Νοεμβρίου. Τὰς μερικὰς κατόψεις τῆς ἀνασκαφῆς παρέχουν οἱ παρένθετοι πίνακες Β καὶ Γ καὶ τὴν τομὴν ἢ εἰκῶν 88.

Τὸ προέχον ζήτημα ἦτο καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον νὰ κατασκευασθῶσι τὰ ἀπαραίτητα τεχνικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀσφαλίσωσι τὰ εὐρεθέντα ἐρείπια. Ταῦτα κείνται κατὰ μῆκος τῆς κοίτης τῆς μικρᾶς χαράδρας ἀπὸ Ἀκρωτήρι (Β) πρὸς τὴν θάλασσαν (Νοτίως). Κατὰ τὸν χειμῶνα ἡ κοίτη αὕτη, ἣτις συγχρόνως εἶναι καὶ κυρία ὁδὸς πρὸς τοὺς ἀγρούς, μεταβάλλεται εἰς χεῖμαρρον. Ἡ κοίτη τοῦ χειμάρρου ἀπετράπη δυτικώτερον διὰ βαθείας αὐλακος, μήκους 150 μ. περίπου, ἐπενδεδυμένης δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ σκυροκονιάματος (εἰκ. 89). Νέα ὁδὸς κατεσκευάσθη, ἀμαξιτὸς μάλιστα, ἣτις, διὰ τὸ εὐχάριστον βεβαίως γεγονός ὅτι πανταχοῦ προσεκρούομεν εἰς ἀρχαιότητας, μετετοπίσθη τρεῖς φορές, διαρκῶς δυτικώτερον. Κατεσκευάσθη ἀποθήκη-μουσεῖον 5×10 μ. ὁμοῦ μετὰ φυλακείου καὶ τέλος διὰ τῆς Ἑταιρείας Δεξιῶν μέγα πανταχόθεν κτιστὸν στέγαστρον (εἰκ. 90), ἐφαρμοσθείσης τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὰ πάντα κατὰ τὸ δυνατόν θὰ παραμείνωσιν ἐπὶ τόπου, ὥστε ἡ ἀνασκαφὴ νὰ μεταβληθῇ εἰς Μουσεῖον.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐφηρμόσθη δοκιμαστικῶς ἡ ἑτέρα ἀρχή, ὅτι τὰ ἐκατέρωθεν τῆς χαράδρας ἐρείπια θὰ ἀνασκαφῶσιν, εἰ δυνατόν, διὰ συρίγγων. Ἡ πρώτη συρίγξ ἠνοιχθῆ ἀπ' εὐθείας

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΘΗΡΑΣ - ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ
ΣΧΔΗΜΑ ΑΡΒΑΝΙΤΗ Ι ΑΠΟΤΥΠΩΣΙΣ 29-7-1968

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΤΟΜΗ Β-Β

Ειχ. 88.

ἐκ τοῦ στεγάστρου καὶ ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας. Εὐθὺς ἀμέσως ἀνεφάνη ἀπόγως διατηρούμενος τοῖχος ἐνὸς ἰσογείου μετὰ τμή-

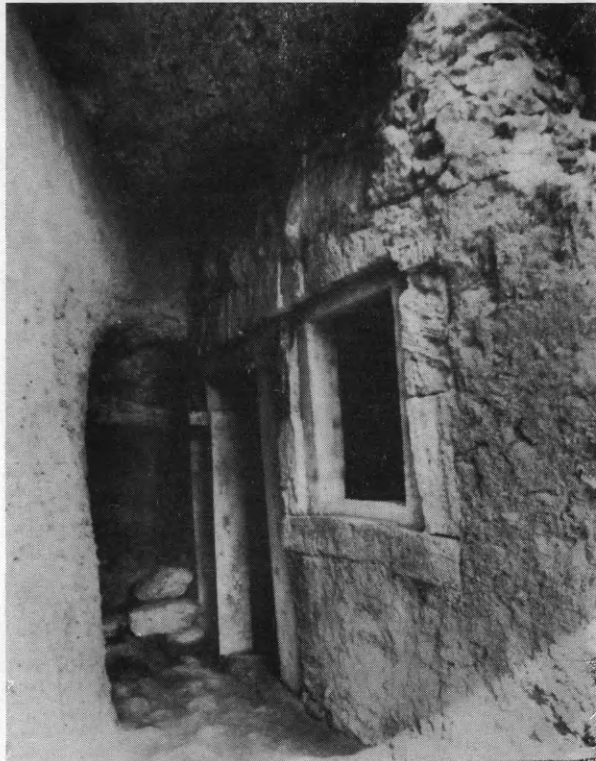
Εἰκ. 89. Ἀποχευτική τάφος.

ματος τοῦ ἀνωγείου. Μετ' ὀλίγον ἀνεφάνη ἄριστα διατηρούμενον παράθυρον καὶ εὐθὺς μετ' αὐτὸ θύρα (εἰκ. 91). Ἀκολούθως εὐρέθη ἡ γωνία τῆς οἰκοδομῆς (εἰκ. 92), ὃ δὲ συνεχιζόμενος τοῖχος ἐντὸς τῆς σύριγγος παρουσίασεν ἓν περαιτέρω παράθυρον καὶ εἶτα τὴν ἑτέραν γωνίαν.

Ἡ κυρίως ἀνασκαφή ἐνετοπίσθη εἰς τὰ δύο περυσινὰ σημεία, ἧτοι Μπρόνου 2 (ἀνώγειον διαμέρισμα) καὶ Ἀρβανίτη 1

Είλ. 90. Στέγαστρον ὑπ' ἀριθ. 1 τῆς ἀποθήκης τῶν πίθων.

Είλ. 91. Σῦριγξ. Ὅρατά: τὸ παράθυρον καὶ ἡ θύρα.

(ἀποθήκη πίθων). Εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον συνεπληρώθη ὁ καθαρισμὸς τοῦ πλακοστρώτου ἄνωγείου (εἰκ. 93) εὐρεθέντος πλήρους ἀγγείων. Ἡ σκαφή ἐξετάθη καὶ εἰς τὸ πέριξ μετ' ἐνδιαφε-

Εἰκ. 92. Σῦριγξ. Ἡ γωνία τῆς οἰκοδομῆς.

ρόντων ἀποτελεσμάτων, ἐκεῖ δ' εὐρέθησαν καὶ αἱ πρῶται τοιχογραφίαι.

Ἡ ἀποθήκη τῶν πίθων ἀπεδείχθη τριμερῆς, περιεῖχε δὲ πλῆθος πολυτίμων ἀγγείων καὶ σκευῶν, ὥστε δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πραγματικὸν μουσεῖον. Ἡ εἰκὼν 94 δύναται νὰ δώσῃ ἰδέαν τῶν μεγάλων πίθων, ἰσταμένων εἰσέτι κατὰ χώραν, ἐν μέρει μετὰ πωμάτων, καὶ τῶν μικροτέρων ἀγγείων, ἐν μέρει πεσόντων ἐκ τοῦ ἄνω πατώματος καὶ κειμένων φύρδην-μείγδην.

Εικ. 93. Τὸ ἄνω πάτωμα μιᾶς οἰκοδομῆς. Πλακοστρωτον, ἀγγεῖα, βάσεις κίονος δρατά.

Εικ. 94. Μία γωνία τῆς ἀποθήκης τῶν πίθων.

Ἡ αὐτὴ εἰκὼν ἐκυριάρχει πανταχοῦ τῆς ἀποθήκης καὶ τῶν παραθύρων αὐτῆς. Ἐκατοντάδες ἀγγείων, λιθίνων σκευῶν, μεταλλίνων ἀντικειμένων καὶ παντοίων ἀντικειμένων οἰκιακῆς χρήσεως ἀνεκαλύφθησαν εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἀνασκαφάς. Ὡς

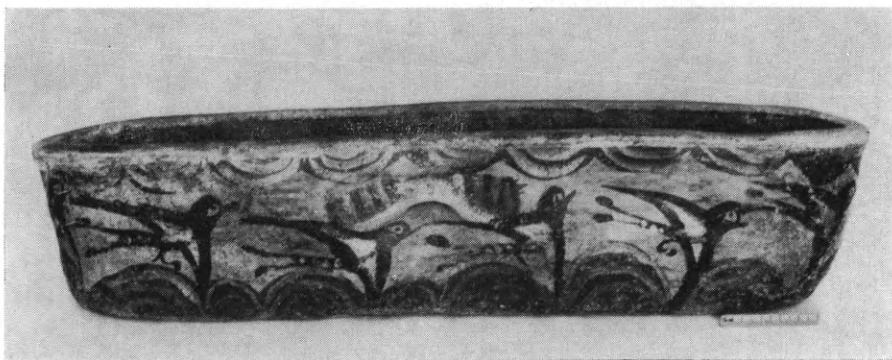

Εἰκ. 95. Σπονδικὴ πρόχους ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τῆς ἀνοίξεως. (Ὁ σπονδικὸς χαρακτὴρ τονίζεται διὰ τῶν ἀναγλύφων μαστῶν.)

Εἰκ. 96. Ἠθμός μετὰ λευκῶν κροκοειδῶν.

δείγματα ἀπεικονίζονται ἐνταῦθα τελετουργικὴ πρόχους καὶ κύμ-

Εἰκ. 97. Κύμβα μετὰ παραστάσιν ἵπταμένων χελιδόνων.

βη μετὰ θαυμασίας ζωγραφικῆς ἵπταμένων χελιδόνων (εἰκ. 95, 97), ἠθμός μετὰ κροκοειδῶν διὰ λευκοῦ ἐπὶ ἐρυθροῦ (εἰκ. 96), ἢ «πρόχους τῶν σιτηρῶν» (εἰκ. 98), καὶ ἡ «πρόχους τῶν καππάρεων»

(εἰκ. 99, ἓν ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν εἰσηγμένων Μινωικῶν ἀγγείων). Ὁ βασιλεὺς τῶν μεγαλυτέρων ἀγγείων εἶναι ὁ «ιερός πίθος τῶν λευκῶν κρίνων» (εἰκ. 100). Παρὰ τὴν στενότητα τοῦ ἐνταῦθα διατιθεμένου χώρου πρέπει νὰ μνημονευθῶσιν εἰσέτι ρωμαλέας τέχνης πήλινον ρυτὸν ἐν σχήματι λεοντοκεφαλῆς (εἰκ. 101), σειρὰ

Εἰκ. 98. Ἡ σπονδικὴ μαστοπόροχος τῶν σιτηρῶν. Πλησίον αὐτῆς εὐρέθη τράπεζα προσφορῶν.

Εἰκ. 99. Πρόχους εἰσαχθεῖσα ἐκ Κρήτης.

μολυβδίνων σταθμίων (εἰκ. 102) ἀπὸ 15 μέχρις 137 γραμμαρίων βάρους, ἐκ δὲ τῶν ὀργανικῶν οὐσιῶν (κριθαλεύρου, ἀχύρων, καρπῶν, ξύλου), ἀγγεῖον πλήρες κοχλιῶν (εἰκ. 103) εἰσηγμένων προφανῶς ἐκ Κρήτης.

Τὰ πολυτιμότερα τῶν εὐρημάτων εἶναι φυσικὰ αἱ τοιχογραφαίαι.

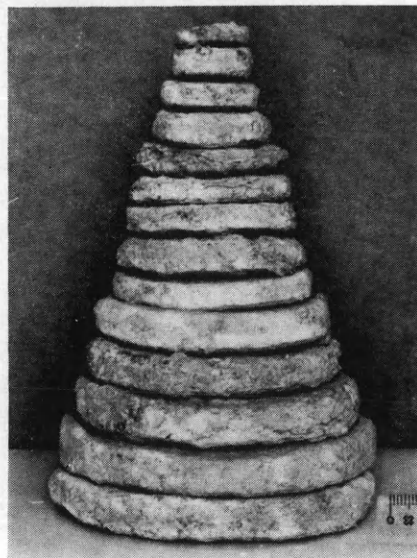
Ἐκ τῆς περιοχῆς Μπρόνου 2 (ἦν καὶ ἐφέτος ἐπόπτευσον εἰδικώτερον, ὑπὸ τοῦ ἀνασκάπτοντος προσκληθέντες λόγῳ φιλικῶν δεσμῶν, ἡ καθηγήτρια κ. E. Vermeule τοῦ Wellesley College καὶ ὁ καθηγ. κ. G. Bass τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πεννσυλβανίας) ἀνεφάνησαν τὰ πρῶτα ἀξιόλογα δειγμάτων. Πρόκειται περὶ φυτικῶν

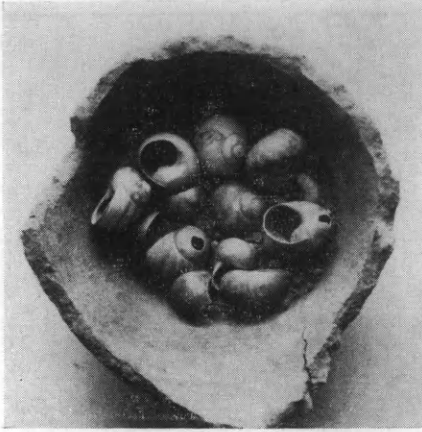
Είκ. 100. 'Ο πίθος με τὰ λευκά κρίνα.

Είκ. 101. Πήλινον ρυτόν.

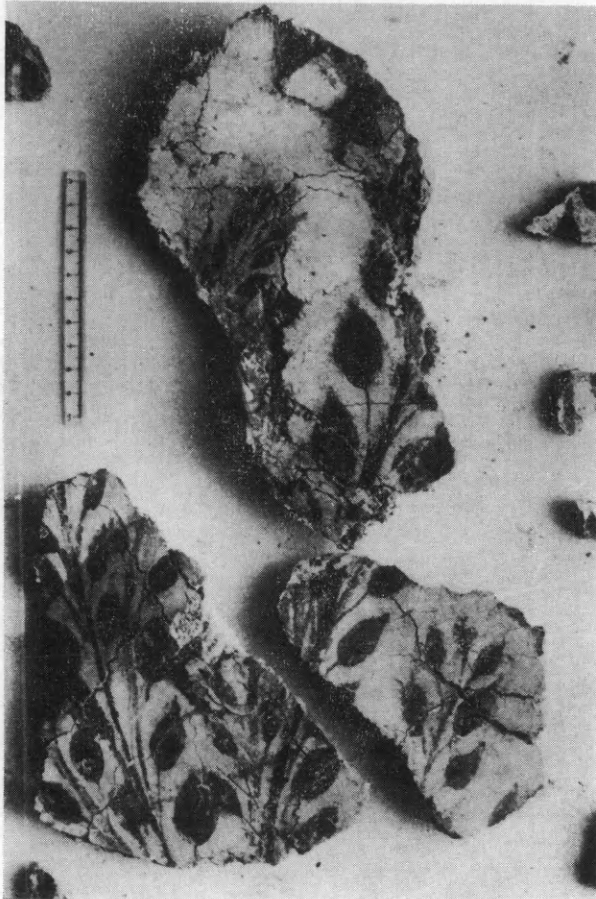

Είκ. 102. Σειρά μολυβδίων σταθμών.

Εικ. 103. Κοιλία ἐντὸς ἀγγείου.

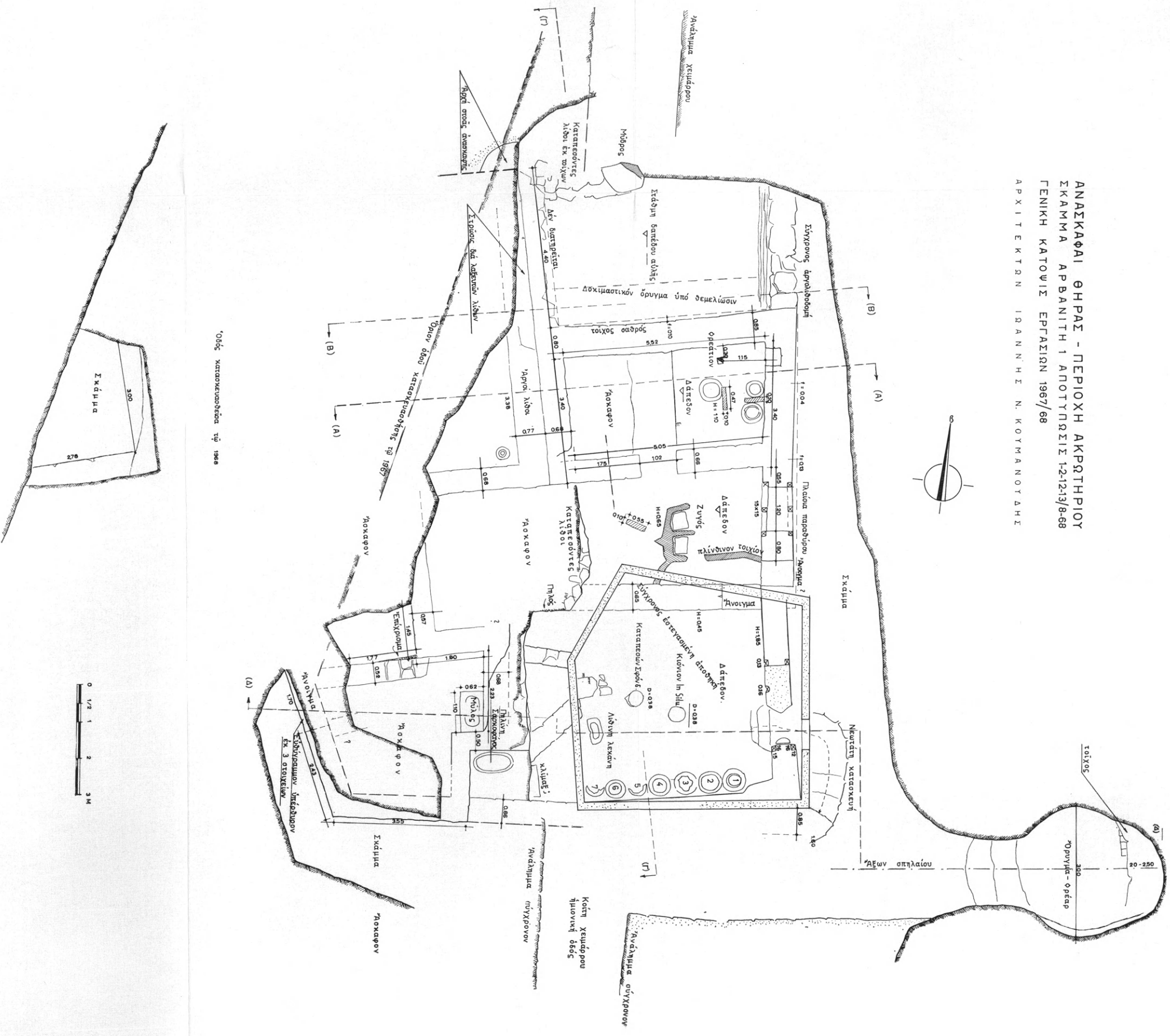
θεμάτων (καλαμοειδῆ, μύρτος, εἰκ. 104), καὶ ἐνὸς εἰκονιστικοῦ, ἴσως κυανοπιθήκου ἐντὸς τοῦ ἔλους, κατ' ἀναλογίαν ὁμοίας τοιχογραφίας ἐκ Κνωσοῦ. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀποθήκης τῶν πίθων εὐρέθη μικρός, ἀλλὰ λίαν ἐνδιαφέρων σωρὸς τεμαχίων τοιχογραφίας κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ὑποστέγου. Θὰ εἰκονίζεται δι' αὐτῶν ἴσως ἀφρικανικὸν τοπίον εἰς ἀμφοτέρας

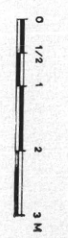
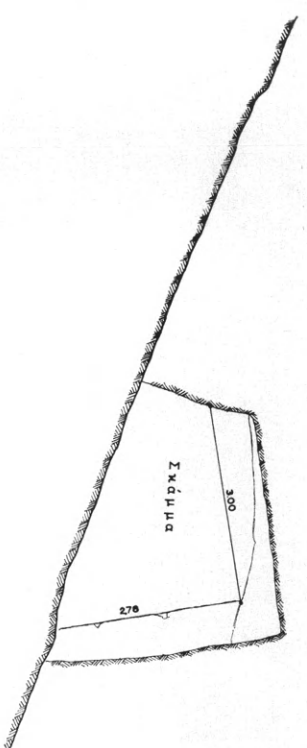
Εικ. 104. Τοιχογραφία. Μυρτοειδῆ.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΘΗΡΑΣ - ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ
ΣΚΑΜΜΑ ΑΡΒΑΝΙΤΗ Ι ΑΠΟΤΥΠΩΣΙΣ 1-2-12-13/8-68
ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΤΩΛΙΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ 1967/68

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

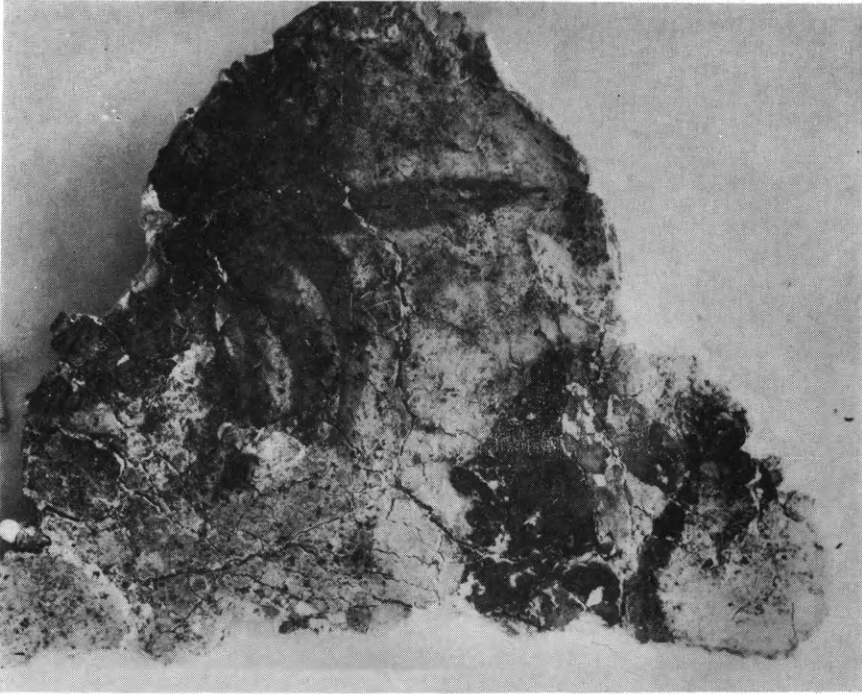
Όδός κατασκευασθείσα τῷ 1968

τὰς περιπτώσεις. Ἐνταῦθα πελώρια πτηνά (ἀετοὶ ἢ γῦπες) ἵπτανται πρὸς τοὺς οὐρανοὺς, ἐνῶ μορφὴ Βεδουίνου ἢ Νουβοῦ (παχέα χεῖλη, πελώριον ἐνώτιον) εἰκονίζεται πρὸ φοίνικος ἢ ἄλλους φοινίκων (εἰκ. 105).

Ἄπανταχοῦ τῆς ἀνασκαφῆς ἡ κεραμεικὴ εἶναι ὁμοίομορφος.

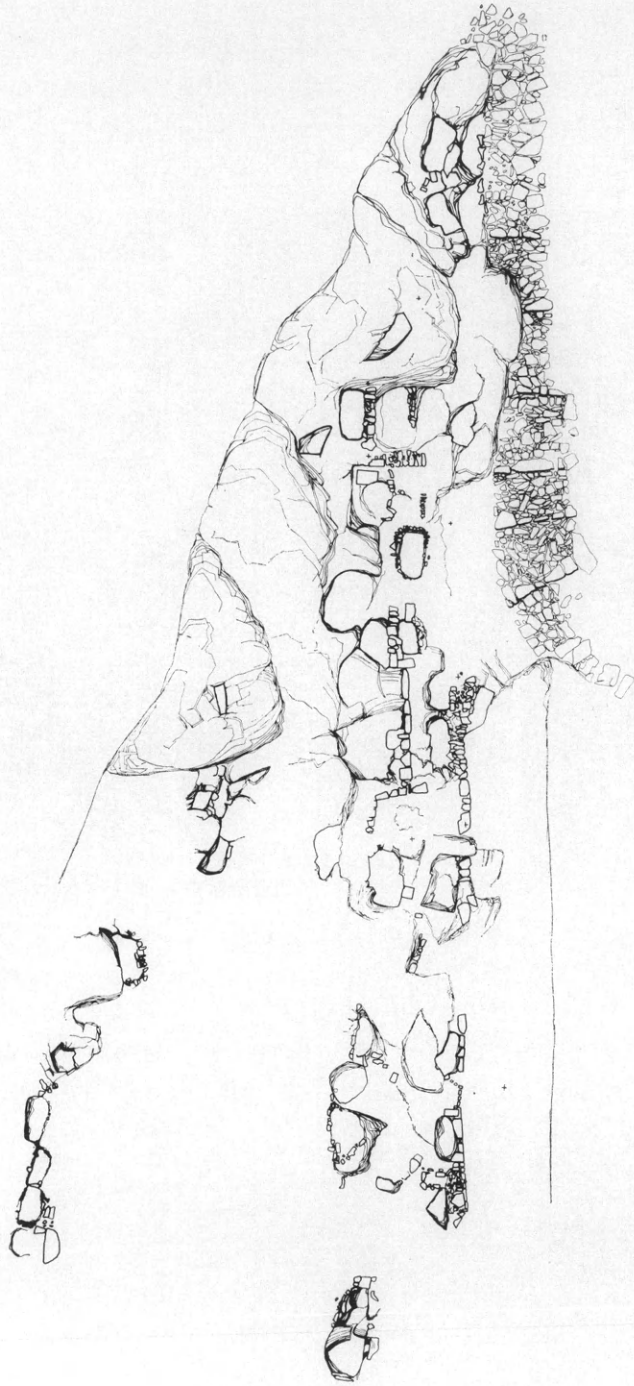

Εἰκ. 105. Τοιχογραφία. Νουβὸς ἢ Βεδουῖνος καὶ πρὸ αὐτοῦ φοῖνιξ.

Τὰ ἐντόπια ἀμαυρόχρωμα ἀγγεῖα εἶναι ἀρχαιώτερα, τὰ εἰσηγμένα περισσότερον προηγμένα ρυθμικῶς, ἀλλ' οὐδὲν κατέρχεται πέρα τῆς ὥριμου ΥΜ ΙΑ ἐποχῆς. Ἡ ἐποχὴ τῆς καταστροφῆς, περὶ τὸ 1520 π. Χ., παραμένει σταθερά.

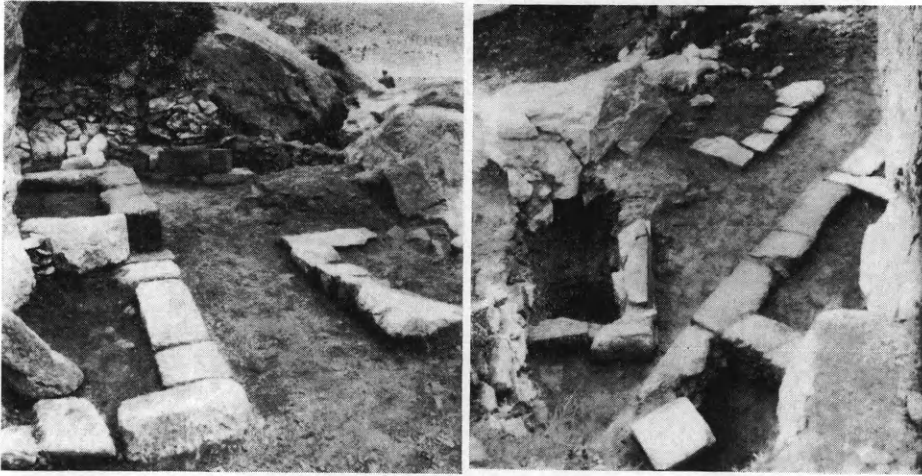
14. ΘΗΡΑ. Σελλάδα.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἀρχαῖου νεκροταφείου ἐπὶ τῆς ΒΑ. Σελλάδας ἐν Θήρα, ἥτις ἐνηργήθη ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Ζαφειροπούλου τῇ βοήθειᾳ τῆς πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας δ. Νίκης Ἐτζέογλου, ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη πρὸς Ν. τοῦ χώρου

Ειχ. 106. Σχέδιον τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς Σελλάδας Θήρας.

μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν τῆς ἀρχαίας «σκυρωτᾶς» ὁδοῦ παρὰ τὴν δευτέραν στροφὴν (εἰκ. 106). Ἐκαθαρίσθησαν συνολικῶς ὀκτὼ πυραὶ κείμεναι ἐσωτερικώτερον εἰς τὰ πρᾶνῃ τῆς ὁδοῦ, κατὰ μῆκος τῆς ὁποίας συνεχίζονται αἱ ταφικαὶ κατασκευαί. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ τρεῖς ταφαὶ ἐντὸς τεφροδόχων ἀγγείων. Καθίσταται οὕτω φανερόν, ὅτι αἱ ταφαὶ δὲν περιορίζονται εἰς ζώνην κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ ἢ διακλαδώσεων, ἀλλὰ καλύπτουν ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς κλειτύος. Ἀκριβῶς ὑπεράνω τῆς πρώτης στροφῆς, εἰς

Εἰκ. 107-108. Συστάς ἀρχαϊκῶν τάφων.

ἀπόστασιν 12 μ. ὑψηλότερον, ὠλοκληρώθη ἡ ἀποκάλυψις μιᾶς συστάδος οἰκογενειακῶν προφανῶς ταφῶν. Μεταξὺ τῶν βράχων, οἷτινες συνδέονται δι' ἀναλημματικοῦ τοίχου σχηματίζοντος ὀξείαν γωνίαν, ἀπεκαλύφθησαν πέντε ταφικαὶ κατασκευαὶ περικλείουσαι λάκκους πυρῶν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἴστατο κυβόλιθος ἄνευ ὀνόματος. Δύο ὀνόματα ἦσαν ἐγγάρακτα ἐπὶ τῆς παρειᾶς τοῦ βράχου **ΑΝΥΤΑΙΑΣ** καὶ **ΠΑΣΕΙΘΟΟΣ** (εἰκ. 107 - 108).

Τὰ κινητὰ ἐκ τῶν πυρῶν εὐρήματα ἦσαν πάλιν μελαμβαρφεῖς ἀπτικάι κύλικες, σκύφοι ὀφθαλμῶτοι καὶ μελανόμορφοι (εἰκ. 109) καὶ τρεῖς κύλικες μικρῶν καλλιτεχνῶν (εἰκ. 110 - 111). Ἀπροσδοκῆτως ἄφθονα εὐρήματα ἔδωσε μία θολοειδῆς κατασκευὴ ὑπεράνω τοῦ ἐν ἔτει 1961 ἀποκαλυφθέντος λαξευτοῦ τάφου. Ἡ κατασκευὴ αὕτη εἶχε πεταλόσχημον διάγραμμα· μῆκος 1.20, μέγιστον πλάτος 0.80 καὶ ὕψος 0.83 μ. Ἦτο κατεσκευασμένη δι'

Εικ. 109. Μελανόμορφος άττικός σκύφος.

Εικ. 110-111. Ταινιωταί κύλικες.

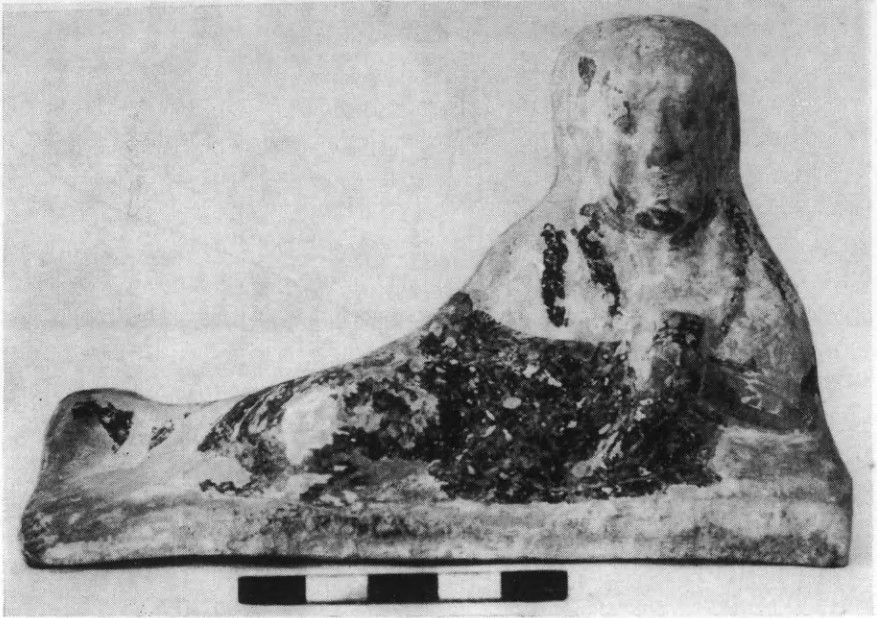

Εικ. 112. Θολοειδής κατασκευή.

Εικ. 113. Κρατήρ.

ἀργῶν λίθων, οἵτινες κατὰ τὸ βόρειον τμήμα ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοῦ

Εἰκ. 114. Συμποσιαστής.

Εἰκ. 115. Εἰδώλιον
γελοιογραφικῆς μορφῆς.

φυσικοῦ βράχου (εἰκ. 112). Εἰς τὸν περιορισμένον χῶρον τοῦ ἐσωτερικοῦ εὐρέθησαν δύο κρατῆρες, ὁ εἷς μεθ' ἑλικοσχήμων λαβῶν καὶ ὁ ἕτερος κορινθιακοῦ τύπου. Ἐντὸς τῶν ἀγγείων ἢ πέριξ αὐτῶν εἶχον συσσωρευθῆ 31 πῆλινα εἰδώλια καὶ 27 ἀγγεῖα· τέσσαρες μεγάλαι γυναικεῖαι προτομαὶ καὶ τινα μικρότερα εἰδώλια εὐρέθησαν δυστυχῶς διαλελυμένα. Ἄλλὰ καὶ οἱ κρατῆρες ἦσαν δυστυχῶς πολὺ κατεστραμμένοι ἐκ τῆς ὑγρασίας. Ἐντὸς τῆς θολοειδοῦς κατασκευῆς δὲν ὑπῆρχον οὔτε ἴχνη πυρᾶς οὔτε ὀστᾶ, ἀλλ' ἐξω ταύτης ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς πυραῖ, ἡ μία

τῶν ὁποίων περιεῖχε σχετικῶς ἄφθονα λείψανα ὀστῶν.

Εἰκ. 116. Πλαστικὸν ἀγγεῖον.

Ὁ κορινθιακοῦ τύπου κρατὴρ φέρει παράστασιν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψευς τοῦ Θησέως (ἢ μορφὴ εἶναι ἀγένειος) καταπαλαίοντος τὸν μαραθῶνιον ταῦρον καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης σειρᾶς κομαστῶν (εἰκ. 113), ὁ ἕτερος ἦτο ἀπλῶς μελαμβαφής. Μεταξὺ τῶν σωζομένων εἰδωλίων παρίστανται κατακεκλιμένοι συμποσιασταί

Εἰκ. 117. Μελανόμορφος ὄλπη.

Εἰκ. 118. Εἰδώλιον καθήμενης θεᾶς.

(εἰκ. 114), Σίληνοι, γελοιογραφικαὶ μορφαὶ (μία ἐντόνου ρεαλισμοῦ) (εἰκ. 115) κλπ. Ὑπάρχει ἐπίσης ἐν πλαστικὸν ἀγγεῖον εἰς

σχῆμα κεφαλῆς Ἡρακλέους (εἰκ. 116) καὶ ἐν ἀνατολικοῖωνικόν

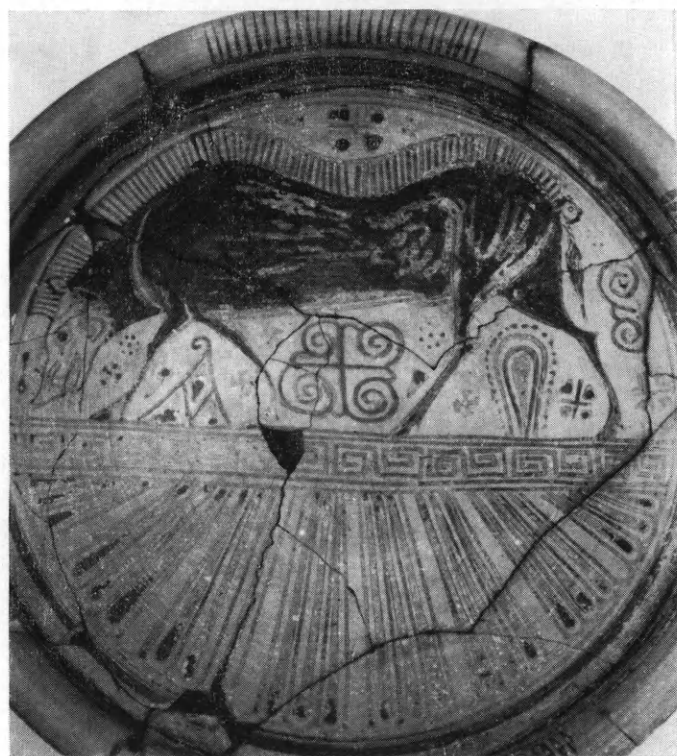

Εἰκ. 119. Μελανόμορφος ὑδρία.

Εἰκ. 120. Ταινιωτὴ κύλιξ.

εἰδώλιον καθημένης ἐπὶ θρόνου θεᾶς (εἰκ. 118). Τὰ ἀγγεῖα ἦσαν

Είχ. 121-122. Ροδιακά πινάκια.

έντόπια θηραϊκά, κορινθιακά και τὰ περισσότερα άττικά, μεταξύ τών όποιών μία μελανόμορφος ύδρία (είκ. 119), μία όλλη (είκ. 117) και δύο κύλικες ταινιωταί (είκ. 120). Τά καλύτερα τών άγγείων ήσαν δύο ροδιακά πινάκια (είκ. 121 - 122)· τó έν φέρει παράστασιν λέοντος και τó άλλο κάπρου.

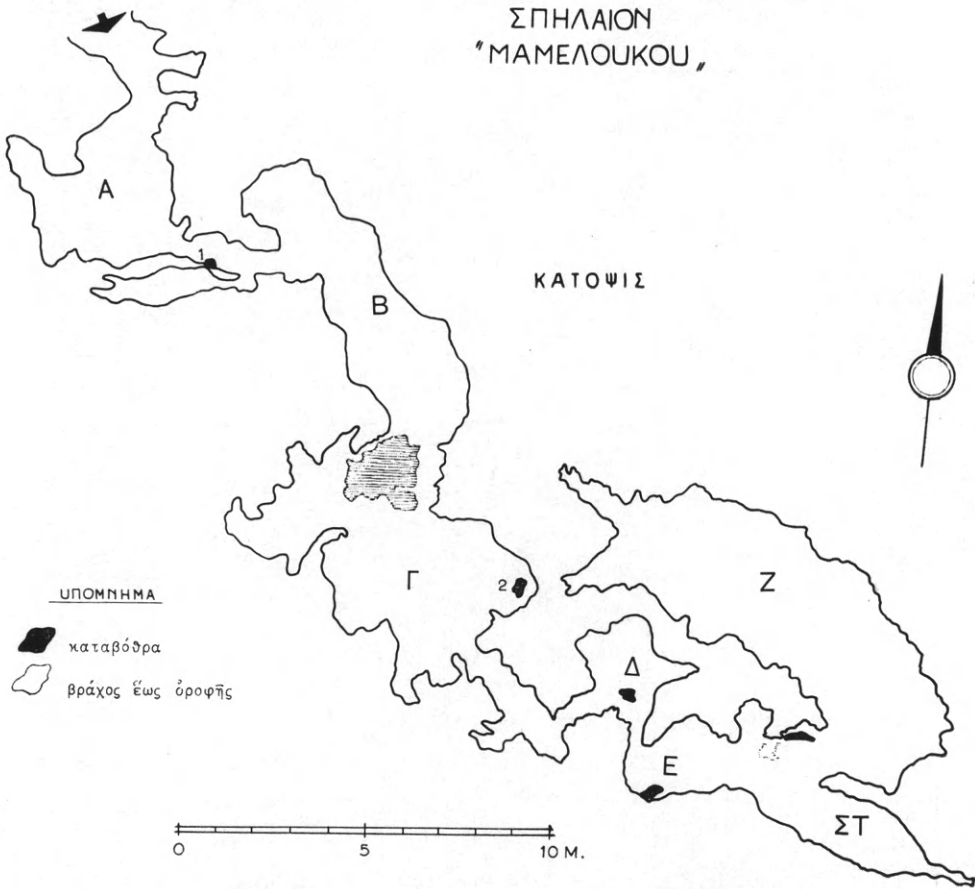
15. ΚΡΗΤΗ. Περιοχή Κυδωνίας.

Διά τοϋ έπιμελητοϋ 'Αρχαιοτήτων κ. 'Ιω. Τζεδάκη ένηργήθη τó 1968 άνασκαφή εις τó σπήλαιον «Μαμελούκου Τρύπα». Τó σπήλαιον τοϋτο κείται εις άπόστασιν 6 περίπου χιλιομέτρων ΝΔ. τής πόλεως Χανίων, επί χθαμαλοϋ λόφου εις θέσιν Χαρωδιά τής κοινότητος Περιβολίων Κυδωνίας. Περί τά τέλη τοϋ 1966 ό έκτακτος έπιμελητής 'Αρχαιοτήτων κ. 'Ιωάννης Τσιφετάκης εισήλθεν εις τó σπήλαιον και άνευρε τά πρώτα τεμάχια άγγείων, τά όποια προσεκόμισεν εις τó Μουσείον Χανίων. Κατά τó 1967 έγένετο συστηματική περισυλλογή τών έντός τοϋ σπηλαίου έπιφανειακών κεραμεικών εύρημάτων και διεπιστώθη ή παρουσία πλουσίας εις ποσότητα και ποιότητα κεραμεικής τής ΥΜ ΙΙΒ περιόδου. Τó πλέον όμως έντυπωσιακόν εύρημα ήτο τó άνω μέρος μεγάλου ψευδοστόμου άμφορέως, φέροντος επί τοϋ όμου τρία γράμματα τής γραμμικής Β γραφής.

Η περισυλλογή κατά τó έτος 1967 έδειξεν, ότι τó σπήλαιον άποτελεϊται εκ τριών έν συνόλω αίθουσών, ή προς τας όποιας όμως πρόσβασις είναι δυσχερεστάτη, λόγω κατολισθήσεων τμημάτων τής όροφής. Εις ώρισμένα σημεία τó ύπάρχον άνοιγμα είναι μία όπή διαστάσεων 40×50 εκ. περίπου, τó δέ ύψος κυμαίνεται μεταξύ 1.10 - 1.60 μ. Οϋτως ή άνασκαφή, εις τήν όποιαν έλαβον μέρος ως έπιστημονικοί βοηθοί αί άρχαιολόγοι Εϋγενία 'Αθανασοπούλου και Δέσποινα Ξενάκη, διεξήχθη υπό δυσκόλους και πολλάκις σκληράς συνθήκας έργασίας.

Μετά τόν καθαρισμόν τοϋ προ τής εισόδου χώρου εκ τών θαμνοειδών, χωμάτων και λίθων κατέστη άνεωτέρα ή είσοδος εις τó σπήλαιον. Η έν συνεχεία σκαφή τοϋ προ τής εισόδου τμήματος έδωσεν όλίγα πρωτομινωικά όστρακα. Αντιθέτως ή

ἔρευνα τοῦ μικροῦ ἐπιπέδου χώρου ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον ἔδωσε πλουσίαν πρωτομινωικὴν κεραμεικὴν, ἰδίως ἐγγάρακτον καὶ ρυθμοῦ Βασιλικῆς. Δὲν ἐλλείπουν ὅμως καὶ τὰ δείγματα ἀγγείων προϊμῶν πρωτομινωικῶν χρόνων, ὡς καὶ τὰ τῆς λεγομένης ὑπονεολιθικῆς περιόδου. Ἀρκετὰ τῶν κεραμεικῶν εὐρημά-

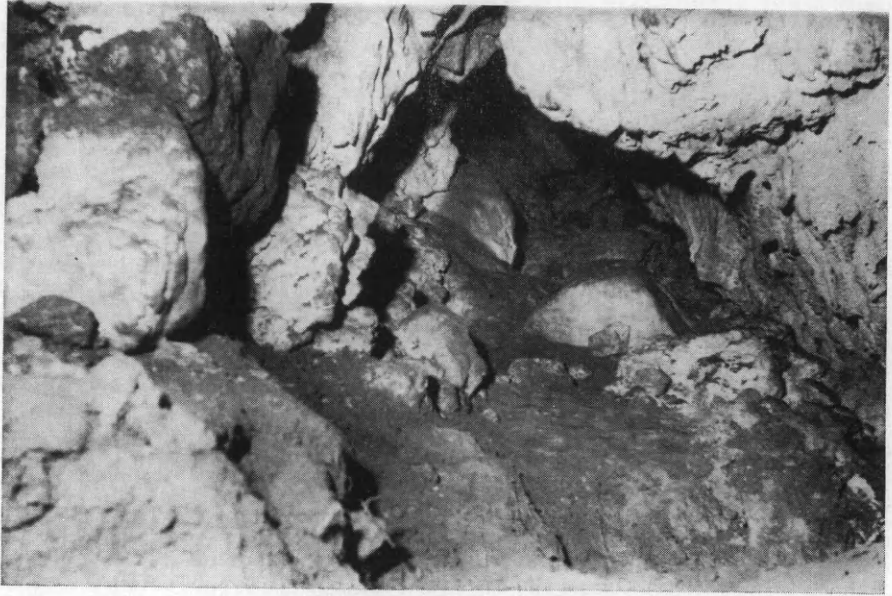

Εἰκ. 123. Κάτοψις Μινωικοῦ σπηλαίου «Μαμελοῦκου».

των ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὰς ἔναντι τῆς εἰσόδου δύο κοιλότητες (βλ. εἰκ. 123). Εἰς μίαν τρίτην, μικροτέραν, ἀνευρέθησαν ὄστρακα μεσομινωικῶν χρόνων.

Διὰ τῆς σκαφῆς τοῦ χώρου τούτου ἐδημιουργήθη μία σχετικῶς ἄνετος δίοδος πρὸς τὸ βάθος τῆς αἰθούσης Α. Οἱ καταπεσόντες λίθοι καὶ τὰ χῶματα μετεφέρθησαν ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου

ἡ ἐργασία ἦτο ἰδιαιτέρως ἐπίπονος, καθ' ὅσον οἱ ἐργάται ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐργάζωνται γονυκλινεῖς εἰς χῶρον ἐξαιρετικῶς ὑγρὸν. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν μπάζων ἤρχισεν ἡ εἰς βάθος σκαφή καὶ διεπιστώθη ἡ ἔλλειψις στρωματογραφικῶν δεδομένων. Ἀνευρέθησαν ὄστρακα πρωτομινωικὰ καὶ μεσομινωικὰ ὁμοῦ μετ' ὀστράκων καὶ ἀγγείων ΥΜ ΠΙΒ χρόνων. Τὸ χῶμα

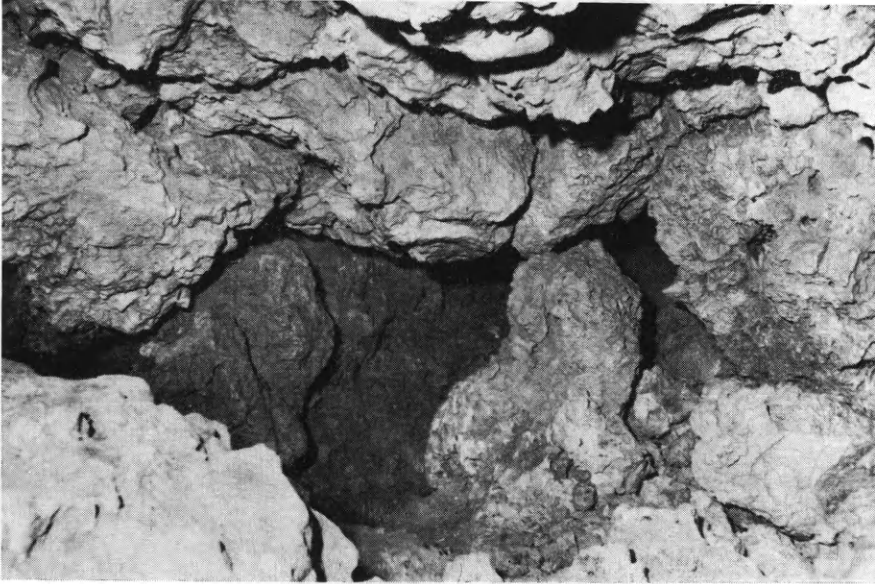
Εἰκ. 124. Ἡ δίοδος πρὸς τὴν αἴθουσαν Β.

ἦτο ἀναμεμειγμένον μετὰ μικρῶν κυρίως λίθων καὶ πολλῶν τεμαχίων σταλακτιτῶν· τοῦτο μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι εἰς χρόνον ἄγνωστον ἀκόμη ἐσημειώθη μεγάλη «ἀλλοίωσις» τῆς στρωματογραφίας.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ διαδρόμου, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ πρὸς τὴν αἴθουσαν Β, ἀνευρέθη μία καταβόθρα (ἀρ. 1 εἰς τὴν εἰκ. 123) πλήρης κεραμεικῆς, λίθων καὶ ὀστῶν ζώων (εἰκ. 124). Ἡ ἐργασία εἰς τὴν αἴθουσαν Β ἦτο ἐλαφρῶς εὐκολωτέρα, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως ὀλιγωτέρων λίθων, συγκριτικῶς πρὸς τὴν αἴθουσαν Α. Χαρακτηριστικὸν τοῦ σπηλαίου τούτου, ὄντος ἐν ἐνεργείᾳ, εἶναι ἡ παρουσία ὑγρασίας, ἡ ὁποία καθίσταται ἐντονωτέρα πρὸς τὸν διάδρομον καὶ τὴν αἴθουσαν Β, εἰς ὠρισμένα δὲ σημεῖα σχηματίζονται κοιλότητες πλήρεις ὕδατος.

Τὰ εὐρήματα ἐκ τῆς αἰθούσης ταύτης εἶναι κυρίως ΥΜ ΙΙΒ, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ὀλίγα πρωτομινωικά. Καὶ ἐκ τῆς αἰθούσης ταύτης ἐλλείπουν τὰ στρωματογραφικὰ δεδομένα. Τὰ εὐρεθέντα εἰς τὴν αἴθουσαν Β ἀγγεῖα ἦσαν τεθειμένα εἰς μικρὰ φυσικὰ κοιλώματα, τὰ ὁποῖα εἶχον καλυφθῆ διὰ λίθων καὶ χωμάτων.

Ἡ διάνοιξις διόδου πρὸς τὴν αἴθουσαν Γ παρουσίασε με-

Εἰκ. 125. Ἡ διόδος πρὸς τὴν αἴθουσαν Γ.

γαλύτερα προβλήματα (εἰκ. 125). Οἱ καταπεσόντες λίθοι δυσκόλως μετεκινοῦντο καὶ οὕτω τὰ μέλη τοῦ συνεργείου ἦσαν ἠναγκασμένα νὰ εἰσέρχωνται πρηνηδόν. Ἡ αἴθουσα Γ εἶναι μεγαλύτερα καὶ ἡ ὑποστᾶσα τὰς περισσοτέρας «ἐδαφικὰς ἀλλοιώσεις». Τεράστιοι ὀγκόλιθοι, καταπεσόντες προφανῶς ἐκ τῆς ὀροφῆς, κατέστησαν δυσχερέστατον τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς. Πολλοὶ τούτων μετεκινήθησαν διὰ λωστῶν, κάτωθεν δὲ ἀνευρέθησαν, ὁμοῦ μετὰ τεμαγίων σταλακτιτῶν, πολυάριθμα ὄστρακα ἀγγείων καὶ οἰκιακῶν σκευῶν τῆς ΥΜ ΙΙΒ περιόδου. Ὁρισμένοι ὀγκόλιθοι ἐθραύσθησαν διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ περαιτέρω ἔρευνα. Εἰς ἄλλα σημεῖα οἱ ἐργάται εἰσεχώρουν διὰ στενῶν ἀνοιγμάτων, κάτωθεν τῶν ὀγκολίθων, πρὸς περισυλλογὴν τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων. Εἰς τὴν αἴθουσαν Γ οὐ-

δὲν πρωιμώτερον τῆς ΥΜ ΙΙΒ περιόδου ὄστρακον ἀνευρέθη. Ἡ εὗρεσις ἀγγείων εἰς τεμάχια πλησίον τῶν πλαγίων τοιχωμάτων τῆς αἰθούσης δηλοῖ τὴν ἀρχικὴν τοποθέτησιν των εἰς τὴν θέσιν ταύτην. (Τὸ αὐτὸ εἶδομεν καὶ εἰς τὴν αἴθουσαν Β· βλ. ἀν.)

Ἡ αἴθουσα Γ εἶναι ἡ μόνη, ἡ ὁποία διασώζει εἰς ὠρισμένα

Εἰκ. 126. Ἐκ τῆς αἰθούσης Ε

σημεῖα τὸν σταλακτιτικὸν ταύτης διάκοσμον. Ἐνταῦθα κατέστη δυνατὴ ἡ διενέργεια κανονικῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης λόγω τῆς ὑπάρξεως καθαροῦ χώματος, πλὴν ὅμως τὰ εὐρήματα ἦσαν ἐλάχιστα ὄστρακα ΥΜ ΙΙΒ.

Ὅπωςδὴποτε πολλὰ κεραμεικὰ εὐρήματα ὑπάρχουν ἀκόμη κάτωθεν ὀγκολίθων, τῶν ὁποίων δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ μετατόπισις καὶ τοῦτο λόγω τοῦ ἀμέσου κινδύνου σοβαροῦ ἀτυχήματος εἰς τὰ μέλη τοῦ συνεργείου. Τὸν φόβον ἀτυχήματος ἐπηύξανεν ἡ ἐκ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου ἀπόστασις (117 μ.) καὶ ἡ

δυσκολία προσπελάσεως (ἀπαιτοῦνται 17' διὰ τὴν ἔξοδον καὶ τὸν διανοιχθέντα διάδρομον δύναται νὰ χρησιμοποίησῃ ἓν μόνον ἄτομον, καὶ τοῦτο δυσκόλως).

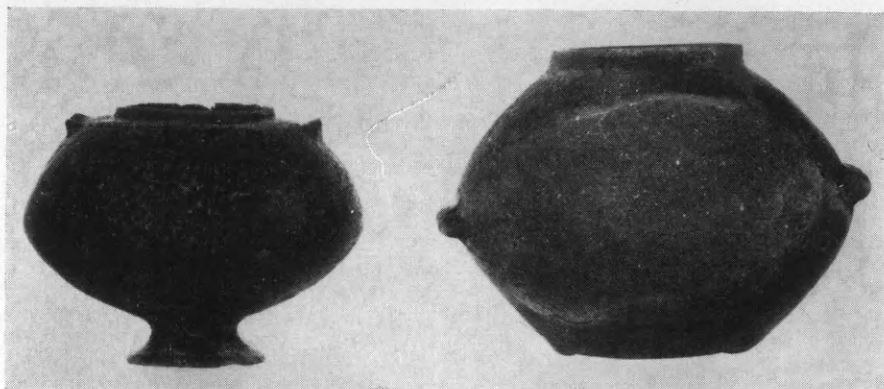
Κατὰ μίαν τυχαίαν ἐπίσκεψιν εἰς τὴν αἴθουσαν Γ νεαροῦ χωρικοῦ ἀνευρέθη εἰς τὸ βάθος ταύτης μικρὰ ὀπή, ὀδηγοῦσα εἰς ἄγνωστον αἴθουσαν. Ὑπὸ τῶν ἐργατῶν κατεβλήθησαν ἐπίπονοι προσπάθειαι διὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς ὀπῆς ταύτης. Τέλος ἐδημιουργήθη μικρὸν ἄνοιγμα 30×40 ἐκ. περίπου καὶ ἤρχισεν ἡ διέλευσις τῶν μελῶν τοῦ συνεργείου. Τὴν δύσκολον καὶ ἐπικίνδυνον ταύτην κάθοδον ἀντήμειβε μεγαλειῶδες θέαμα: Εὐρὺ σπήλαιον ἐκ τεσσάρων αἰθουσῶν (Δ, Ε, ΣΤ, Ζ εἰς τὴν εἰκ. 123) μετὰ διακλαδώσεων, πλήρες σταλακτιτῶν καὶ σταλαγματῶν εἰς ὑπέροχα φανταστικὰ σχήματα (εἰκ. 126). Ἡ δοκιμαστικὴ σκαφή οὐδὲν ἀπέδωκεν. Ἡ ἐπίχωσις εἶναι ἀβαθὴς καὶ τὸ χῶμα ἔχει μεταβληθῆ εἰς λάσπην ἐκ τῆς ὑγρασίας· εἰς ἄλλα σημεία, ἰδίως εἰς τὴν αἴθουσαν Ζ, σχηματίζονται μικραὶ λίμναι μετὰ τῶν σταλαγματικῶν πετρωμάτων.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ πρέπει νὰ διενεργηθῇ μικρὰ συμπληρωματικὴ ἔρευνα εἰς ὠρισμένα σημεία τῶν αἰθουσῶν Α καὶ Β, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν μεγαλυτέραν ἐπίχωσιν.

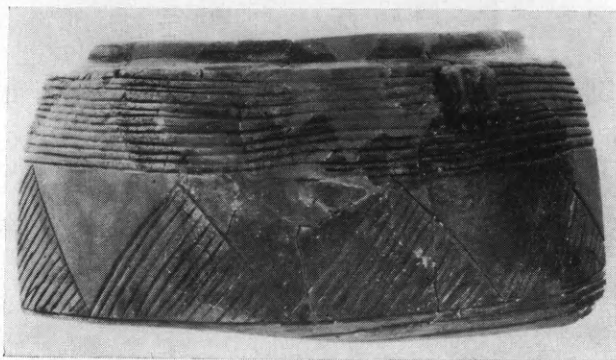
Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο, παρὰ τὰς ἀπείρους δυσκολίας, ἐπερατώθη ἐπιτυχῶς, χάρις εἰς τὴν ἐπίπονον ἐργασίαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ ἐργατικοῦ προσωπικοῦ.

Ἐκ τῶν κεραμεικῶν εὗρημάτων φαίνεται ὅτι τὸ σπήλαιον κατάρχηθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν λεγομένην ὑπονεολιθικὴν περίοδον, κατὰ δὲ τὴν ἀκολουθοῦσαν πρωτομινωικὴν ἢ χρῆσις τούτου ἦτο μεγαλυτέρα (εἰκ. 127 - 128). Ἡ βαθμιαία «παρακμὴ» τοῦ σπηλαίου σημειοῦται κατὰ τὴν μεσομινωικὴν περίοδον, περὶ τὰ τέλη τῆς ὁποίας ἐγκαταλείπεται. Τὸ πλεῖστον τῆς ἀνευρεθείσης κεραμεικῆς ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΒ περίοδον (εἰκ. 129 - 130). Οὐδὲν ὄστρακον ὑστερώτερον ταύτης ἀνευρέθη οὔτε ἀντιπροσωπεύονται αἱ πρωιμώτεραι φάσεις τῆς ΥΜ περιόδου. Ἡ εὗρεσις ἀρκετῶν ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως, τέλος δὲ ψευδοστόμου ἀμφορέως μετὰ γραμμικῆς Β γραφῆς (εἰκ. 131)— ἡ παρουσία παρομοίων ἀγγείων σημειοῦται εἰς ἀνακτορικὰς ἐγκαταστάσεις — ὁμοῦ μετὰ κεραμεικῆς μόνον ΥΜ ΙΙΒ, ὀδη-

γεῑ εις τὴν σκέψιν, ὅτι κατόπιν ἀγνώστου συμβάντος κατὰ

Εἰκ. 127. Πρώμος πρωτομινωική κεραμεική.

Ἐικ. 128. Ἐγγάρατος πρωτομινωική κεραμεική.

Εἰκ. 129. ΥΜ ΙΙΒ κεραμεική.

τὴν πρώιμον ΥΜ ΙΙΒ περίοδον κάτοικοι ἐκ τῆς πλησιεστέ-

ρας μινωικῆς πόλεως, τῆς Κυδωνίας, ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο — ἴσως καὶ εἰς ἄλλα — συναποκομίσαντες καὶ ἀρκετὰ τῶν σκευῶν, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποίησαν. Μετὰ τὴν πάροδον τοῦ κινδύνου, οἱ μινωῖται οὗτοι ἐπανῆλ-

Εἰκ. 130. ΥΜ III Β κεραμεική.

θον εἰς τὴν οἰκιστικὴν ἐγκατάστασιν καὶ τὸ σπήλαιον ἐγκατελείφθη ἐκ νέου.

Τὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια μέχρι στιγμῆς ἔχομεν διὰ τὴν ΥΜ III Β περίοδον εἶναι πολὺ ὀλίγα καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν συγκεκριμένην γνώμην διὰ τοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι ὠδήγησαν τοὺς μινωικοὺς ἀνθρώπους νὰ ζητήσουν καταφύγιον εἰς σπήλαια. Πάντως εἰς τὴν ἀνασκαφήν, ἡ ὁποία διενεργεῖται εἰς τὴν συνοικίαν Καστέλλι τῆς πόλεως Χανίων (θέσις τῆς μινωικῆς Κυδωνίας), ἐσημειώθησαν ἴχνη πυρᾶς εἰς ΥΜ III Β στρώματα. Τοῦτο εἶναι ἓν στοιχεῖον θετικὸν διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνακύψαντος προβλήματος.

Ἡ συλλεγεῖσα κεραμεικὴ προέρχεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ

τοῦ κεραμικοῦ ἐργαστηρίου τῆς Κυδωνίας, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙΒ περίοδον εἶναι ἐν τῶν σημαντικωτέρων τῆς νήσου. Ἡ ποιότης καὶ ἡ ποικιλία τῶν κοσμημάτων, ἡ καλὴ κατασκευὴ καὶ τὸ εἶδος τοῦ χρησιμοποιουμένου πηλοῦ εἶναι στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὸ ἐργαστήριον τοῦτο.

Εἰκ. 131. Ἄνω μέρος ψευδοστόμου ἀμοφορέως μετὰ γραμμικῆς Β γραφῆς.

Ἐκ τῶν σχημάτων τῶν ἀγγείων πλέον συχνὰ εἶναι : 1. Ὁ ψευδόστομος ἀμοφορέυς. 2. Τὸ βαθὺ κύπελλον μετὰ δύο ὀριζοντίων λαβῶν. 3. Τὸ μόνωτον κύπελλον. 4. Ἡ πρόχους μετὰ τριῶν λαβῶν, τῆς μιᾶς καθέτως εἰς τὸ χεῖλος, τῶν δύο ἄλλων εἰς τὸ ὕψος τῆς κοιλίας, καὶ ἀναγλύφων κομβίων — παραδοσιακὸν μινωικὸν στοιχεῖον.

Ἡ ΥΜ ΙΙΒ κεραμικὴ ἐκ τοῦ σπηλαίου τούτου εἶναι λίαν σημαντικὴ διὰ τὴν μελέτην τῶν σχημάτων καὶ τῶν κοσμηματικῶν θεμάτων εἰς τὸν μινωικὸν χῶρον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν ἀρτιωτέραν, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰ εὐρήματα τοῦ Καστελλίου Χανίων, παρουσίαν ἐνὸς ἀξιολόγου κεραμικοῦ ἐργαστηρίου. Ὡσαύτως ἡ εὔρεσις ἐνεπιγράφου ἀγγείου, χρονολογουμένου ἀσφαλῶς εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΒ περίοδον (ἡ χρονο-

λόγησις τῶν ἀντιστοιχῶν δειγμάτων ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς Καστελλίου Χανίων εἶναι ἡ αὐτή), δηλοῖ τὴν συνέχειαν τῆς χρήσεως τῆς γραμμικῆς Β γραφῆς εἰς Κρήτην καὶ μετὰ τὴν τελικὴν πτῶσιν τῆς Κνωσοῦ. Τέλος ἡ χρῆσις τοῦ σπηλαίου ὡς καταφυγίου εἰς μίαν ὀρισμένην χρονικὴν στιγμὴν ἐντὸς τῆς ΥΜ ΠΙΒ παρουσιάζει ἀξιόλογον ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ δὲ πρόβλημα ἐλπίζεται ὅτι θὰ διευκρινηθῇ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν στοιχείων καὶ τῶν στρωματογραφικῶν δεδομένων, ἐκ τῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν συνοικίαν Καστέλλι τῆς πόλεως Χανίων.

16. ΚΡΗΤΗ. Μητρόπολις Μεσαρᾶς.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1968 συνεχίσθη εἰς Μητρόπολιν Μεσαρᾶς διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἐμμ. Μπομπουδάκη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μεγάλου παλαιοχριστιανικοῦ κτίσματος, ἡ ὁποία ἤρχισε τὸ 1960 διεξαχθεῖσα τότε εἰς δύο ἀνασκαφικὰς περιόδους (1960 καὶ 1961) διὰ τῶν ἐπιμελητῶν Μ. Μιχαηλίδου καὶ Κ. Δαβάρρα. Αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς 1) εὐρείαν ἡμιελλειψοειδῆ ἀψίδα μετ' ἀξιολόγων μωσαϊκῶν δαπέδου, ἀνοιγομένην νοτίως ὀρθογωνίου κεντρικοῦ χώρου, 2) τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ χώρου τούτου μετὰ τοῦ τριβήλου καὶ 3) μέρος τοῦ πρὸς Δυσμᾶς νάρθηκος. Κατὰ τὰς σκαφὰς ἐκεῖνας, τὰ διακρινόμενα πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ κεντρικοῦ χώρου καὶ ἐν μέσῳ νεωτερικῶν οἰκιῶν τμήματα κυκλικῆς ἀψίδος ἱεροῦ καθὼς καὶ ἡ ὡς πιθανὴ τότε θεωρηθεῖσα ὑπαρξίς ἐτέρας κυκλικῆς ἀψίδος πρὸς Βορρᾶν ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ τότε ἐφόρου καθηγητοῦ Ν. Πλάτωνος ἐκφρασθεῖσαν ὑπόθεσιν ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ μαρτυρίου, ἰδρυθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δελίου μαρτυρησάντων Ἀγίων Δέκα (βλ. Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1960, Χρονικά, σ. 256 καὶ 1961/2, Χρονικά, σ. 286).

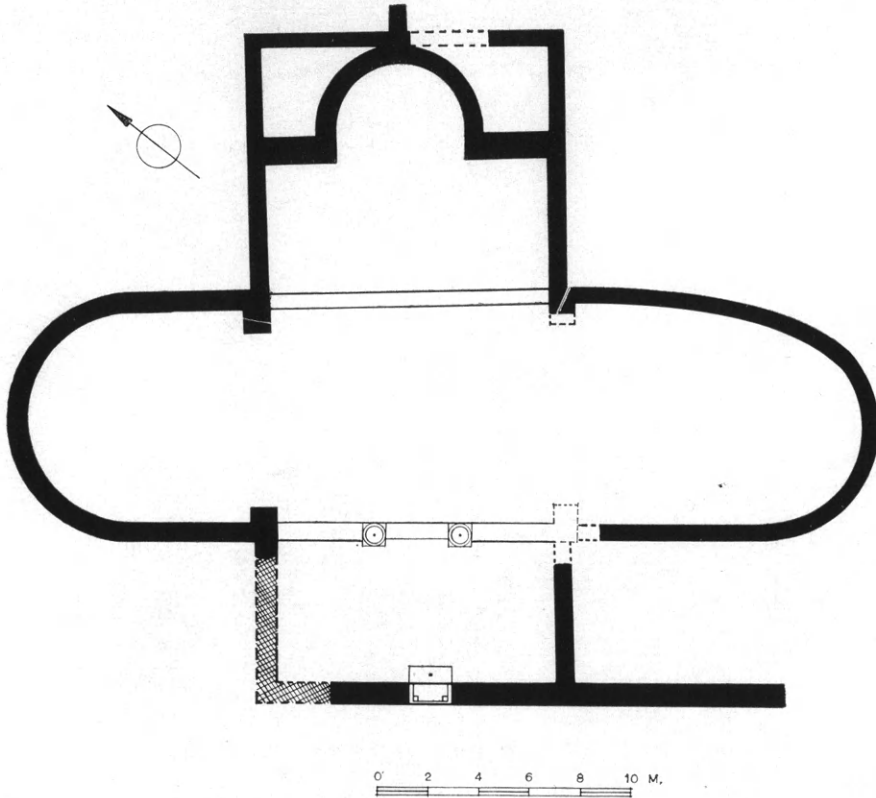
Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῶν λοιπῶν κυρίων χώρων τοῦ μνημείου κατέστη δυνατὴ μετὰ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ πραγματοποιηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἀπαλλοτριώσιν τοῦ χώρου καὶ κατεδάφισιν τῶν ἐπ' αὐτοῦ ὤκο-

δομημένων νεωτερικῶν οἰκιῶν, ἔνεκα τῶν ὁποίων καὶ διεκόπησαν αἱ παλαιαὶ ἀνασκαφαί.

Ἐφέτος πρῶτον ἐγένετο ἡ ἀφαίρεσις τῆς ὑψηλῆς ἐπιχώσεως ἐκ τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ παρελθὸν τμήματος τοῦ μνημείου, διότι μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν ἐκείνων ἐναπετέθησαν καὶ πάλιν τὰ χόματα ἐπὶ τοῦ μνημείου. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν δὲ τοῦ λεπτοῦ προστατευτικοῦ στρώματος χόματος ἐκ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς νοτίας ἀψίδος διεπιστώθη, ὅτι τοῦτο εἶχεν ὑποστῆ ἱκανὰς φθορὰς καὶ ἰσχυρὰς καθιζήσεις. Αἱ ἀναγκαῖαι στερεωτικαὶ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν διὰ τῶν τεχνιτῶν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Ἄλ. Παπαδάκη καὶ Κ. Νικάκη, τοὺς ὁποίους διέθεσεν ὁ ἔφορος κ. Στυλ. Ἀλεξίου.

Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ἐστράφη εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ πρὸς Ἀνατολὰς εὐρισκομένου ἱεροῦ, τοῦ ὁποίου ὁ κυκλικὸς τοῖχος τῆς ἀψίδος διεκρίνετο πλεον καλῶς μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν νεωτερικῶν οἰκιῶν, ἃν καὶ ἡ δημιουργηθεῖσα ἐπίχωσις ἔφθασε τὰ 2.50 μ. Ἀφαιρουμένης βαθμηδὸν τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ἀπεκαλύφθη τὸ εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου ἱερόν, ἐσωτερικῶν διαστ. 10.65 × 4.75 μ., ἀνοιγόμενον πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ ἰσοπλατοῦς κεντρικοῦ χώρου, μὲ τὴν ἐξέχουσαν ἡμικυκλικὴν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ἀψίδα, χορδῆς 5.10 καὶ βέλους 3.75 μ., εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τούτου. Ἡ ἀψὶς ἐγγράφεται εἰς τὸ ἱερόν διὰ τῆς πρὸς Ἀνατολὰς προεκτάσεως τῶν πλαγίων τοίχων τούτου καὶ τῆς προσθήκης νέας, ἐφαπτομένης τῆς ἀψίδος, πλευρᾶς (βλ. σχέδιον εἰκ. 132). Οἱ τοῖχοι τοῦ ἱεροῦ εἶναι ἐκτισμένοι διὰ κοινῆς λιθοδομῆς ἐξ ἀργῶν λίθων, ζώνη δὲ ἐκ μιᾶς σειρᾶς ὀπτοπλίνθων παρεμβάλλεται εἰς τὴν τοιαύτην τοιχοποιίαν. Τεμάχιον πωρίνης πλακός, διατηρούμενον κατὰ χώραν σύρριζα πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ βάθους τῆς ἀψίδος, δεικνύει ὅτι τὸ ἰσχυρῶς κατεστραμμένον δάπεδον τοῦ ἱεροῦ ἦτο ἀρχικῶς ἐστρωμένον διὰ μεγάλων πωρίνων πλακῶν. Τέλος ἡ σωζομένη ὑποθεμελίωσις τοῦ στυλοβάτου τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἱεροῦ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ γραμμὴ τοῦ τέμπλου παρενεβάλλετο μεταξὺ τῶν πλαγίων τοίχων. Εἰς τὸ ὡς ἄνω τέμπλον θὰ ἀνῆκεν ἀσφαλῶς τεμάχιον θωρακίου ἐκ

φαιοῦ μαρμάρου, τὸ ὁποῖον ἐκοσμεῖτο διὰ ρόμβων καὶ εὐρέθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἐπίσης εὐρέθησαν προσέτι α) τεμάχια στρεπτῶν καὶ ἀρραβδώτων κιονίσκων, ἰωνικὴ βάσις κίονος, τεμάχιον λεκάνης ἀγιασμοῦ, δύο τεμάχια τῆς πλακῶς

Εἰκ. 132. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς τῆς Μητροπόλεως Μεσαρᾶς.

τῆς Ἁγ. Τραπεζίης καὶ δύο Κορινθιακὰ κιονόκρανα καλῶς εἰργασμένα (εἰκ. 133), β) δύο πήλινοι λύχνοι μεθ' ὑψηλοῦ στομίου καὶ ἐπιμήκους μύξης, χάλκινος λύχνος ἡμισφαιρικὸς μετὰ μύξης καὶ ἐν χαλκοῦν κοχλιάριον (εἰκ. 134 καὶ 135) καὶ γ) πλῆθος ἀκεραίων ἢ ἐν τεμαχίοις στρωτήρων ἐπιπέδων κεράμων τῆς στέγης μετ' ἀνακεκαμμένων χειλέων, δικλινῶν καλυπτῆρων καὶ πηλίνων πλίνθων.

Συνεχισθεῖσης μετὰ ταῦτα τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς Βορρᾶν τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἦλθεν εἰς φῶς ἕτερα ἀψὶς ἀνοιγομένη, διὰ δύο

ἀντικρουζουσῶν ἀλλήλας παραστάδων, εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τούτου. Οὕτω ἐπεβεβαιώθη ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς ὑπάρξεως, ἀν-

Εἰκ. 133. Κορινθιακὸν κιονόκρανον.

Εἰκ. 134. Πήλινοι λύχνοι.

Εἰκ. 135. Χαλκᾶ εὐρήματα.

τιστοίχου τῆς νοτίας, βορείου ἀψίδος καθὼς καὶ τὸ ἐν κατόψει σχῆμα τοῦ ναοῦ ὡς τρικόγχου, μετὰ νάρθηκος εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν (βλ. κάτοψιν). Οἱ τοῖχοι τῆς εἰς σχῆμα ὑπερυψωμένου ἡμικυκλίου ἀψίδος, μεγίστου ἄξονος 8.50 καὶ ἀνοίγματος μεταξὺ

τῶν παραστάδων 6.85 μ., εἶναι ἐκτισμένοι εἰς τὸ κάτω μέρος διὰ σειρᾶς ὀγκωδῶν λαξευτῶν πωρολίθων, ἐπὶ τῶν ὁποίων βαίνει κοινή λιθοδομή ἐξ ἀκανονίστων λίθων. Οὐδὲν δυστυχῶς ὑπόλειμμα τοῦ ἐξ ὀλοκλήρου κατεστραμμένου δαπέδου ἀνευρέθη. Ἐνδιαφέρον ὅμως παρουσιάζουν τὰ ὑπολείμματα παχέος ὑδραυλικοῦ κονιάματος καλῶς διατηρουμένου ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ βάθους τῆς ἀψίδος, διὰ τοῦ ὁποίου προσεκολλῶντο ἐπὶ τῆς τοιχοποιίας αἱ ἐπενδύουσαι τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως. Δύο δὲ τεμάχια τοιούτων πλακῶν σώζονται εἰσέτι κατὰ χώραν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος τῆς ἀψίδος. Ἄλλα τεμάχια ποικίλων χρωμάτων προῆλθον ἐξ ὄλων τῶν διαμερισμάτων τοῦ μνημείου. Ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ ὥς ἄνω κονιάματος διατηρουμένων ἀποτυπωμάτων ἐξηκριβώθη ὅτι αἱ πλάκες τῆς κάτω σειρᾶς (ὀρθοστάται) εἶχον πλάτος 0.50 καὶ ὕψος τοῦλάχιστον 0.70 μ. περίπου. Πλὴν τῶν στρωτῆρων καὶ καλυπτῆρων κεράμων τῆς στέγης καὶ τῶν πλίνθων μὲ διαγωνίους χαραγὰς πάντοτε χάριν τῆς καλυτέρας προσφύσεως τοῦ κονιάματος, ἕτερα κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο καὶ τὰ ἀκόλουθα α) τεμάχια μαρμαρίνης πλακὸς τραπέζης προθέσεως μετ' ἀνακεκαμμένου χεῖλους καὶ πλατείας ὁμολόγου παρυφῆς, δύο τεμάχια ἀρραβδῶτων κορμῶν κίονων ὕψ. 0.95 καὶ 0.67 μ., ἰωνικὴ βάσις κίονος καὶ β) χαλκοῦν βυζαντινὸν νόμισμα Μαυρικίου (582 - 602).

Δι' ἄλλης τέλος ἀνασκαφικῆς ἐργασίας, γενομένης ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κεντρικοῦ χώρου, ἀπεκαλύφθη ὁ ἰσοπλατῆς πρὸς τοῦτον νάρθηξ τοῦ ναοῦ, ἐσωτερικῶν διαστ. 11.00×5.60 μ. Τοῦ βορείου καὶ μέρος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος τούτου ἀπεκαλύφθη ἢ ἐσωτερικὴ μόνον παρεία, λόγῳ τῶν ἐπ' αὐτῶν βαινόντων τοίχων νεωτερικῶν οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ δὲν συμπεριελήφθησαν δυστυχῶς εἰς τὴν ἀπαλλοτριώσιν. Ἡ βαθμιαία ἀφαίρεσις τῆς ἐπιχώσεως ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ τριβήλου, δι' οὗ ἐπικοινωνεῖ ὁ νάρθηξ μετὰ τοῦ κεντρικοῦ χώρου τοῦ ναοῦ. Τοῦ τριβήλου διατηροῦνται εἰσέτι κατὰ χώραν αἱ δύο ἰωνικαὶ βάσεις τῶν κίωνων (ὕψ. 0.33 καὶ διαμ. ἄνω 0.72 μ.), ὁ στυλοβάτης τοῦ μεσαίου μετακιονίου καὶ ἡ ὑποθεμελίωσις τῶν ἀκραίων (εἰκ. 136). Ἡ δυτικὴ παραστάς τῆς νοτίας ἀψίδος εὐρέθη ἐξ ὀλοκλήρου κατεστραμμένη. Κατεστραμμένη ὡσαύτως εὐρέθη καὶ ἡ πλακό-

στρωσις τοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος, ἐκ τῆς ὁποίας ὅμως ὀλίγαι πλάκες ἐκ πωρολίθου σώζονται κατὰ χώραν παρὰ τὸ καλῶς διατηρούμενον κατώφλιον τῆς εἰσόδου. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ μονολιθικῆς μαρμαρίνης πλακῶς (διαστ. 2.90×0.65 μ.) μετὰ δύο ὀρθογωνίων ἐγκοπῶν κατὰ τὰ ἄκρα καὶ ἐξ ἐτέρας συνεχομένης πρὸς ταύτην, τῶν αὐτῶν περιέπου διαστάσεων, κειμένης δὲ πρὸς

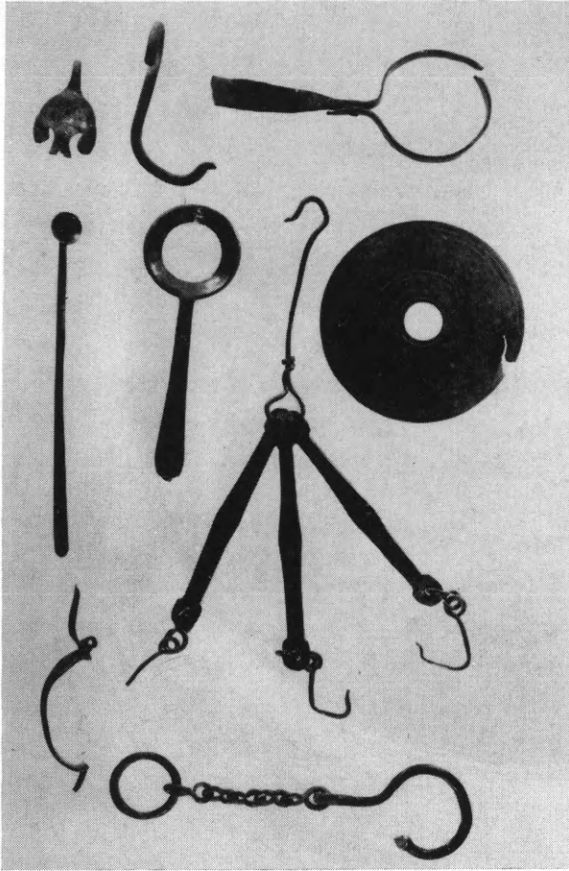

Εἰκ. 136. Τὸ τριβήλον μετὰ τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ εἰς τὸ βάθος.

τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ νάρθηκος. Τὴν προσοχὴν τέλος ἐπέσυρεν ἰωνικὴ βᾶσις κίονος ἀποκειμένη νῦν παρὰ τὴν ἰσομεγέθη νοτίαν βᾶσιν τοῦ τριβήλου, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἀρχικὴ θέσις δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ. Ἐντὸς τοῦ νάρθηκος εὐρέθησαν α) δύο τεμάχια πεταλομόρφου πλακῶς προθέσεως ἢ μαρτύρων μετ' ἀνακεκαμμένον χεῖλους καὶ ὁμολόγου πλατείας παρυφῆς, β) χάλκινα ἀντικείμενα, ὡς τρία ἐλάσματα μετ' ἰσαριθμῶν ἀγκίστρων κάτω καὶ ἑνὸς ἄνω δι' ἐξάρτησιν κανδήλας (βαστάγια), ἄλυσος μετὰ κρίκου καὶ ἀγκίστρου, δίσκος μετ' ὀπῆς εἰς τὸ μέσον καὶ ὁμοκέντρων ἐγχαράκτων διακοσμητικῶν κύκλων, κυκλικὴ στεφάνη μετὰ πλατυνομένης πρὸς τὰ ἄνω λαβῆς, κυλινδρικὸν σκεῦος, ἐφηλῆς (;) κᾶ. (εἰκ. 137 καὶ 135), γ) μικροὶ πήλινοι πίθοι καὶ

δ) χαλκοῦν βυζαντινὸν νόμισμα Κώνσταντος Β' (641 - 668).

Τέλος ἀνεπαρκῶς μόνον ἐξηρευνήθη ὁ πρὸς Δυσμᾶς τοῦ νάρθηκος χώρος καὶ διεπιστώθη α) ὅτι ὁ δυτικὸς τοῖχος τούτου

Εἰκ. 137. Χαλκᾶ ἀντικείμενα.

προχωρεῖ κατὰ 8.20 μ. τοῦλάχιστον, προεκτεινόμενος πρὸς Νότον καὶ β) ὅτι πρὸ τοῦ νάρθηκος καὶ εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον εὑρίσκειται δάπεδον ἐξ ἀκανονίστων πορῖνων πλακῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ εὑρέθησαν τέσσαρα ρωμαϊκὰ νομίσματα. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς ἐργασίας θὰ διαφωτίσῃ ἡμᾶς περὶ τῆς φύσεως τῶν κτισμάτων τούτων.

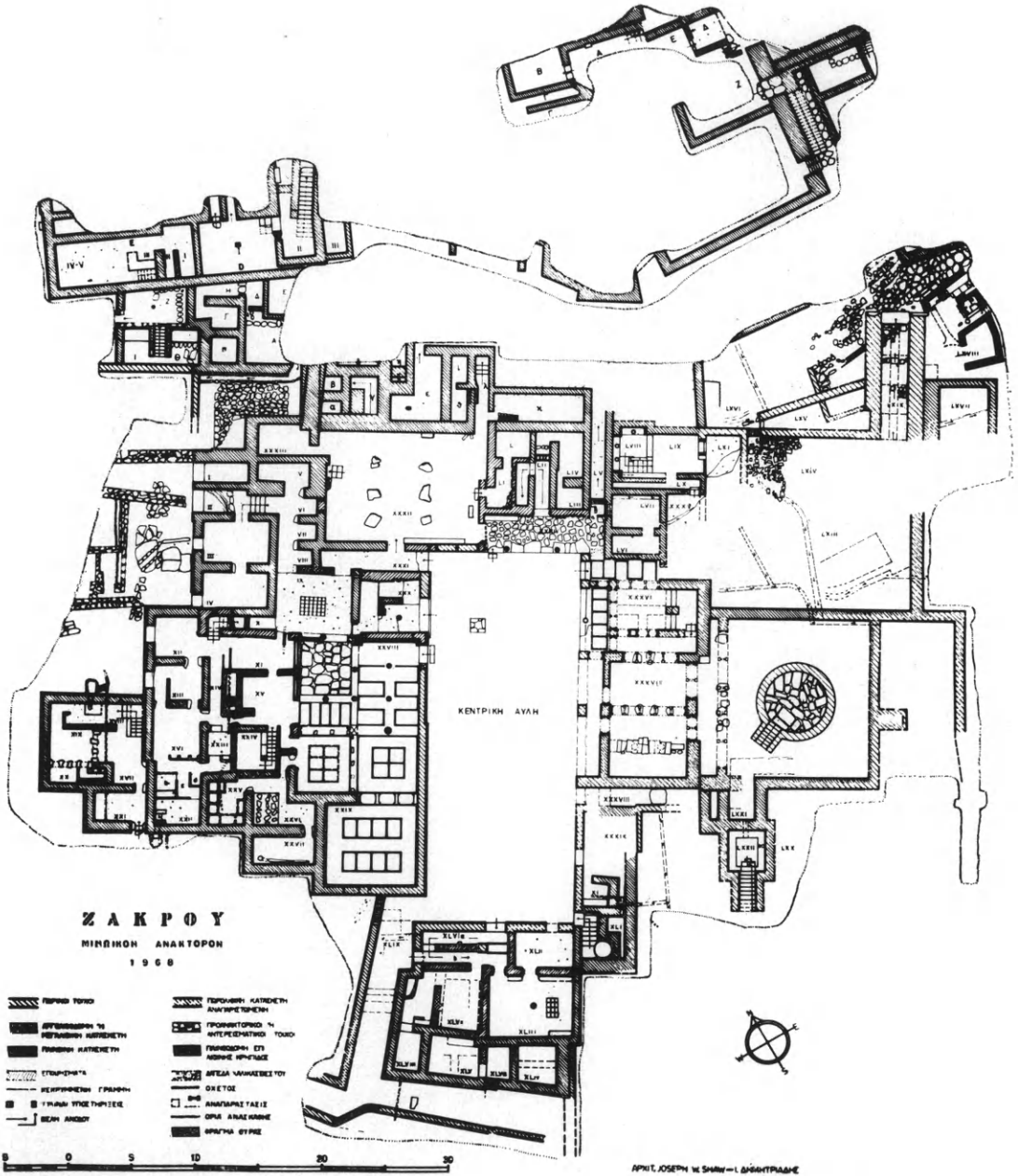
17. ΖΑΚΡΟΣ

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Πλάτωνος συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1968 αἱ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962 διεξαγόμεναι εἰς κάτω Ζάκρον ἀνασκαφαὶ πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ σημαντικοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου. Ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας διεξαγομένην ἀνασκαφὴν ἐπεχορήγησε προφρόνως δι' ἴσου ποσοῦ, διατεθέντος διὰ ταύτης, τὸ ἐκ Νέας Ὑόρκης ζευγὸς φιλοτέχνων Leon καὶ Harriet Pomerance. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον αἱ ἀρχαιολόγοι Ἀναστασία Πλάτωνος καὶ Ἑλένη Ζαγανιάρη, ὁ ἀρχιτέκτων Ἰ. Δημητριάδης καὶ εἰδικοί τεχνῖται καὶ ἐπιστάται εὐγενῶς διατεθέντες ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Στυλ. Ἀλεξίου.

Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα (εἰκ. 138 καὶ 139):

Ἡ κυριωτέρα προσπάθεια κατεβλήθη διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀνακτορικῶν κτισμάτων, τῶν κατ' ἄνδηρα διατεταγμένων εἰς τὴν κλιτὸν τοῦ ΒΑ. λόφου, ὡς ἐπίσης διὰ τὴν εὐρύτεραν ἔρευναν τῆς περιοχῆς τῆς ἀνακαλυφθείσης πέρυσι κυρίας εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου. Δὲν κατέστη ἐξ ἄλλου δυνατὴ ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς νοτίας πτέρυγος, ἐπειδὴ δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι ἡ διαδικασία τῶν ἀπαλλοτριώσεων.

Ἦδη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὀλόκληρον σχεδὸν τὸ σύστημα τῆς ΒΑ. κυρίας πύλης (εἰκ. 140), ἣτις δι' ἐπικλινοῦς βαθμιδωτῆς καθόδου εἰσῆγεν εἰς ἐσωτερικὴν αὐλὴν τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος καὶ διὰ ταύτης εἰς τὰ λοιπὰ διαμερίσματα τῆς ἐν λόγῳ πτέρυγος (εἰκ. 141). Ἀμέσως ἔξω τῆς πύλης εἶχεν ἀφανῆ τμήμα τῆς πλάκοστρώτου ὁδοῦ, ἣτις ἐφαίνετο ὅτι ἔφερε κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ λιμένος πρὸς τὸ ἀνάκτορον. Νῦν ἡ ὁδὸς αὕτη, μὲ πολὺν μεγάλαν πλάκας εἰς ὠρισμένα τμήματα καὶ μὲ κεντρικὴν στρωσὶν πωρολίθων, παρηκολουθήθη εἰς τὴν πρὸς Ἀνατολὰς πορείαν της, μεταξὺ πλευρίζοντος τοιχείου περιβόλου καὶ τῆς προσόψεως, πρὸς Βορρᾶν, κτηρίου μὴ ἀποκαλυφθέντος εἰσέτι. Κατέναντι ἀκριβῶς τῆς πύλης ἀνοίγεται πρὸς τὰ ΒΑ. δί-

Εικ. 138. Γενικόν σχέδιον του ανακτόρου κατά τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς.

οδος πρὸς τὰ ἀνώτερα ἄνθηρα ἀνερχομένη διὰ κλιμακωτῶν ἐπιπέδων (εἰκ. 142 καὶ 143). Ἡ δίοδος αὕτη καὶ ἡ πλακοστρωτος ὁδὸς ἔχουν ρεῖθρον. Αὕτη δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ παρακολουθηθῆῖ περαιτέρω πρὸς τὸ παρὸν λόγῳ τοῦ ὅτι ἐπικάθηται εἰς μέρος ταύτης μινωικὸν μεταγενέστερον οἰκοδόμημα. Ἐκ τῆς γενικῆς διατάξεως τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ γίνεται φανερόν ὅτι

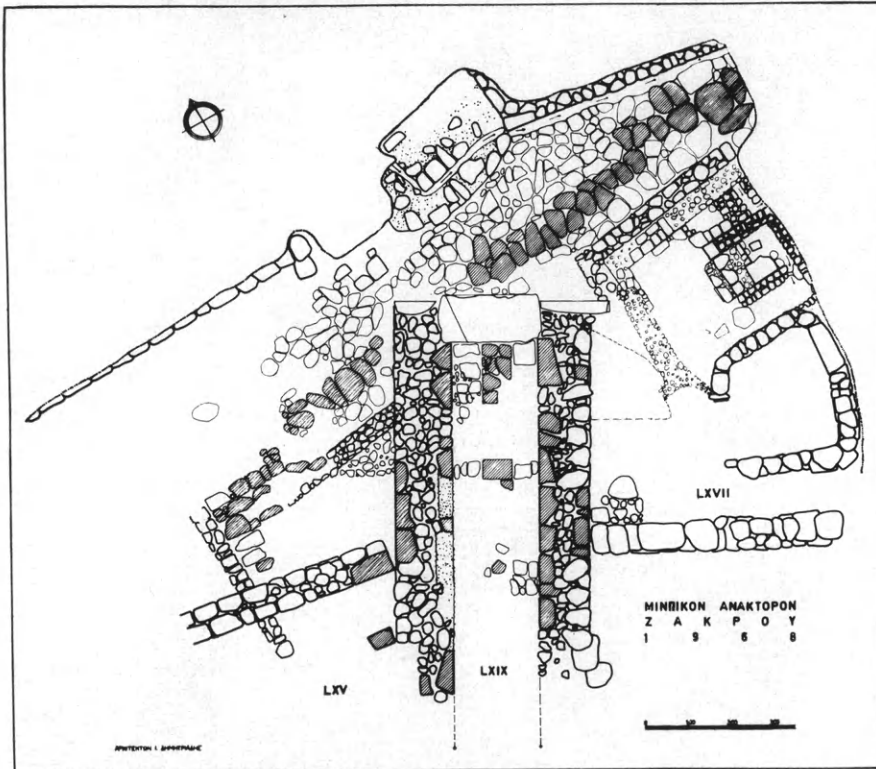

Εἰκ. 139. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἀνακτόρου κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ Β.

αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν παλαιότεραν ἀνακτορικὴν περίοδον καὶ ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων κατεσκευάσθη ἡ πύλη μὲ τὰ ἐπικλινῆ ἐπίπεδα, διασπάσασα μέρος αὐτῆς, ἐνῶ συνεχίζετο περαιτέρω πρὸς τὰ Δυτικά, πλευριζομένη πάντοτε ὑπὸ τοιχείου περιβόλου καὶ ἔχουσα πρὸς Βορρᾶν ἀντρεισματικὸν τοῖχον ἢ τοῖχον κτηρίου μὴ ἀποκαλυφθέντος εἰσέτι.

Εἰς τὸ ἀναφανέν τμήμα τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ καὶ τῆς πρὸς τὰ ΒΑ. διόδου περισυνελέγησαν ὀλίγα, ὅχι πολὺ σημαντικὰ ἀντικείμενα: τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, πινακίς ἀτυχῶς ἀνεπίγραφος, χαλκῆ κυρτουμένη εἰς ἄγκιστρον ἀκίς, κοινὰ τινὰ ἀγγεῖα κλπ. Εἰς τὸν χῶρον LXVIII (εἰκ. 144), ἀμέσως ΝΑ. τῆς διαβάσεως τῆς κυρίας εἰσόδου, ὅστις ἦτο ὑπαιθρος, περιοριζόμενος πρὸς Β. ὑπὸ παροδίου τοιχείου περιβόλου μὲ θρανίον καθ' ὅλον

τὸ μῆκος του ἔσωτερικῶς, ἀπεκαλύφθησαν ἰδιότυπά τινα κατασκευάσματα: ἐν τραπεζοειδῆς κτίσμα εἰς μορφήν μικροῦ περιβόλου μὲ εἴσοδον ἀπὸ ΒΔ., ἴσως χρησιμεῦσαν δι' οἰκιακὴν τινα χρῆσιν, παρ' αὐτὸ μικρὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ καλυπτηρίουσ πλάκας δαπέδου ἐκ πωρολίθου, ὑπὸ τὰς ὁποίας πλακόστρωτος βό-

Εἰκ. 140. Σχέδιον τῆς ΒΑ. κυρίας πύλης τοῦ ἀνακτόρου, τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ περὶ ταύτας χώρου.

θρος, μὲ εἴσοδον βαθμιδωτῆν, ἐπίσης ἀπὸ ΒΔ., ἴσως χρησιμεῦσαν ὡς ἀποχωρητήριον, ὀρθογώνιος πρόχειρος ἀποθέτης κοινῶν σκευῶν, μάλιστα ἀώτων κωνικῶν κυπέλλων, κατὰ τὴν γωνίαν ὀπισθεν τῆς μιᾶς τῶν παραστάδων τῆς κυρίας εἰσόδου, τέλος κατὰ τὴν δυτικὴν γωνίαν εἶδος ἐστίας μὲ τεμάχια μεγάλων σκευῶν εἰς τὴν θέσιν των. Τὸ τελευταῖον δάπεδον τοῦ χώρου διεμορφοῦτο κατὰ τὸ ὕψος τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ παρατοιχίου θρανίου, βαθύτερον ὁμως ἀνεκαλύφθη ἄλλο δάπεδον, ἐν μέρει πλακόστρωτον καὶ ἐν μέρει καλυπτόμενον ὑπὸ πηλι-

Είκ. 141. Γενική άποψις τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ ἀνακτόρου
κατά τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς.

Είκ. 142. Γενική άποψις τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ ΒΔ. συγκροτήματος
καὶ τοῦ συγκροτήματος τῶν κτηρίων D - E ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου
κατά τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ ΝΔ.

Εικ. 143. Γενική ἄποψις ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς τὸν τομέα τῶν διαμερισμάτων ἄνω τοῦ μαγειρείου καὶ πρὸς τὸ ἐκτεταμένον ΒΑ. συγκρότημα ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς.

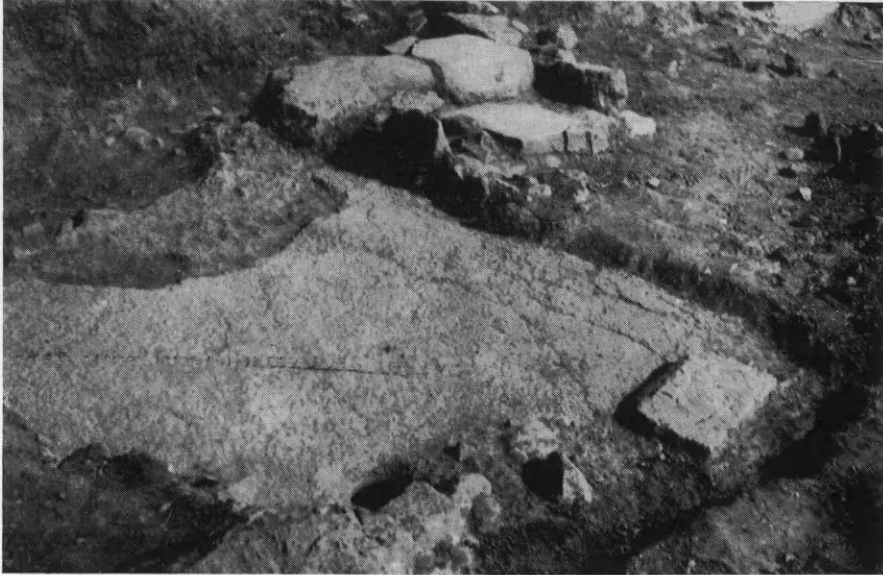
Εικ. 144. Ὁ παρά τὴν κυρίαν πύλην χώρος LXVIII τοῦ ἀνακτόρου ἀπὸ Βορρᾶ.

τοῦ πηλοχρώματος, ἀνῆκον, ὡς ἀπεδείχθη ἀπὸ τὴν κεραμεικὴν ἐπιχώσεως καὶ δαπέδου, εἰς τὸ τέλος τῶν προανακτορικῶν ἢ τὴν ἀρχὴν τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων. Χαρακτηριστικὰ τμήματα ἀγγείων τῶν χρόνων τούτων περισυνελέγησαν. Τοιχίον συνέδεσε τὴν παραστάδα τῆς κυρίας πύλης μὲ τὴν εἴσοδον τοῦ τραπεζοειδοῦς περιβόλου. Ποικίλα κονιάματα, μονόχρωμα ἢ μὲ ἀπλᾶς διακοσμήσεις, περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ κατωτέρου στρώματος, μετὰ τούτων καὶ ἐπιχρίσματα βαθυμειδωτοῦ βωμίσκου μὲ κυματοειδῆ διακόσμησιν δι' ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος. Τὰ λοιπὰ ἐντὸς τοῦ χώρου περισυλλεγέντα ἀντικείμενα ἦσαν μικρᾶς σημασίας: πολυάριθμα κύπελλα καὶ ἄλλα σκεύη κοινοῦ τύπου, ὀλίγα τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, μικρὰ τρίπλευρα ρινίσματα στεατίτου, ὅμοια πρὸς πλεῖστα ἄλλα ἀνακαλυφθέντα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνακτόρου, ὕφαντικά τινα πηλίνα βάρη τοῦ παραλληλεπιπέδου ἢ κυβικοῦ τύπου, λεπίδες ὀψιανοῦ κᾶ. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὸν χώρον τοῦτον περισυνελέγησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν μικρὰ τεμάχια τῆς σπογγώδους χυτῆς μάζης, ἣτις ὑπετέθη ὅτι εἶχεν ἠφαιστειακὴν προέλευσιν. Ὅλίγα τεμάχια κισήρεως περισυνελέγησαν ἐπίσης. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνωτέρω χώρου, ὅπως καὶ τῆς ὁδοῦ, ὑπῆρξε δυσχερὴς καὶ ἐπίπονος λόγῳ τῆς ὑπάρξεως μεταγενεστέρων ἀντερειαματικῶν τοίχων καὶ βαθείας ἐπιχώσεως.

Ἡ ἀνακάλυψις τῆς εἰσόδου καὶ τῆς πρὸς ταύτην φερούσης πλακοστρώτου ὁδοῦ κατέστησε πολὺ πιθανόν, ὅτι τὰ ἀμέσως πρὸς Β. ἐκτεινόμενα ἐπὶ τῆς κλιτύος κτήρια, τῶν ὁποίων λείψανα διεκρίνοντο καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, δὲν θὰ ἔδει νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ κύριον κτήριο τοῦ ἀνακτόρου, ἀλλὰ λόγῳ τῆς δεσποζούσης θέσεως καὶ τῆς ἀμέσου πρὸς τοῦτο συνδέσεως θὰ ἔδει μᾶλλον νὰ εἶχον χαρακτηριστὰ ἀνακτορικῶν ἐξαρτημάτων. Τοῦτο κατέστη πολὺ πιθανώτερον μετὰ τὴν διενεργηθεῖσαν ἔρευναν. Τὸ κύριον τούτων ἐξετείνεται εἰς διαδοχικὰ ἄνθηρα τῆς ἠπίως ἀνερχομένης κλιτύος, ἐκτεινόμενον ἐπὶ ἐκτεταμένου χώρου τοῦλάχιστον 500 τ. μ. καὶ ἔχον ἰσχυρὰς προσόψεις πρὸς Νότον καὶ πρὸς Ἀνατολὰς, ὥστε νὰ χαρακτηρισθῇ ἐκ τούτου «ἰσχυρὸν κτήριο». Εὗρισκετο ἀμέσως πρὸς Νότον τῆς ὑπὸ τοῦ Hogarth ἀνασκαφείσης οἰκίας Η, μὲ τὸν νότιον τοίχον τῆς ὁποίας ἐφήπτετο ὁ βόρειος τούτου, ἀλλὰ δὲν

ἀποκλείεται τὰ δύο συγκροτήματα νὰ συνείχοντο δυτικώτερον, ἀφοῦ ἐν τῶν δωματίων, τὸ Β, φαίνεται ὅτι προχωρεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν ἀνεκαλύφθη ἡ κυρία εἴσοδος καὶ πέραν ταύτης, πρὸς τὰ Δυτικά, ἡ πρόσοψις γίνεται ἀκανονίστως θλαστή, ὀκδομημένη κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον. Εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἀνατολικὴν πρόσοψιν ἀνεκαλύφθησαν δύο εἴσοδοι, μία παρέχουσα εἴσοδον διὰ πενταβάθμου κλιμακίδος εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ κάτω ἐπιπέδου, ἄλλη προσιτὴ διὰ μακρᾶς κλίμακος, τῆς ὁποίας ἀνεκαλύφθη ἡ μακρὰ πλευρίζουσα τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως κρηπὶς καὶ τινες διατεταραγμένοι βαθμίδες, παρέχουσα αὐτὴ εἴσοδον εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου. Ἀμφότεραι αἱ εἴσοδοι ἀνευρέθησαν τετοιχισμέναι, ἀσφαλῶς ἀχρηστευθεῖσαι κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν. Δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἀνασκαφὴ ὀλοκλήρου τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου, διότι πολὺς χρόνος ἀπληθήθη διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν προσόψεων ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς καλύπτοντας λιθοσωροὺς καὶ τοὺς ἀντερεισματικούς μεταγενεστέρους τοίχους. Μία τρίτη βαθμιδωτὴ θύρα συνέδεε τὸν χώρον τοῦ κυρίου κτηρίου μὲ διαμερίσματα ἢ αὐλήν, ἐκτεινομένην ἐπὶ ἰσοπέδου πρὸς Ἀνατολὰς, ἀντιστηριζομένου πρὸς Νότον δι' ἰσχυροῦ διπλοῦ ἀντερεισματικοῦ τοίχου. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χώρου τοῦ κυρίου κτηρίου παρηκολογήθη ἀμέσως μετὰ τὴν δευτέραν ἀνατολικὴν θύραν γωνιακὸς καμπτόμενος τοῖχος, ἀποτελῶν τὰ πρὸς Ν. καὶ Δ. ὄρια τοῦ εὐρυχώρου δωματίου Ζ. Μία σειρὰ δωματίων ἀπεκαλύφθη πρὸς τὸ βορειότερον τμῆμα τοῦ συγκροτήματος, τὰ Α, Β, Γ, Δ καὶ Ε, ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον τὸ ἀκραῖον πρὸς Ἀνατολὰς Δ ἠρευνήθη πλήρως (εἰκ. 145). Ἔχει δάπεδον ἐκ χαλικασβέστου καὶ ὑπ' αὐτὸ ἀνεφάνη συλλεκτὴρ εἰς μορφήν εὐμεγέθους σταμνοειδοῦς ἢ πιθοειδοῦς σκεύους. Πρὸς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου Α ἀνεκαλύφθη κλιμακὶς ὀλίγων βαθμίδων, ἄγνωστον εἰσέτι ποῖον σκοπὸν ἐξυπηρετήσασα. Εἰς τὸ δωματίον Β ἀνεκαλύφθησαν μερικὰ σκεύη, εὐμεγέθους ἀμφορεὺς καὶ προχοῖδιά τινα, ἀλλ' εἰσέτι δὲν ἀνεσκάφη τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἡ πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ κτηρίου Η συνέχειά του. Τοῦ ἀμέσως πρὸς Νότον δωματίου Γ ἀπεκαλύφθη μία στενομήκης μικρὰ ἀποθήκη πλήρης πηλίνων σκευῶν μέσου καὶ μικροῦ μεγέθους, ἀνευρεθέντων πάντων σχεδὸν ἀδιαταράκτων εἰς

τήν θέσιν των (εἰκ. 146 καὶ 147). Περισυνελέγη μία δωδεκάς: εἷς μέγας ἀμφορεὺς, εἷς τετράωτος ἀμφορίσκος, εἷς τετράωτος πιθίσκος, δύο σταμνοειδῆ σκεύη, μία χύτρα, δύο σκυφωτὰ ἀγγεῖα, μία πυξίς καὶ τὰ λοιπὰ κύαθοι καὶ προχοίδια· ἐπίσης ἐκεῖ περισυνελέγησαν ὑφαντικὰ δισκοειδῆ βάρη καὶ μικρὸς χαλκοῦς ὀπεύς. Ἀμέσως ἔξω τῆς ἀποθήκης ταύτης,

Εἰκ. 145. Τὸ δωμάτιον Δ τοῦ ἐκτεταμένου ΒΑ. συγκροτήματος με δάπεδον ἐκ χαλικοσβέστου καὶ συλλεκτῆρα ὑπ' αὐτὸ ἀπὸ Βορρᾶ.

εἰς τὸ δωμάτιον Β, ἀνεκαλύφθη ἀνάστροφος μέγας πίθος με τροχαλιόσχημον λαιμόν, λαβὰς ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ διακόσμησιν λοξῶν ἐμπιέστων ταινιῶν μιμουμένων σχοινία (εἰκ. 148). Τὸ κάτω μέρος τοῦ πίθου ἀπεκόπη κατὰ τὴν καλλιέργειαν. Παρ' αὐτὸν περισυνελέγησαν ἄλλα ἀγγεῖα, τετράωτος σταμνίσκη, στάμνος με περιχελίωμα, εὐρύστομον σφαιρικὸν ἀγγεῖον καὶ εὐρεῖα μόνωτος κύαθος, ὡς ἐπίσης τμῆμα λιθίνης λεκάνης με γλωσσοειδῆ λαβήν. Ἄλλα σκεύη τοῦ κτηρίου ἀνευρέθησαν εἰς τὴν νοτίαν εἴσοδον, ἀμέσως ἄνω τοῦ πλακοστρώτου της, ἀγγεῖον με τροχαλιόσχημον λαιμόν καὶ λεπτὴν σχοινίνην διακόσμησιν, πύραυνον ἢ καρποδόχη με σταυρικὸν διαχώρισμα, ὅμοιον πρὸς τόσα ἄλλα ἀνακαλυφθέντα εἰς διάφορα διαμερίσματα τοῦ ἀνακτόρου,

Εικ. 146. Ὁ ἀποθέτης τοῦ δωματίου Γ μετὰ τὰ ἀποθηκευμένα ἀγγεῖα εἰς τὸ ἐκτεταμένον ΒΑ. συγκρότημα ἀπὸ Δυσμῶν.

Εικ. 147. Μέρος τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀποθέτου τῶν ἀγγείων τοῦ δωματίου Γ εἰς τὸ ἐκτεταμένον ΒΑ. συγκρότημα ἀπὸ Δυσμῶν.

ἤθμος σκεύους καὶ πολλὰ τεμάχια ἀγγείων μὲ χαρακτηριστικὴν ΥΜ ΙΒ διακόσμησιν. Ὑψηλότερον εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς εἰσόδου ἀνευρέθησαν βαθεῖα κοτύλη καὶ σωληνωτὸν σκεῦος μὲ λαβὴν, ἀλλ' ἄνευ πυθμένος, τμήμα ἐπιπέδου καλύμματος πίθου καὶ ὑφαντικὸν βάρος κυβόσχημον μὲ χαράγματα ζατρικίου, γραμμιδίων περὶ γραμμὴν καὶ κοχλιοειδοῦς ἀντικειμένου. Ἔσω τοῦ νο-

Εἰκ. 148. Τμήμα ἀνεστραμμένου πίθου καὶ ὄμας ἀγγείων τοῦ δωματίου Α παρὰ τὸν ἀποθέτην τῶν ἀγγείων τοῦ δωματίου Γ ἀπὸ ΒΑ.

τίου τοίχου ἀνευρέθη γωνία πηλίνου κιβωτίου. Τμήματα πίθου μὲ σχοινίνην διακόσμησιν ἤλθον εἰς φῶς μεταξὺ τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης θύρας κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ κτηρίου, τεμάχια ἄλλου, ὡς καὶ τμήματα μεγάλης χύτρας παρὰ τὴν κλιμακίδα καθόδου τῆς τελευταίας. Παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ κτηρίου περισυνελέγη εἰς τὴν ἐπίχωσιν ὄραϊον μικρὸν πῶμα ἐκ πολυχρώμου κροκαλοπαγοῦς λίθου, κατὰ δὲ τὴν ἀπόφραξιν τῆς πρώτης ἀνατολικῆς θύρας πήλινον δισκοειδὲς σφονδύλιον, διακοσμούμενον μὲ λακκίδια. Ἐκ τῶν λοιπῶν μικρῶν εὗρημάτων τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τοῦ «ἰσχυροῦ κτηρίου» δύναται τις νὰ μνημονεύσῃ ἀριθμὸν ὑφαντικῶν βαρῶν τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου, πολλὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, λεπίδας ὀψιανοῦ καὶ τεμά-

για κισήρεως. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εὐρημάτων βεβαιοῦται ὡς χρονολογία χρήσεως τοῦ κτηρίου ἢ ΥΜ ΙΒ, ἢ τελευταία νεοανακτορική περίοδος, ἣτις εἶναι καὶ ἡ κυρία περίοδος ἀκμῆς τοῦ ἀνακτόρου.

Ἄμέσως ἔξω τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως τοῦ κτηρίου τούτου καὶ τοῦ ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, τοῦ συγκρατοῦντος τὸ ἐπ' Ἀνατολὰς ἀνδρῶν, εἰς τὴν σχηματιζομένην ὀρθὴν γωνίαν, ἀνεφάνη ἄλλο κτήριο ἐκ δύο δωματίων καὶ διαδρόμου, καταλήγοντος, ὡς φαίνεται, εἰς κλιμακίδα ἀνόδου πρὸς τὸ ὑπερκείμενον ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἠρευνήθη μόνον τὸ ἐσώτερον πρὸς τὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον δωματίον, ὅπερ ἀνευρέθη πλήρες ἐκ παχέος στρώματος θραυσμάτων ἀγγείων χαρακτηριστικῶν τῆς ΥΜ ΙΑ περιόδου. Δὲν ἀπετέλουν στρῶμα ἀγγείων δαπέδου, ἀλλ' ἴσως ἐρρίφθησαν ἐκεῖ ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου ἀνδρήρου. Χαρακτηριστικὰ σχήματα ἦσαν τὰ τῶν ἀμφορέων μὲ τὸ ἐλλειπτικὸν στόμιον, πρόχων μὲ φακοειδῆ κοιλίαν, βαθέων κυπέλλων, λοπαδίων, πυραύλων τριποδικῶν μὲ ὑψηλοὺς πόδας, λύχνων μονομύξων μὲ αὐλακωτὸν περιχέλωμα κᾶ. Χαρακτηριστικὰ ὅμως ἦσαν καὶ τὰ εἰς τὸν χῶρον περισυλλεγέντα κυβικὰ καὶ παραλληλεπίπεδα ὑφαντικὰ βάρη. Μετὰ τῶν τεμαχίων τούτων περισυνελέγησαν καὶ τμήματα πηλίνων ἀγωγῶν διατομῆς ἀνεστραμμένου Π, δισκοειδῆ λίθινον πῶμα καὶ ἄλλα μικρὰ τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, ἀξιόλογον μυκητοειδῆ μῆλον ἐξ ὕλης ὀστρέου πιθανῶς ἐγχειριδίου, τμήμα δισκίου ἐξ ὀστρέου μὲ τρία τμήματα κᾶ. Κάτω τοῦ στρώματος τῶν θραυσμάτων ἀγγείων ἀνεφάνη στρῶμα χόματος, ἀλλ' ἢ ἀνασκαφῆ δὲν ἐπροχώρησεν εἰς βάθος. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου πλευρίζει τὸν ἰσχυρὸν ἀντερεισματικὸν τοῦ ὑπερκειμένου ἀνδρήρου, ὃ δὲ δυτικὸς ἀφήνει μικρὰν πλακόστρωτον λωρίδα πρὸς τὴν μακρὰν κρηπίδα τῆς ἀνερχομένης εἰς τὸ ἰσχυρὸν κτήριο κλίμακος. Ἴσως αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς ρεῖθρον διὰ τὴν περισυλλογὴν τῶν κατερχομένων ὀμβρίων ὑδάτων, τὰ ὁποῖα περαιτέρω διεβιβάζοντο διὰ βαθέος ὀχετοῦ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ δωματίου Α. Ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ πρὸς τὴν βορειοανατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν εἶχε κατασκευασθῆ, ἄγνωστον διὰ ποίαν χρῆσιν, ὀρθογώνιον περιτείχισμα, ἄνευ βαθείας θεμελιώσεως. Τὸ κτήριο ἐπαθε ζημίας κατὰ τὴν κατάρρευσιν τμήματος τοῦ ὑπερ-

κειμένου άντερειατικοῦ τοίχου. Ἴσως ἐκτείνεται περαιτέρω πρὸς Νότον καὶ πρὸς Ἀνατολάς. Τὸ παρὰ τὴν κάθοδον πρὸς τὴν βασιλικὴν ὁδὸν ἐπικαθήμενον γωνιακὸν κτήριο συνεδέθη πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν νοτίαν γωνίαν τοῦ ἰσχυροῦ κτηρίου διὰ τοίχου. Δὲν κατέστη σαφὲς πῶς κατέληγε τὸ ἀποκαλυφθὲν ἐκτεταμένον κτήριο πρὸς Δυσμᾶς. Οἱ ἀναφανέντες βαθέως κατὰ τὸ νότιον κράσπεδον τοῖχοι μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν παλαιοανακτορικὴν περίοδον, ἀλλ' εἶναι δυνατόν εἰς τὸ ὑπερκείμενον παχὺ στρώμα νὰ ὑπάρχουν λείψανα νεοανακτορικῶν κτηρίων.

Εἰς τὸ χαμηλότερον ἐπίπεδον τῆς κλιτύος τοῦ λόφου, τὸ ἀμέσως ὑπερκείμενον τῆς περιοχῆς τοῦ μαγειρείου καὶ τῶν πλινθίνων δωματίων τοῦ ἀνακτόρου—τῶν δωματίων XXXII καὶ L - LIV—, ἀπεκαλύφθη εἰς τομεὺς μὲ ποικίλα μεγάλα ἢ μικρὰ διαμερίσματα, ὅστις θὰ ἔδει νὰ ἀποτελῇ μέρος τοῦ ἀνακτόρου, ἀφοῦ συνδέεται μετὰ τούτου ἀμέσως διὰ τῆς ἀνερχομένης μὲ βαθμιδωτὰ ἐπίπεδα ἀνόδου λ. Ὅμως ἡ ἀποκαλυφθεῖσα κεραμεικὴ εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἐν μέρει ἀνήκει εἰς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν παλαιότεραν νεοανακτορικὴν φάσιν, τὴν MM III B - YM IA, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ὁ συνεχόμενος πέρυσιν ἀνασκαφεῖς ΒΔ. τομεύς, ὁ ὑπερκείμενος τῆς ΒΔ. πλακοστρώτου μικρᾶς αὐλῆς. Πολλοὶ ἐνδείξεις πείθουν πράγματι, ὅτι τὰ κτήρια κατεσκευάσθησαν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν παλαιοανακτορικὴν περίοδον, ἐπεκτεινόμενα, σχεδὸν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, εἰς τὸν χῶρον τὸν ὁποῖον κατόπιν κατέλαβον τὰ διαμερίσματα τοῦ μαγειρείου, κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὁποίων ἐν μέρει ἀπεκόπησαν. Ἐγένετο τότε νέα ἀναπροσαρμογὴ τοῦ χώρου καὶ εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀνήκουν οἱ ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων τοῖχοι τοῦ τομέως, ἐφ' ὠρισμένων λίθων τῶν ὁποίων ὑπάρχουν καὶ χαρακτὰ σύμβολα, ὡς ὁ διπλοῦς πέλεκυς καὶ ὁ ὀβελός. Ἄν ἡ περιοχὴ αὕτη ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν δὲν βεβαιοῦται, διότι τὰ ἀνώτερα στρώματα, ὡς ἄλλως καὶ τὰ τοῦ ΒΔ. τομέως, ἀπεκόπησαν. Φαίνεται ὅμως τοῦτο ὄχι ἀπίθανον, ἀφοῦ κατὰ τὴν τελικὴν ταύτην φάσιν συνεπληρώθησαν διὰ πελεκητῶν πωρολίθων οἱ τοῖχοι ἀντιστηρίξεως. Τὰ διαμερίσματα διετάχθησαν εἰς δύο διαδοχικὰ ἐπίπεδα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπεκαλύφθησαν μόνον τὰ

τοῦ χαμηλοτέρου, τοῦ πρὸς τὰ δωμάτια τοῦ μαγειρείου. Τὰ δύο δυτικώτερα, α καὶ β, εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ ἦσαν ἀπλᾶ θεμέλια διαμερίσματα. Τὸ γ, ὡς γωνιακῶς κάμπτεται μὲ ἀνερχόμενον ἐντὸς αὐτοῦ τὸν βράχον, ἦτο ἀναμφιβόλως κλωβὸς κλίμακος. Τὸ ἀμέσως ἐπόμενον, εὐρυχωρότερον αὐτό, ἐπεξετείνετο εἰς ἔσοχὴν μὲ στηρίζοντα πεσσὸν κατὰ τὸ μέσον· ἦτο προσιτὸν διὰ θύρας κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν. Τὰ δύο ἀκόλουθα μικρὰ δωμάτια θ καὶ ι συνεδέοντο διὰ θύρας, ἧτις εἶχε φραχθῆ, ἀλλὰ δὲν εἶναι σαφὲς πόθεν ἦσαν προσπελάσιμα. Ἐντὸς τοῦ δευτέρου εἶχε πέσει πολὺ μεγάλος πελεκητὸς πωρόλιθος. Ἐπὶ τοῦ ΝΑ. τοίχου του ἐστηρίζοντο διαχωρίσματα σχηματίζοντα στενοὺς ἀποθέτας, ἴσως ἀνήκοντας εἰς τὸν ἄνω ὄροφον. Τὸ ἐπόμενον στενὸν διαμέρισμα, τὸ λ, ἀπετέλει συνέχειαν τῆς ἐκ τοῦ μαγειρείου διόδου. Ὁ βράχος ἀνέρχεται βαθμηδὸν καὶ σχηματίζονται ἐντὸς αὐτοῦ βαθμιδωτὰ ἐπίπεδα. Ἐπὶ δεξιὰ, ἀμέσως μετὰ τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὸ μαγειρεῖον, ἦτο προσιτὴ εὐρύχωρος αἴθουσα, ἡ κ, σῶζουσα εἰς ἓν σημεῖον στρωσιν πλινθίων τοῦ δαπέδου. Εἶναι ἄδηλον εἰς τί ἐχρησιμοποιήθη τὸ διαμέρισμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐπεκοινώνει, φαίνεται, δι' ἀνοίγματος μὲ τὰ πρὸς τὰ ΒΑ. δωμάτια, τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, ἔνθα ὁ βράχος ἐπιπολάζει, ὡς ἐπίσης μὲ τὴν δευτέραν ἐπικλινῆ διόδον, τὴν LV, τὴν συνδέουσαν πρὸς τὴν μικρὰν στοᾶν τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου. Ἄτυχῶς τὰ εἰς τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον διαμερίσματα ταῦτα ἔπαθον ἰσχυρῶς κατὰ τὰς καλλιεργητικὰς ἐργασίας. Τὸ ὅλον σύστημα χρήζει εὐρυτέρας ἐξερευνήσεως.

Ὡς ἐλέχθη, ἡ κεραμεικὴ τῶν βαθυτέρων δωματίων ἦτο παλαιοανακτορικὴ, ὡς κυπέλλων μὲ κρεμαμένας ἐκ τῶν χειλέων κυρτὰς ταινίας διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ καὶ ὑψηλὰ κυπελλίδια τύπου Tumbler μὲ ἐναλλασσομένην πολύχρωμον διακόσμησην. Πολὺ ὀλίγη ἦτο ἡ κεραμεικὴ τῆς παλαιότερας νεοανακτορικῆς περιόδου καὶ ἐν τμῆμα πίθου ἐφαίνετο ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν τελευταίαν νεοανακτορικὴν φάσιν. Τὰ λοιπὰ εὐρήματα ἦσαν ὀλίγα καὶ ὄχι πολὺ σημαντικά: τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, ἐπιπεδόκυρτον σφονδύλιον, πολλαὶ λεπίδες καὶ μικροὶ πυρῆνες ὀψιανοῦ, τρίπλευρα πρισματικὰ καὶ ἀτρακτοειδῆ ρινίσματα στεατίτου, ὑφαντικὰ τινα βάρη τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς καὶ τοῦ

κυβικοῦ τύπου, ὀστίνον λεπτὸν ἐργαλεῖον, ψῆφος ἀτρακτοειδῆς σαοδίου κᾶ.

Τοῦ ἀμέσως συνεχομένου βορειοδυτικοῦ τομέως εἶχε γίνει ἐξερεύνησις κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἀλλ' αὕτη ἐχρειάζετο συμπλήρωσιν καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ διαλευκανθοῦν ὠρισμένα σημεῖα. Εἶχεν ἤδη βεβαιωθῆ ὅτι οὗτος ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν παλαιότεραν νεοανακτορικὴν περίοδον, MM III B - YM IA, ὡς ἀπέδειξεν ἡ ἐπὶ τόπου ἀνευρεθεῖσα ἄφθονος κεραμεικὴ. Τὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τῶν δωματίων A καὶ B εἶχον ἀποδώσει τεμάχια παλαιοανακτορικῆς κεραμεικῆς ἢ τῆς ἀρχῆς τῆς νεοανακτορικῆς, MM III A. Συνεπληρώθη νῦν ἡ περισυλλογὴ τῶν τεμαχίων ἀγγείων τῶν δύο στρωμάτων τοῦ δωματίου B, διαχωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων διὰ στρώματος λίθων. Ἀμφότερα ἀνάγονται εἰς τὰς πρώτας φάσεις τῆς νεοανακτορικῆς περιόδου, ἀλλ' ὑπάρχει διαφορὰ μεταξύ των καὶ ὡς πρὸς τὰ σχήματα καὶ ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν. Χαρακτηριστικοὶ ἦσαν οἱ τύποι τῶν κυπέλλων, λοπαδίων μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, τῶν κυαθίων μὲ τὰ κυρτούμενα μὲ δακτυλίους τοῦ τροχοῦ τοιχώματα, τῶν χυτρῶν μὲ τοὺς πλακοειδεῖς πόδας κᾶ. Διακοσμήσεις ἐρπυζόντων βλαστῶν μὲ τεχνικὴν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ καὶ σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ συνδεομένων σπειροειδῶν, στολιδωτῶν, καθέτων συστημάτων γραμμῶν ἦσαν συχναί. Τμήματα λεκανῶν καὶ σκεύους εὐρέως κυλινδρικοῦ περισυνελέγησαν ἐπίσης, ὡς καὶ τμήμα λιθίνου φωλεοσχήμου. Ἀλλὰ δὲν ἀνεκαλύφθη στρῶμα ἀγγείων δαπέδου, ὡς ἠλπίζετο.

Τοῦ δωματίου Z ἀνευρέθη ὁ δυτικὸς τοῖχος καὶ ἡ πρὸς τὰ ΒΔ. φέρουσα εἴσοδος καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ κατώφλιον τῆς κυρίας εἰσόδου ἦτο κατὰ τὸ μέσον. Εἰς ταύτην κατέληγεν ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀνακαλυφθεῖσα κλιμακίς, τῆς ὁποίας ὅμως νῦν ἐκαθαρίσθησαν ἅπασαι αἱ σωζόμεναι βαθμίδες, δέκα συνολικῶς, τῶν ὁποίων αἱ δύο ἀνώτεραι καθίζησαν, τῆς δὲ κατωτάτης μόνον τὸ ὑπόστρωμα διετηρήθη· τὴν κλιμακίδα ἀντεστήριζον τοιχία ἀντὶ θωρακίων, μὲ ἀνοίγματα κατὰ τὴν βάσιν τῆς κλίμακος, φέροντα ἐκατέρωθεν πρὸς τοὺς πλευρικοὺς χώρους Θ καὶ I. Οὗτοι κατὰ τὸ βάθος, πρὸς τὰ ΝΑ., εἶχον ὑψηλὰ πόδια, τῶν ὁποίων μόνον τὸ ἐπὶ δεξιὰ εἶχεν ἀνακαλυφθῆ κατὰ τὴν προηγούμενην

περίοδον. Τὸ ὄλον σύστημα τῆς προσβάσεως ἐκλείσθη κατὰ τὴν τελευταίαν νεοανακτορικὴν φάσιν διὰ τοίχου ἐκ πελεκητῶν λίθων ἐπὶ κρηπίδος καὶ ὁ ὄλος χῶρος ἐπεχώσθη. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς κλιμακίδος περισυνελέγησαν λίθος τριβείου μετὰ τοῦ τριπτῆρος, ἀμφίκυρτον δισκοειδὲς βᾶρος, μικρὰ πρόχους, κύπελλον καὶ τεμάχια κισήρεως. Ἐκ τοῦ χώρου I περισυνελέγησαν ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ὑψηλοῦ ποδίου τμήμα πρόχου ἢ ἀμφορέως καὶ κωνική γάστρα, ὡς ἐπίσης κολουροπυραμιδικὴ πηλίνη στάθμη. Εἰς τὸ πρὸ τοῦ ποδίου δάπεδον ἐκ πηλοχώματος περισυνελέγησαν ἱκανὰ πήλινα σκεύη, μάλιστα πρόχοι, κύπελλα καὶ κύαθοι, τμήματα λεκανίδος, δισκοειδὲς πῶμα μὲ τοξοειδῆ ἄνω λαβήν, ὕφαντικὰ πήλινα βάρη καὶ στάθμαι, λίθινος τριπτῆρ κλπ. Μικρὰ κεφαλὴ ἀνθρωπίνου πηλίνου εἰδωλίου χαρακτηρίζεται ἀπὸ μικρὰ ἐξάρματα δίκην κεράτων. Εἰς χαμηλότερον στρώμα, ὄχι σαφῶς διαχωριζόμενον, ἀνευρέθησαν τμήματα ἀγγείων χαρακτηριστικῶν τῆς τελευταίας προανακτορικῆς περιόδου ΠΜ III - ΜΜ IA. Εἰς τὸν χῶρον Θ διατηρεῖτο πλακόστρωτον ἐκ μεγάλων πλακῶν, συμπληρούμενον μὲ ἀσβεστοπηλόχωμα. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ χώρου καὶ κατὰ τὸ δάπεδον περισυνελέγησαν ἐνδιαφέροντα σκεύη τῆς ΜΜ IIIB - ΥΜ IA περιόδου: τρεῖς τοῦλάχιστον ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, στάμνος μὲ τοξοειδεῖς λαβᾶς, κομψὸς ἀμφορίσκος μὲ διακόσμησιν συνδεομένων ἐλίγων, λοπάδιον μὲ περιχέλωμα, κύαθοι καὶ κοινὰ κύπελλα, δισκοειδὲς ὕφαντικὸν βᾶρος (εἰκ. 149 καὶ 150).

Τὸ πέρυσιν ἀνακαλυφθὲν εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς τὰ ΒΑ. ἄνδηρον τοῦ λόφου ἰσχυρὸν λοξὸν οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου ὁ μακρὸς νότιος τοῖχος ἀποτελεῖ τὸ βόρειον ὄριον τοῦ τομέως τῶν διαμερισμάτων μὲ τὴν κλιμακίδα, ἠρευνήθη εἰς ὀλόκληρον αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν καὶ μόνον κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐρεῦνης ἐγένετο ἀντιληπτόν, ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Hogarth ἐν μέρει ἀνασκαφὴν συγκρότημα τῶν Οἰκιῶν D καὶ E. Ἡ ἀναγνώρισις δὲν ἐγένετο ἐξ ἀρχῆς, διότι τοῦτο εἶχεν ὑποστῆ πολλὰς ἀλλοιώσεις ἐκ καταστροφῶν καὶ διότι ὁ ἀνασκαφεὺς δὲν ἀνεῦρεν οὐσιαστικὰ τμήματα, ἀπέδωσε δὲ τοῦτο κατὰ τὴν δημοσίευσιν μὲ ἀνακριβὲς σχέδιον. Οὕτω ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ἄγγλος ἀνασκαφεὺς εἶχε φθάσει εἰς τὰ ὄρια τοῦ ἀνακτόρου. Τὸ κτήριο φαίνεται ἐνιαῖον,

Είκ. 149. Ὁ χώρος Θ παρὰ τὴν κλιμακίδα τοῦ ΒΔ. συγκροτήματος τῆς παλαιότερας περιόδου τοῦ ἀνακτόρου (ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ) μὲ μέρος τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων ἀπὸ Β.

Είκ. 150. Ὁ αὐτὸς χώρος μὲ τὴν ἀκεραίαν στάμνον ἣδη ἐξαχθεῖσαν ἀπὸ ΒΔ.

καίτοι διαχωρίζεται εἰς δύο διὰ διαχωριστικοῦ τοίχου ἄνευ θύρας, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ νότια πρόσθια δωμάτια ἦσαν

προσιτὰ ἐκ τῶν ἄνω διὰ κλιμάκων καὶ ὅτι ἡ κυρία εἴσοδος ἦτο πιθανῶς εἰς τὸ τμήμα τὸ κείμενον εἰς τὸ ὑψηλότερον ἄνδηρον. Εἰς τὸ πρῶτον τμήμα—Οἰκία Ε, IV-V τοῦ Hogarth—(εἰκ. 151) τὸ πρῶτον εὐρύχωρον δωμάτιον εἶχε στερεὸν δάπεδον ἐκ χαλκασβέστου, ὑπὸ τὸ ὁποῖον εἶχε τοποθετηθῆ παρὰ τὸν νότιον τοῖχον εὐρύχωρος συλλεκτὴρ (εἰκ. 152) μορφῆς τετραώτου πιθαμφορέως

Εἰκ. 151. Τὸ συγκρότημα Ε ἀπὸ ΝΑ.

μὲ βραχὺν κυλινδρικὸν λαιμὸν καὶ ἄνευ διακοσμήσεως, χαρακτηριστικοῦ παλαιοανακτορικοῦ τύπου. Οὗτος ἐξήχθη πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ ἐπανετοποθετήθη εἰς τὴν θέσιν του. Τὸ δάπεδον ἦτο κατεστραμμένον πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα, ὅπου ἐξηφανίσθη ὅλοσχερῶς ἢ ὑπὸ τοῦ Hogarth ἀνακαλυφθεῖσα κλιμακίς ἐξυψηρετήσεως τοῦ ἄνω ὀρόφου. Τὰ ἐσώτερα, εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον κείμενα, διαμερίσματα μὲ παράλληλον πρὸς τὸν νότιον διαχωριστικὸν τοῖχον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐρευνηθοῦν. Μία κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνευρεθεῖσα μικρά, ἀλλ' ὑψηλὴ βάσις κίονος φαίνεται ὅτι κατέπεσεν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Πρὸς τὸ βάθος τοῦ μεγάλου δωματίου εἶχον ἀνευρεθῆ ὑπὸ τοῦ ἄγγλου ἀνασκαφέως τέσσαρα εὐρύχωρα καθοειδῆ σκευή, σχετιζό-

μενα μὲ ἐγκατάστασιν ληνοῦ. Τὸ μετὰ τοῦ διαμερίσματος τούτου συνδεδεόμενον δωμάτιον ἦτο μικρὰ ἀποθήκη (εἰκ. 153), εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεκαλύφθησαν τὰ κάτω μέρη τεσσάρων πίθων καὶ πολλὰ τεμάχια τῶν διεσκορπισμένα πέριξ, ὁμοῦ μὲ τὰ λείψανα τριῶν ἄλλων πίθων. Οἱ πίθοι ἦσαν μικροῦ ἀναστήματος μὲ βραχὺν τροχαλιοειδῆ λαιμόν, ἐκκλίνοντα χεῖλη, λαβὰς κατὰ τοὺς ὤμους καὶ τὴν βάσιν καὶ διακόσμησιν κυμαινομένων ἢ περιθεουσῶν ἐμπιέ-

Εἰκ. 152. Ὁ συλλεκτήρ τοῦ χώρου IV - V τοῦ συγκροτήματος E μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἐπανατοποθέτησίν του, ἀπὸ ΝΑ.

στων ταινιῶν, μιμουμένων σχοινία. Μετ' αὐτῶν ἀνευρέθη τμήμα χύτρας καὶ χαλκοῦν μονόστομον μαχαίριον. Τὸ διὰ παραλλήλου τοίχου δημιουργούμενον πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν στενὸν διαμέρισμα ἦτο προφανῶς ἡ sotto scala τῆς καταστραφείσης κλιμακίδος τοῦ ΕΠΙΙ. Ἐντὸς αὐτοῦ περισυνελέγησαν μόνον λεπίδες ὀψιανοῦ. Οἱ πίθοι εἶναι ἀναμφιβόλως ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἀνεῦρεν ὁ Hogarth καὶ ἀφήκεν ἐπὶ τόπου. Τὸ ἄλλο τμήμα τοῦ λοξοῦ κτηρίου περιλαμβάνει τρία δωμάτια—τὰ DI - III κατὰ Hogarth—(εἰκ. 154 - 155). Εἰς τὸ μεσαῖον ἀπεκαλύφθη νῦν τὸ πρῶτον κατερχομένη κλιμαξ ἐκ τοῦ ἀνωτέρου ἀνδῆρου, διασφύζουσα ἐννέα βαθμίδας, τῶν ὁποίων αἱ πέντε ἀνώτεραι ἐκ παρολίθου· διὰ τεσσάρων ἄλλων, αἵτινες κατεστράφησαν, ἔφθανέ τις τὸν προθάλαμον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ προσπέλασις διὰ μικρᾶς τρι-

βάθμον κλιμακίδος εἰς τὸ μεγαλύτερον διαμέρισμα. Ἡ κλιμαξ εἶχε καὶ ἀνώτερον σκέλος, προφανῶς ξύλινον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐμορφοῦτο ἡ ἄνω σκάλα. Εἰς τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον ὑπῆρχε κεντρικὸς πεσσὸς (εἰκ. 156) καὶ εἰς τὸν βόρειον τοῖχον ἠνοίγετο διπλῆ διάβασις ἢ ἴσως δίδυμος θύρα, φέρουσα πρὸς

Εἰκ. 153. Ἡ ἀποθήκη τῶν τεθραυσμένων πίθων, δωμάτιον I τοῦ συγκροτήματος E ἀπὸ ΒΔ.

ἔσωτερικὸν ἡμιόριον μὴ ἐρευνηθέντα. Ἐν τρίτῳ διαμέρισμα — τὸ DIII τοῦ Hogarth — ἦτο προσπελάσιμον ἀπὸ Βορρᾶ, διότι πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην δὲν ἀνεφάνη τοῖχος. Μέγα εὐρὺ ἰγδιόσχημον σκεῦος ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Τὰ δωμάτια τοῦ ἀνωτέρω ἀνδῆρου δὲν ἠρευνήθησαν καὶ δὲν εἶναι γνωστὸν μέχρι ποίου σημείου διασφῆζονται. Εἰς τὸν κλωβὸν ὅμως τῆς κλιμακίδος ἀνεφάνη μέγα μονόλιθον κατώφλιον, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἐκ τοῦ κεφαλοσκάλου εἰς δωμάτιον κείμενον βορείως τοῦωματίου μὲ τὸν πεσσόν. Τὰ δάπεδα ἦσαν ἐκ πηλασβέστου, ἀλλ' ὀλόκληρος ὁ ἡμιόριος τῶνωματίων εἶχε πληρωθῆ ἐκ τῶν μεγάλων καταπεσόντων λίθων. Εἰς τὴν διπλὴν δίοδον ἀνεκαλύφθησαν αἱ ἀπηνηθρακωμένα παραστάδες καὶ ξύλινοι δεσμοὶ ἐντὸς κόγχης τοῦ

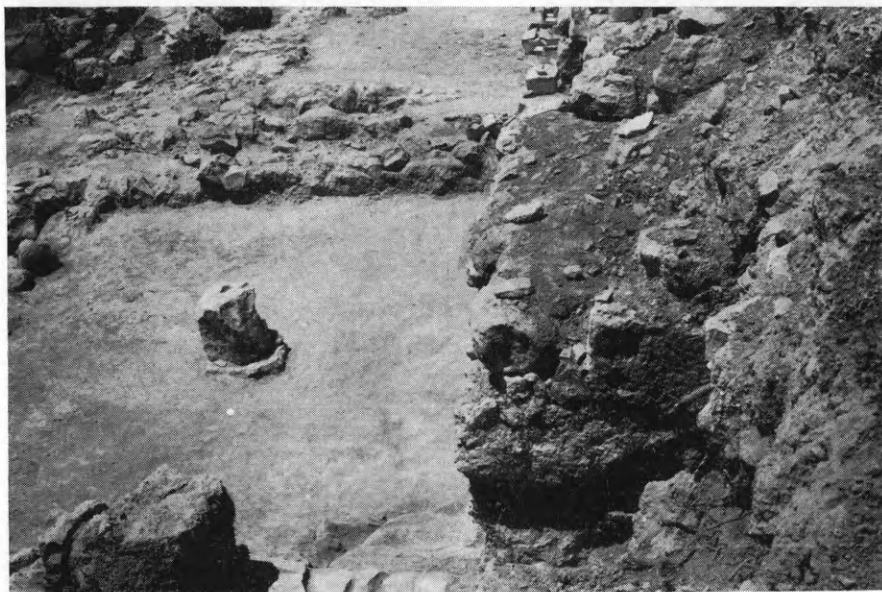
Εἰκ. 154. Ἡ κλίμαξ τοῦ συγκροτήματος D εἰς τὸ δωμάτιον I ἀπὸ ΝΔ.

Εἰκ. 155. Ἡ κλιμακωτὴ πρόσβασις εἰς τὸ δωμάτιον II μετὸν κεντρικὸν πεσσὸν τοῦ συγκροτήματος D ἀπὸ ΒΔ.

τοιχίου. Τὰ δάπεδα προφανῶς δὲν εἶχον ἐρευνηθῆ ὑπὸ τοῦ Hogarth.

Σημαντικὴ ἦτο ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ κατώτερον στρώμα ἦτο καθαρῶς παλαιοανακτορικόν, μὲ ἐνδιαφέρουσαν κεραμεικὴν πολύχρωμον, τοῦ τύπου τοῦ γνωστοῦ κυρίως ἐκ Παλαικάστρου. Ἐνδιαφέροντα ἦσαν τὰ ἀνακαλυφθέντα τμήματα κυπέλλων, σκύφων μὲ προχύσεις μακράς, ὑψηλῶν καὶ στενῶν κυπέλλων τύπου Tum-

Εἰκ. 156. Τὸ δωμάτιον τοῦ πεσοῦ II τοῦ συγκροτήματος D ἀπὸ ΝΑ.

bler κᾶ. μὲ ἐναλλασσομένας διακοσμήσεις διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Μετ' αὐτῶν περισυνελέγησαν καὶ ἱκανὰ τμήματα λιθίνων σκευῶν καὶ κονιάματα, διακοσμούμενα μὲ ταινίας ἢ μονόχρωμα, ἐκ στρώσεων ἴσως τοῦ δαπέδου. Ὑψηλότερον ὅμως εἰς τὰ δάπεδα, εἰς τὴν δίοδον τοῦωματίου μὲ τὸν πεσοῦν καὶ ὑπὸ τὸ ξύλινον σκέλος τῆς κλίμακος ἀνεκαλύφθη κεραμικὴ τῆς παλαιότερας νεοανακτορικῆς φάσεως, μάλιστα τῆς περιόδου MM III B - YM IA. Τινὰ τῶν σκευῶν τούτων ἦσαν ἐνδιαφέροντα, ὡς σωληνωτὸν τρητὸν σκεῦος μὲ λαβὴν, οἶνοχόη μὲ σκοτεινὸν γάνωμα, βαθεῖα κύαθος κλπ. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων ἄξια σημειώσεως εἶναι τὰ ὑφαντικὰ βάρη τοῦ παραλληλεπιπέδου καὶ κολουροπυραμιδικοῦ τύπου, τεμάχια τινὰ λιθίνων σκευῶν, μι-

κρὸν μαρμάρινον ραβδοειδὲς μὲ ἐντομὴν πρὸς δὴλωσιν τῆς κεφαλῆς εἰδῶλιον, ἴσως κυκλαδικῆς προελεύσεως, τμῆμα φυσικοῦ τρίτωνος, λεπίδες καὶ μικροὶ πυρῆνες ὀψιανοῦ κᾶ. Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται ὅτι τὸ ἀρχικὸν κτήριον ὠκοδομήθη κατὰ παλαιοανακτορικοὺς χρόνους καὶ μετεσκευάσθη συμπληρωθὲν κατὰ τὴν παλαιοτέραν νεοανακτορικὴν περίοδον. Πολὺ πιθανὸν διαμερίσματα τοῦ ἀνωτέρου ἀνδῆρου ἐξηκολούθησαν νὰ χρησιμοποιῶνται, κατόπιν ἀνακατασκευῆς διὰ πωρολίθων τῆς κλίμακος, κατὰ τὴν τελευταίαν νεοανακτορικὴν φάσιν. Ἄλλὰ τοῦτο μόνον ἢ περαιτέρω ἔρευνα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ βεβαιώσῃ.

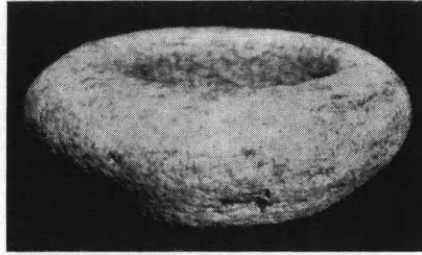
18. ΚΡΗΤΗ. Μικροανασκαφαὶ καὶ περισυλλογὴ ἀρχαίων.

Κατὰ τὸ 1968 ἐγένοντο διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Στυλιανοῦ Ἀλεξίου αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι μικρῶν ἀνασκαφῶν καὶ περισυλλογῆς ἀρχαιοτήτων. Κατὰ τὸν Ἰανουάριον συνεχίσθη διὰ τῆς ἐπιμελητρίας δίδος Ἀ. Λεμπέση ἡ ἀρξαμένη τὸν Δεκέμβριον τοῦ προηγουμένου ἔτους ἀνασκαφὴ τοῦ σπηλαιώδους λαξευτοῦ ΜΜ IIIA-ΥΜ I τάφου τοῦ Πόρου μὲ ἀξιολογώτατα εὑρήματα, περὶ ὧν ἐδημοσιεύθη ἤδη συνοπτικὴ ἔκθεσις (Ἔργον 1967, σ. 121 ἐξ.).

Ἐκ τοῦ χωρίου Ἀγίου Μύρωνος (θέσεως Ἀπάνω Βρύση) περισυνελέγησαν τὸν Ἰούλιον εἰς ταφικὸς πίθος, ὅστις ἔκειτο ἀνεστραμμένος μὲ τὸ στόμιον πρὸς τὰ κάτω, μία ἐλλειψοειδῆς σαρκοφάγος καὶ τεμάχια ἐτέρας σαρκοφάγου. Αὗται ὡς καὶ ὁ πίθος συνεκρατοῦντο διὰ λίθων τοποθετημένων κυκλικῶς ἀποτελουμένων οὕτω προχείρων ταφικῶν περιφραγμάτων. Χαρακτηριστικὰ ὄστρακα ἐπιβεβαιοῦν τὴν χρονολόγησιν κατὰ τοὺς ΜΜ IA καὶ B χρόνους. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἄωτά τινα κύπελλα, εἰς λύχνος πήλινος καὶ μικρὸν φωλεόσχημον ἄγγειον ἐκ λευκοῦ λίθου (εἰκ. 157). Εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον εἶχον εὑρεθῆ καὶ παλαιότερον λάρνακες, ταφικοὶ πίθοι καὶ ἄγγεῖα λίθινα (Ἔργον 1967, σ. 117 ἐξ.). Ἐπιβεβαιοῦται οὕτω ἡ ὑπαρξίς ἀξιολόγου νεκροπόλεως τῶν τελευταίων προανακτορικῶν καὶ τῶν παλαιο-

ανακτορικῶν χρόνων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Μύρωνος. Αἱ λάρνακες καὶ οἱ πίθοι δὲν συνεκολλήθησαν ἀκόμη.

Παρὰ τὸν Καλοχωραφίτην Πυργιωτίσσης, ὅπου καὶ πρὸ ἐτῶν εἶχεν ἀνακαλυφθῆ λαξευτὸς ΥΜ ΠΙΒ τάφος ἀνασκαφεῖς ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Κ. Δαβάρρα (Δελτίον 17, 1961/62, σ. 286 ἐξ.), εὐρέθη καὶ ἐφέτος κατὰ τύχην θάλαμος ἀναλόγου τάφου σωζόμενος κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ ἔχων μεγίστην διάμετρον 2.42 μ., ἐκ τοῦ ὁποίου περισυνελέγησαν ἐνδιαφέροντα δειγματοῦ τῶν τέλους τοῦ ΠΙΒ ρυθμοῦ μὲ διακόσμησιν σχηματικῶν ὀκταπόδων, ροδάκων, ἡμικυκλίων, ραβδώσεων κλπ. Συνολικῶς ἀνευρέθησαν 23 πῆλινα ἀγγεῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον μικροὶ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (εἰκ. 158) καὶ προχοῖδια, ὡς καὶ πέντε

Εἰκ. 157. Λίθινον φωλεόσχημον ἀγγεῖον ἐξ Ἁγίου Μύρωνος.

Εἰκ. 158. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τοῦ τάφου Καλοχωραφίτη.

λίθινα σφονδύλια κωνικά. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου παρὰ τὸ τοίχωμα ὑπῆρχε λαξευτὴ θήκη διὰ τὸν νεκρόν.

Εἰς τὸν Πριναῖον ἐξετελέσθη διὰ τῆς ἐπιμελητρίας δίδος Λεμπέση μικρὰ δοκιμὴ εἰς τὸν χώρον τῆς ἐστίας τοῦ ναοῦ Α, τὸν ὁποῖον εἶχον τελευταίως ἀναμοχλεύσει ἀρχαιοκάπηλοι. Ἡ δοκιμὴ διεπίστωσε τὴν ὑπαρξιν στρώματος πάχους 45 ἐκ. περιέ-

χοντος ὄστρακα ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ ἀνευρέθη στρωσίς ἀργῶν λίθων καὶ ὑπ' αὐτὴν στρωμα ὀστέων καὶ ἀνθρώκων μὲ ὄστρακα ΥΜ ΠΙΒ καὶ Γ χρόνων. Δὲν ἐπεβεβαιώθη ἂν πρόκειται περὶ λειψάνων λατρείας προηγηθείσης τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ, τὸ πρᾶγμα ὁμως εἶναι πιθανόν.

Εἰκ. 159. Τεμάχιον ἀναγλύφου πίθου ἐκ Λύττου.

Εἰς τὴν Λύττον ἐπὶ τοῦ δεσπόζοντος τοῦ χωρίου Ξειδᾶς λόφου ἔγινε διὰ τῆς ἐπιμελητρίας δίδος Λεμπέση πρόχειρος ἔρευνα ἀποβλέπουσα εἰς τὴν περισυλλογὴν τεμαχίων ἀναγλύφων πίθων, ἀρχαϊκῶν χρόνων. Περισυνελέγησαν τμήματα τριῶν τοῦλάχιστον μεγάλων πίθων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἔχουν ἀνάγλυφον διακόσμησιν σφιγγῶν (εἰκ. 159) καὶ γρυπῶν, ὁ δὲ τρίτος ἔντυπον διακόσμησιν ροδάκων καὶ φυλλοειδῶν θεμάτων. Οἱ ἀνάγλυφοι πίθοι ἀνάγονται πιθανῶς εἰς τὸ γ' τέταρτον τοῦ 7ου αἰῶνος π. Χ. Ἐλπίζεται ὅτι θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ περαιτέρω ἐξερεύνησις τῆς περιοχῆς διὰ συστηματικῆς σκαφῆς, ὥστε νὰ περισυλλε-

γούνη καὶ τὰ υπόλοιπα τεμάχια τῶν πίθων. Πιθανῶς ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος τοῦ λόφου ἐξετείνετο ἡ πόλις τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Σημειωτέον ὅτι παρατηρήθησαν καὶ τοῖχοι οἰκοδομημάτων καὶ λείψανα πλακοστρώτου ὡς καὶ δύο βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβαινον πίθοι. Ἀπὸ τὴν αὐτὴν περιοχὴν καὶ δὴ ἀπὸ τὸ

Εἰκ. 160. Λάρναξ ἐκ τῆς παραλίας Γουβῶν Ἡρακλείου.

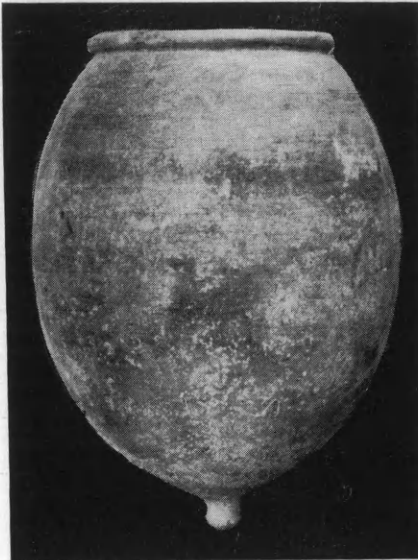
χωρίον Ξειδάς μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον δύο ἐπιτάφια ἐνεπίγραφα σήματα, ἧτοι στήλη ὀρθογωνίου σχήματος δημοσιευθεῖσα ἤδη ὑπὸ τῆς Guarducci (IC XVIII, 98), καὶ ἕτερον, σχήματος πεσοῦ, μὲ ἐπιγραφὴν τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ.:

*Δαματρία
Ματροδώρ
ω κυρίω μνή-
μης χάριν.*

Εἰς Ἴ ν α τ ο ν (Τσοῦτσουρον) ἐξετελέσθη μικρὰ ἐργασία διὰ τὴν ἐξακριβωσιν τοῦ χαρακτῆρος χώρου, ὅστις εἶχε θεωρηθῆ ὡς τάφος. Διεπιστώθη ὅτι πρόκειται περὶ κατοφλίου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου εἶναι ὄρατὰ καὶ ἄλλα τμήματα.

Ἀρνητικὴ ἀπέβη ἡ ἔρευνα καὶ εἰς Κ α σ τ ε λ λ ι α ν ἄ -

Ἄγιους Ἀποστόλους, ὅπου κατὰ τὰς πληροφορίας τῆς Χωροφυλακῆς εἶχον ἔλθει εἰς φῶς ἀρχαιότητες, εἰς θέσιν Χρυσασφίδα. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν παρὰ τὰ Καλύβια διεπιστώθη σειρὰ ρωμαϊκῶν τάφων συλημένων, νοτίως δὲ τῆς Χρυσασφίδας ἐπὶ τοῦ λόφου λείψανα οἰκοδομήματος μετὰ κεράμων καὶ τη-

Εἰκ. 161. Πίθος ἐνεπίγραφος
ἐξ Ἄγιων Παρασκιῶν.

μάτων κίονος. Ἐκ τοῦ Καστέλλου τῆς αὐτῆς περιοχῆς περισυνελέγησαν τεμάχια πύθων μινωικῶν χρόνων μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν διακόσμησιν σχοινίων.

Ἐκ τῆς παραλίας Γουβῶν ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου, ἐκ τῆς θέσεως Σβούρου Μετόχι, ἐξήχθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου τέσσαρες λάρνακες ἐλλειψοειδεῖς τῆς ἀρχῆς τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων (ΜΜ ΙΙΑ), ἐκ τῶν ὁποίων μία σώζει διακόσμησιν μὲ παχείας λευκᾶς σπείρας (εἰκ. 160).

Ἀπὸ τὸ Καρνάρι παρὰ τὰς Ἀρχάνας περισυνελέγη ἀξιόλογος λατινικὴ ἐπιγραφὴ μνημονεύουσα τὸν αὐτοκράτορα Δομιτιανόν (81 - 96 μ. Χ.). Σημειωτέον ὅτι σπανίζουσι λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἐν Κρήτῃ.

Τέλος ἐκ τοῦ χωρίου Ἄγιες Παρασκιές περισυνελέγη πύθος (εἰκ. 161) ἀπολήγων κάτω εἰς κόμβον καὶ φέρων ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας ἀναγινώσκεται τὸ τέλος... ΡΙΚΟΥ. Εἶναι ἀσφαλῶς αἱ τελευταῖαι συλλαβαὶ ὀνόματος κυρίου ἢ ἐθνικοῦ. Ὁ πύθος ἀνήκει εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

ΛΕΣΒΟΣ. Περισυλλογὴ ἀρχαίων.

Κατὰ τὸ 1968 διὰ πιστώσεως χορηγηθείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐγένετο ἐν Λέσβῳ διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ

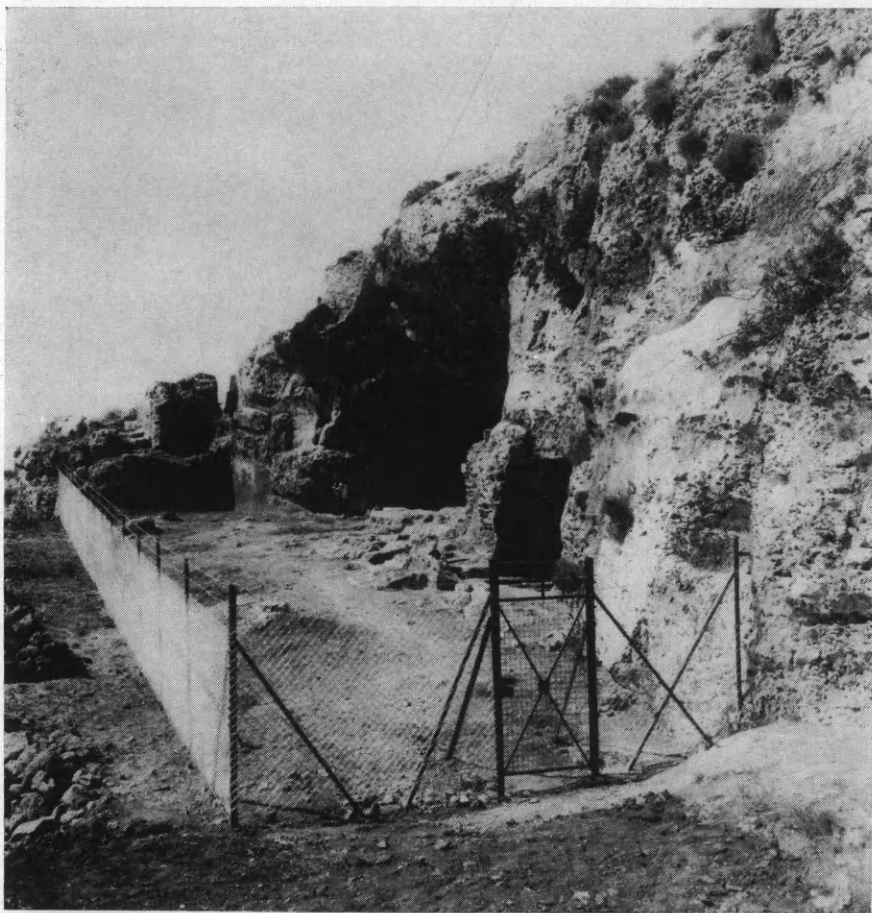
Β. Πετράκου περισυλλογή ἀρχαίων, ἰδίως ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Μολύβου, τῆς ἀρχαίας Μηθύμνης. Τὰ ἀρχαῖα συνεκεντρώθησαν ἐν Μηθύμνῃ, εἰς οἶκημα παραχωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Δήμου, εἶναι δὲ ἐπιγραφαί, παλαιὰ εὐρήματα τοῦ Εὐαγγελίδου κυρίως, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀρχαῖα καὶ τουρκικὰ γλυπτά, νεώτεροι ἐπιγραφαὶ καὶ μικροαντικείμενα.

Ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Μυτιλήνης καὶ Ἐρεσοῦ περισυνελέγησαν ἐπιγραφαὶ καὶ γλυπτά. Βάθρον ἐκ Θεσμῆς φέρει ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν εὐήκοον Ἄρτεμιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

1. ΜΕΘΩΝΗ. Ἐποπτεία καὶ ὁδηγίαις τοῦ ἀνασκάψαντος καθηγητοῦ Δ. Πάλλα ἐξετελέσθη, διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς

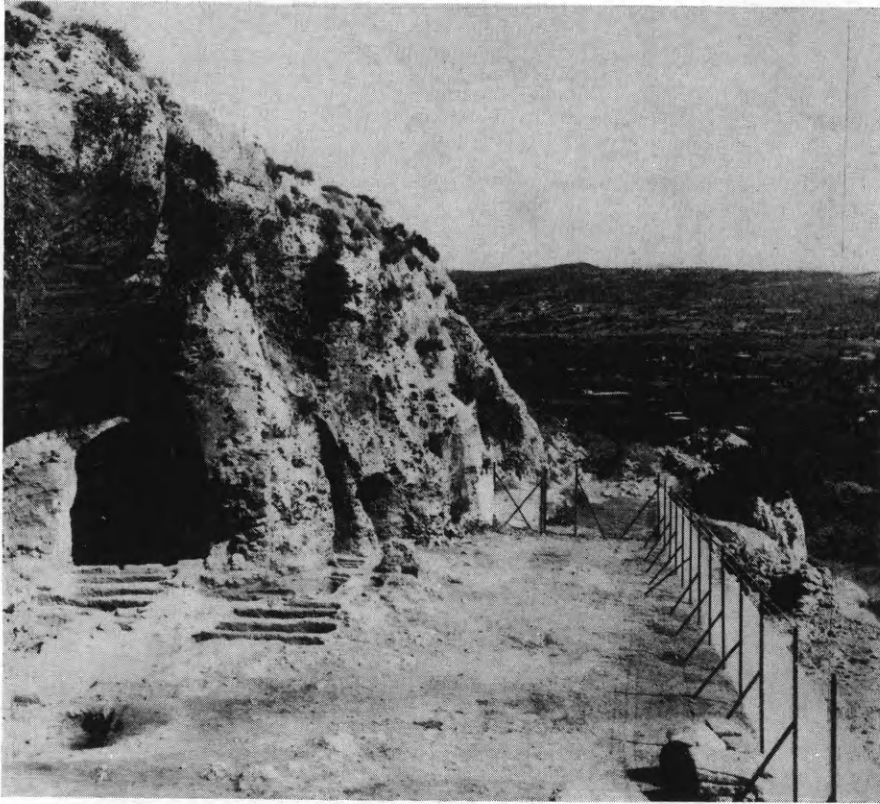

Εἰκ. 162. Τὸ πρὸ τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ κοιμητηρίου Ἁγίου Ὀνουφρίου Μεθώνης ἐκτελεσθὲν περίφραγμα,

Ἐταιρείας Χαριλάου Σφακιανᾶκη, ἢ διαμόρφωσις τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἀνδρήρου καὶ ἡ διὰ φράγματος ἐκ συρματοπλέγματος ἐξασφάλ-

λισις τοῦ πέρουσιν ἐρευνηθέντος παλαιοχριστιανικοῦ κοιμητηρίου τῆς Μεθώνης, γνωστοῦ ὡς Ἁγ. Ὀνούφριος (εἰκ. 162 - 163).

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἀπεχωματώθη πλήρως ἡ πέρουσι πρὸ τοῦ σπηλαιώδους χώρου ἐπισημανθεῖσα ὑπόγειος δεξαμενὴ ὀμβρίων ὑδάτων, ὠσειδοῦς κατόψεως, ὀλικοῦ μήκους 2.85 καὶ μεγίστου

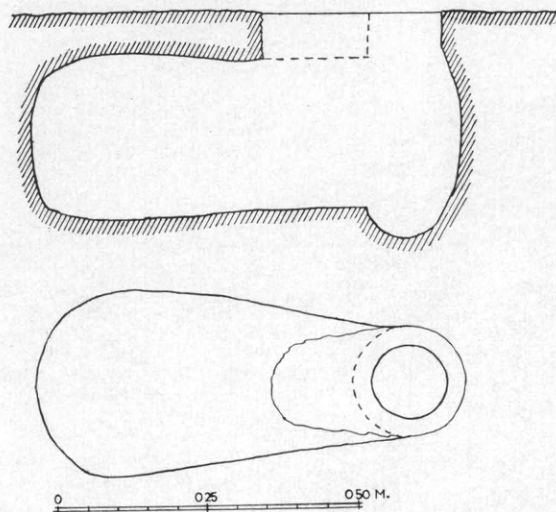
Εἰκ. 163. Διαμόρφωσις τοῦ πρὸ τοῦ κοιμητηρίου Μεθώνης ἀνδῆρου.

πλάτους 1.25, μεγίστου δὲ βάρους 2.75 (εἰκ. 164). Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῆς δεξαμενῆς καὶ τοῦ πλησίον αὐτῆς ἐδάφους τοῦ ἀνδῆρου περισυνελέγησαν ὄστρακα βυζαντινῶν καὶ ἰταλικῶν - ἀρχαϊκῶν μαγιολικῶν, ὡς καὶ πρωτομαγιολικῶν ἀγγείων, χαλκοὶ κρίκοι πορπῶν, χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Μανουὴλ Α΄ Κομνηνοῦ (1143 - 1180) καὶ δύο ἐνετικὰ τορνήσια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἕτερον εἶναι τοῦ Ἀνδρέου Κονταρίνη (1367 - 1382).

2. Εἰς ΝΙΚΟΠΟΛΙΝ τῆς Ἠπείρου ἐγένοντο τὸ 1968 κατὰ τὰς

όδηγίας τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ὁρλάνδου διὰ τοῦ ἐμπείρου ψηφωτοῦ τῆς Ἑταιρείας Δημ. Σκόρδου αἱ ἐξῆς ἐργασίαι :

Εἰς τὴν βασιλικὴν Β (Ἀλκίσωνος) ἐκαθαρίσθη ἐκ τῆς βλαστήσεως τμῆμα τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ τμῆμα τοῦ ἀνωμάλου μαρμαροθετήματος τοῦ νοτίου κλίτους, ἐγένετο ἐπίσης καὶ προεργασία στερεώσεως τοῦ τελευταίου τούτου. Ὅμοια προ-

Εἰκ. 164. Κάτοψις καὶ τομὴ δεξαμενῆς πρὸ τοῦ σπηλαιώδους παλαιοχριστιανικοῦ κοιμητηρίου Μεθώνης.

εργασία στερεώσεως ἐξετελέσθη καὶ εἰς τὸ βόρειον κλίτος. Τέλος ὁ νάρθηξ ἐκαλύφθη δι' ἄμμου πρὸς ἀνάσχεσιν τῆς περαιτέρω βλαστήσεως.

Εἰς τὴν βασιλικὴν Δ (Ἀσυρμάτου) ἐγένετο στερέωσις περὶ τὰ 50 τετρ. μέτρα τοῦ ἀνωμάλου μαρμαροθετήματος τοῦ νοτίου κλίτους, ὡς καὶ στερέωσις μικροῦ τμήματος ὁμαλῶν μαρμαροθετημάτων τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ κάλυψις δι' ἄμμου τῆς προθέσεως.

3. Εἰς ΑΘΗΝΑΣ ἐγένετο διὰ τοῦ ψηφωτοῦ τῆς Ἑταιρείας Δ. Σκόρδου στερέωσις καὶ ἀποκατάστασις γεωμετρικῶν σχεδίων ψηφιδωτῶν τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἀδριανοῦ παλαιοχριστιανικοῦ περικέντρου ναοῦ, ἅτινα εἶχον πολλαχοῦ ἀποσυντεθῆ.

4. Εἰς ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ ΘΗΒΑΣ συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος, ἐπο-

πτεία τοῦ ἐφόρου Π. Λαζαρίδη, αἱ ἐργασίαι συντηρήσεως τῶν πολυπληθῶν εὐρημάτων καὶ στερεώσεις τῶν ἄλλων ἀνεσκαμμένων μνημείων διὰ τριῶν συνεργείων, ἦτοι: α'. συγκολλητῶν, οἵτινες προέβησαν εἰς τὴν συναρμολόγησιν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀγγείων τῆς ἀποθήκης καὶ μαρμαρίνων μελῶν κυρίως τῆς βασιλικῆς Α.

β'. Τεχνιτῶν ψηφιδωτῶν, οἵτινες προέβησαν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ἀποκαλυφθέντος ψηφιδωτοῦ τῆς ἀνασκαφῆς, ὡς καὶ τῶν ψηφιδωτῶν καὶ μαρμαροθετημάτων τῆς βασιλικῆς Α.

γ'. Συντηρητῶν - τεχνιτῶν, οἵτινες ἐπεσκεύασαν καὶ ἐστερέωσαν τὴν τοιχοδομίαν τοῦ ἀνασκαπτομένου συγκροτήματος καὶ τῆς βασιλικῆς Α.

Τέλος, διὰ πρώτην φορὰν ἐφέτος ἐγένετο ἐκ νέου ἀποκάλυψις τοῦ ἀνασκαφέντος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1954 ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Γ. Σωτηρίου μέρους τῆς βασιλικῆς Γ καὶ τακτοποιήσις τῶν σπουδαίων γλυπτῶν μελῶν αὐτῆς.

5. Εἰς ΦΙΛΙΠΠΟΥΣ παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνασκαφὰς ἐγένοντο, ἐποπτεία τοῦ καθηγητοῦ Σ. Πελεκανίδη, δι' εἰδικοῦ τεχνίτου στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς ὠρισμένα εὐπαθῆ τμήματα τοῦ ἀνασκαφέντος συγκροτήματος. Οὕτω εἰς τὸ βαπτιστήριον συνεκρατήθησαν διὰ κερραμικοῦ κονιάματος τὰ ὑπερυψούμενα ἐκ τοῦ δαπέδου τμήματα τῆς σταυρομόρφου κολυμβήθρας. Ἐστερεώθησαν ὡσαύτως ἀποκολληθέντα πλακίδια τοῦ μαρμαροθετήματος. Ἐπίσης εἰς τὸν ΝΔ. πεσσὸν τοῦ Ὀκταγώνου, ἔνθα ἡ καταστροφή ἔφθανε μέχρι τῆς θεμελιώσεως καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξηφανίζοντο καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη αὐτοῦ, κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῆς ὑπαρχούσης ὑποδομῆς ὅμοιοι κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ δισκελοῦς πεσσοῦ τοῖχοι ἐξ ἀργῶν λίθων ἄνευ κονιάματος (ξηρολιθία). Τὸ αὐτὸ σύστημα λιθοδομίας ἐφηρμόσθη καὶ εἰς τινὰ σημεῖα τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ βαλανείου, ἔνθα ἡ ἀργολιθοδομὴ εἶχε καταρρεύσει.

6. Εἰς ΚΡΗΤΗΝ ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ ἐφόρου Στυλ. Ἀλεξίου μικρότεραί τινες ἐργασίαι σχετιζόμεναι μὲ τὴν προσπάθειαν προστασίας καὶ διασώσεως τῶν ἀρχαιοτήτων. Οὕτω ἐγένοντο μεταβάσεις πρὸς αὐτοψίαν εἰς Μύρτον Ἱεραπέτρας, Κνωσὸν καὶ

Λιμένα Κνωσοῦ, Τύλισον, Ἄγιους Δέκα, ἐπισκευὴ παραθύρων τῶν ἀποθηκῶν τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μαλίων καὶ τοῦ μεγάρου Βαθυπέτρου, προμήθεια εἰδῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὰς ἐργασίας περὶ συλλογῆς καὶ κάλυψις διὰ στρώματος ἄμμου τμήματος τοῦ δαπέδου τοῦ μεγάρου Ἀρχανῶν πρὸς προστασίαν τῶν ἐκ κονιάματος διαχώρων καὶ τῶν βάσεων τῶν κιόνων ἐκ τοῦ ὕδατος τῶν βροχῶν.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΚΙΝΗΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ὁ ἐπὶ συμβάσει προσληφθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐμπειρότατος συντηρητὴς κινήτων κλπ. εὐρημάτων Ζαχαρίας Κανάκης εἰργάσθη, κατὰ τὸ 1968, εἰς τοὺς ἐξῆς ἀρχαιολογικοὺς χώρους κατὰ τὰς ὁδηγίας τῶν οἰκείων ἐφόρων καὶ ἀνασκαφῶν :

Εἰς Θ ή β α ς διὰ τὴν ἀποκόλλησιν νεοευρεθεισῶν προϊστορικῶν τοιχογραφιῶν.

Εἰς Μ υ τ ι λ ή ν η ν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀντικειμένων τῆς προϊστορικῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου.

Εἰς Θ ή ρ α ν διὰ τὴν ἀποκόλλησιν προϊστορικῶν τοιχογραφιῶν καὶ ἀποκατάστασιν μεγάλου ἀριθμοῦ νεωστὶ εὐρεθέντων ἀγγείων.

Εἰς Ἄ ν δ ρ ο ν διὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ ἀποκατάστασιν ἀγγείων τῆς ἀνασκαφῆς Ζαγοράς.

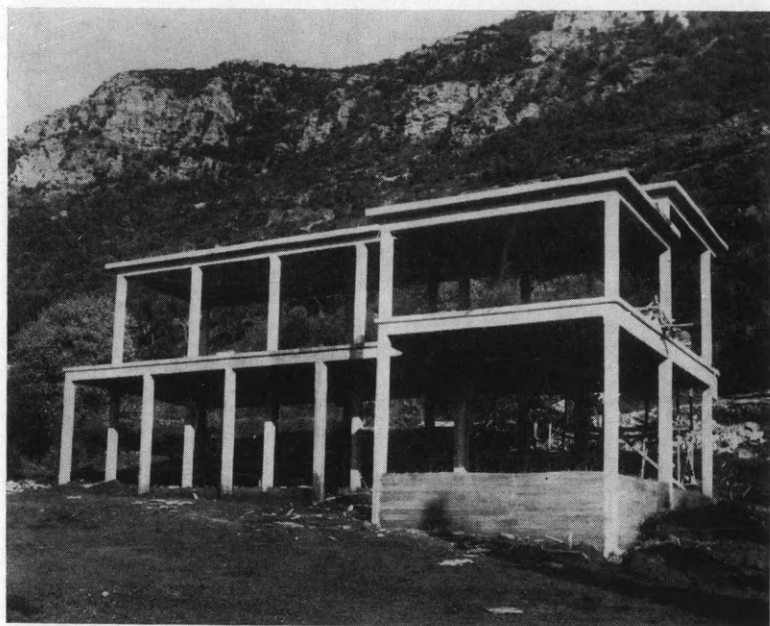
Εἰς Ἡ ρ ά κ λ ε ι ο ν Κ ρ ή τ η ς διὰ τὴν περάτωσιν τῶν δύο παραδειγμάτων (μοντέλων) τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ ἔκθεσιν τοῦ μὲν ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἡρακλείου, μεταφορὰν δὲ τοῦ δευτέρου εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν.

Εἰς Χ ε ρ σ ό ν η σ ο ν Κ ρ ή τ η ς διὰ τὴν στερέωσιν τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῶν βασιλικῶν Ἀγ. Νικολάου καὶ Καστροῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

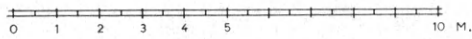
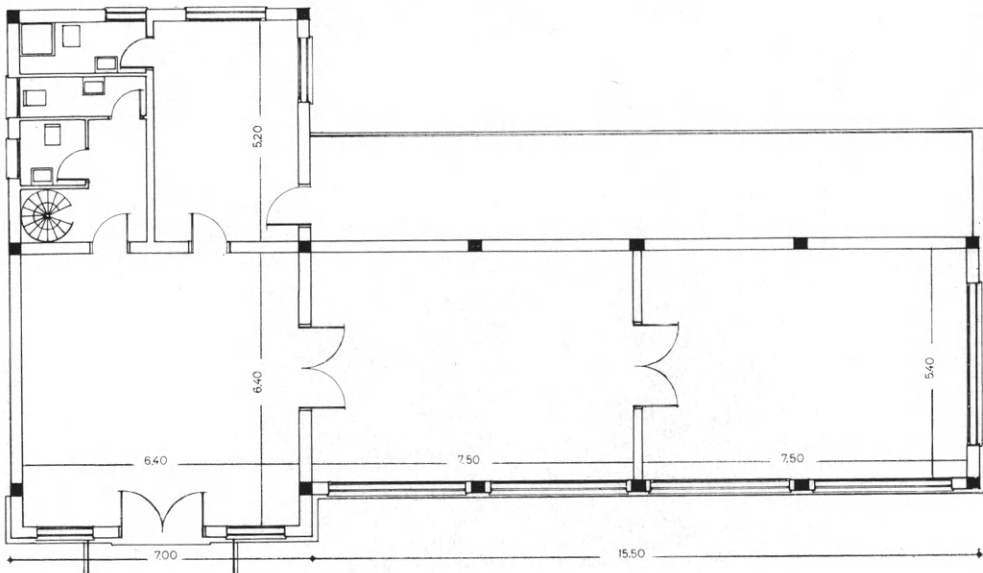
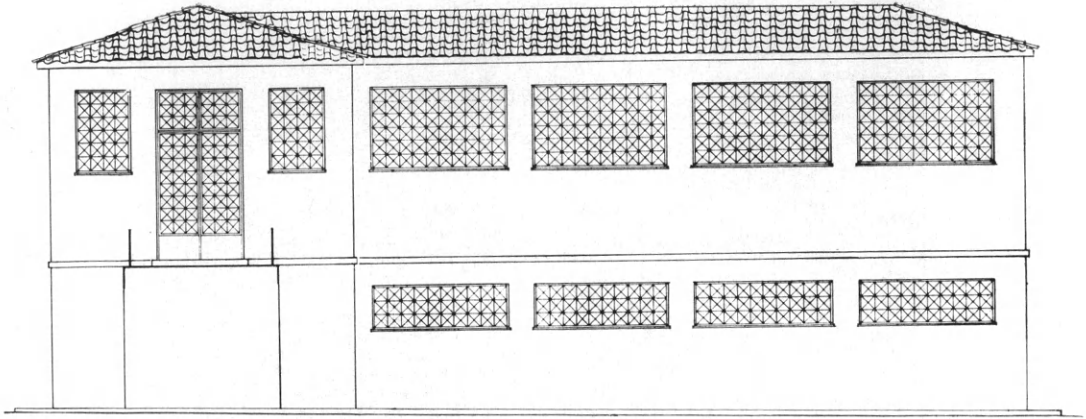
Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐπραγματοποίησε κατὰ τὸ 1968 τὴν ἀνέγερσιν μουσείου ἐν τῷ ὄρεινῳ Μαυροματίῳ Ἰθώμῃ —ἀρχαία Μεσσήνη— μέλλοντος νὰ περιλάβῃ τὰ εὐρήματα τῶν τε

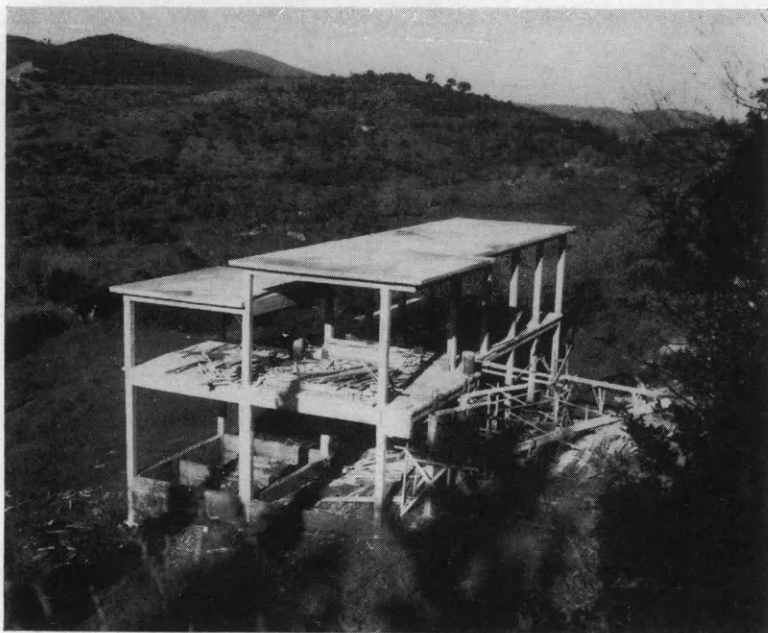
Εἰκ. 165. Ἀποψὶς τοῦ ἐκτελεσθέντος σιδηροπαγοῦς σκελετοῦ τοῦ μουσείου Μεσσήνης ἀπὸ Νότου.

παλαιῶν αὐτῆς καὶ τῶν νεωτέρων ἀνασκαφῶν ἐν τῇ σπουδαιοτάτῃ ταύτῃ ἀρχαία πόλει τῆς Πελοποννήσου.

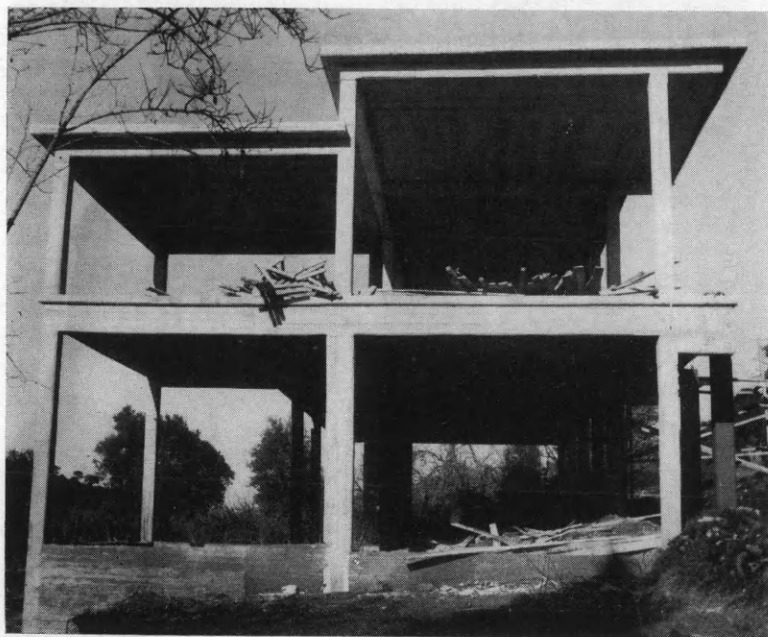
Τὰ σχέδια τοῦ νέου διωρόφου καὶ μὲ προοπτικὴν μελλοντικῆς ἐπαυξήσεως μουσείου (εἰκ. 166) κατηρτίσθησαν ἐν συνεργασίᾳ τοῦ Γεν. Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας μετὰ τῆς Τεχνικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις ἐξετέλεσε καὶ τοὺς οἰκείους στατικούς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἔργου,

Είχ. 166. Κάτοπις και πρόςοπις τοῦ διωρόφου νέου μουσειού (ἀρχαίας Μεσσήνης).

Είκ. 167. Άποψις του σιδηροπαγοϋς σκελετου του μουσειου Μεσσηνης απο ΒΑ.

Είκ. 168. Άποψις του σιδηροπαγοϋς σκελετου του μουσειου Μεσσηνης απο Α.

ἔτυγον δὲ μετὰ ταῦτα καὶ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ τε Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου.

Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνοικοδομήσεως ἤρξαντο κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1968, ἐξετελέσθησαν δὲ δι' αὐτεπιστασίας ὑπὸ τοῦ ἱκανωτάτου ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας Χαρίλ. Σφακιανᾶκη καὶ ὑπὸ τὴν συνεχῆ ἐπίβλεψιν καὶ καθοδήγησιν τοῦ μηχανικοῦ τῆς Ὑπερσεισίας Ἀναστηλώσεως κ. Νικολ. Θεοδοκάτου.

Αἱ παρατιθέμεναι φωτογραφίαι (εἰκ. 165, 167-168) ἀπεικονίζουσι τὸν ἐντὸς διμήνου ἐκτελεσθέντα σκελετὸν ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος τοῦ Μουσείου, οὔτινος ἢ ἀποπεράτωσις ἐλπίζεται νὰ συντελεσθῇ ἐντὸς τῶν προσεχῶν ἐτῶν. Ἡ μέχρι τοῦδε δαπάνη ἀνῆλθεν εἰς δραχ. 300.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά :

- α) Δι' ἐξαγορὰν ἑξ ἀγρῶν εἰς Σικυῶνα δραχ. 165.356
 - β) Δι' ἐξαγορὰν δύο ἀγρῶν εἰς Θήραν δραχ. 97.308.50
 - γ) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς Σερεμέτι Μεσολογγίου δραχ. 9.000
 - δ) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς ἀρχαίαν Μεσσήνην δραχ. 45.000.
-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρασίς τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῶς καὶ κατὰ τὸ 1968, ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Ἀντιπροέδρου καθηγητοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δ. Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου Γραφείου Δημοσιευμάτων. Ἴδου δὲ εἰς τί συνίσταται αὕτη:

α) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ ἔτους 1967, περατοῦται ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τοῦ ἔτους 1968.

β) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῶν ΠΑΕ 1966, περατοῦται δὲ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τοῦ ἔτους 1967.

γ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις (ἐπιμελεία τῆς Κας Μαρίας Γαβρίλη) καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ Δ΄ τόμος τοῦ «Χαριστηρίου εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον».

δ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Ἀν. Κ. Ὁρλάνδου «Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα καὶ τὰ μνημεῖά της».

ε) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ μακαρίτου ἐφόρου Σ. Χαριτωνίδου «Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα».

στ') Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ καθηγ. Κ. Συριοπούλου «Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος».

ζ) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Β. Πετράκου «Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμφιαράου».

η) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Μαν. Ἀνδρονίκου «Βεργίνα Ι».

θ) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνὰ χεῖρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1968.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἔδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τοῦ 1.239.980 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1968 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὄλῳ 1890, ἐξ ὧν 1504 δι' ἀγορᾶς, 262 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 124 ἐκ δωρεᾶς.

Ἦλθεν ἐπίσης ἄρωγός ἡ Ἑταιρεία α) εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἄγγελον Λιάγκουραν διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 5.469 δραχμῶν δι' ἔξοδα μεταβάσεώς του εἰς Γαλλίαν χάριν σπουδῶν καὶ πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων β) Εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων κ. Κ. Δαβάραν διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.000 δραχμῶν πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων. γ) Εἰς τὴν ἐπιμελήτριαν Ἀρχαιοτήτων δ. Θ. Καράγιωργα διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.000 δραχμῶν πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων. δ) Εἰς τὸν ἐπιμελητὴν κ. Ἰωάννην Σακελλαράκην διὰ ποσοῦ 1673 δραχμῶν δι' ἔξοδα μεταβάσεώς του εἰς Γερμανίαν χάριν σπουδῶν καὶ ε) εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰωάννην Παπαποστόλου διὰ ποσοῦ 1673 δραχμῶν δι' ἔξοδα μεταβάσεώς του εἰς Μόναχον χάριν εὐρύτερων σπουδῶν.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἑταιρεία διὰ ποσοῦ 240.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν τῶν ἐξῆς συγγενῶν Ἰδρυμάτων: Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Θρακικοῦ Κέντρου, Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν.

Δι' ἀποζημίωσιν ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριώσεως παλαιότερων τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος διετέθησαν δρχ. 112.828.

Διὰ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐπερατώθη διὰ τῶν κυριῶν Ἀθηνᾶς Καλογεροπούλου καὶ Μαρίας Φιλίπ ἡ προεργασία τῆς ἐκτυπώ-

σεως τοῦ ἀπὸ μακροῦ παρασκευαζομένου διεξοδικοῦ Εὐρετηρίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος. Ὁ ὑπὸ ἔκδοσιν τόμος θὰ ἀναφέρεται εἰς τὰς δύο παλαιότερας περιόδους τῆς ΑΕ (1837 - 1874), κατὰ τὰς ὁποίας αἱ δημοσιευόμεναι ἐκθέσεις ἀποτελοῦν σημαντικὰς πηγὰς διὰ μέγα πλῆθος ἀρχαιολογικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα, διὰ τοῦ Εὐρετηρίου τούτου, θὰ διαφωτισθῶσι σημαντικῶς καὶ τὸ ὅλον ἔργον θὰ ἀποτελέσῃ ἀξιόλογον προσφορὰν εἰς τὴν Ἐπιστήμην τῆς Ἀρχαιολογίας.

Συνεχίσθη ἐπίσης κατὰ τὸ 1968 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας ἢ σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων, ἣτις καὶ ἐπροχώρησε μέχρι καὶ τοῦ στοιχείου Π (Μ=184 λήμματα, Ν=65, Ξ=68, Ο=142, Π=793), συνεπληρώθη δὲ καὶ ἡ προεργασία διὰ τὴν σύνταξιν τῶν στοιχείων Ρ, Σ, Τ.

Συνεχίσθη ὡσαύτως ὑπὸ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν καὶ ἡ ἀποδελτίωσις τῆς βιβλιογραφίας τῶν μονῶν τῆς Ἑλλάδος ἀποδελτιωθέντων 165 τόμων βιβλίων καὶ περιοδικῶν.

Διὰ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν ἐκτάκτων βοηθῶν συντάξεως τοῦ Λεξικοῦ ἀρχαίων ἐλληνικῶν ὄρων καὶ τῆς βιβλιογραφίας μονῶν Ἑλλάδος διετέθησαν δρχ. 99.846.

Προστίθεται ἐν τέλει ὅτι διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν Μουσείων τοῦ Κράτους ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 39.866 δραχμῶν.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελις
Πρόλογος..	3 - 4
Α΄ Ἀνασκαφαί	
1. Μυκῆναι	5 - 12
2. Γορτυνία	12 - 16
3. Λευκάς (ναὸς Ὁδηγητρίας)	16 - 21
4. Κέφαλος	21 - 27
5. Σέσκλον	27 - 34
6. Φθιώτιδες Θῆβαι (Νέα Ἀγγίαλος)	34 - 41
7. Δωδώνη	41 - 53
8. Νησί (τῆς Μακεδονικῆς Ἀλεξανδρείας)	54 - 59
9. Νάουσα	59 - 63
10. Φίλιπποι	63 - 72
11. Μεσημβρία (Θράκης)	72 - 80
12. Μέσα Λέσβου	80 - 82
13. Θήρα (Ἀκρωτήρι)	83 - 93
14. Θήρα (Σελλάδα)	93 - 102
15. Κρήτη (περιοχὴ Κυδωνίας)	102 - 111
16. Κρήτη (Μητρόπολις Μεσαράς)	111 - 117
17. Κρήτη (Ζάκρος)	118 - 140
18. Κρήτη (Μικροανασκαφαί καὶ περισυλλογὴ ἀρχαίων) .	140 - 144
Περισυλλογὴ ἀρχαίων Λέσβου	144 - 145
Β΄ Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων	
1. Μεθώνη	146 - 147
2. Νικόπολις	147 - 148
3. Ἀθῆναι	148
4. Φθιώτιδες Θῆβαι	148 - 149
5. Φίλιπποι	149
6. Κρήτη	149 - 150

Ἔργασαι συντηρήσεως κινητῶν εὐρημάτων	151
Γ'. Ἔργασαι εἰς Μουσεῖα	152 - 155
Δ'. Ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων	155
Ε'. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δᾶρις	156 - 158

